

Tartu Ülikool
Usuteaduskond

Helena Väljan

**4. sajandi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide
religioosete kogemuste vormidest Palladiose „Historia Lausiaca's“
Magistritöö**

Teaduslik juhendaja:

Mag. Marju Lepajõe, Tartu Ülikool

Tartu 2014

Sisukord

Sissejuhatus	4
Teema.....	4
Eesmärk, uurimisülesanne ja uurimisküsimus.....	6
Probleemi senine uuritus.....	8
Uurimismetoodika.....	9
Olulisim kasutatud kirjandus.....	12
Raskused.....	14
Uurimistöö struktuur.....	14
1. Religioosne kogemus	16
2. Palladiose elulugu	19
3. „Historia Lausiaca“	23
3.1. „Historia Lausiaca“ üldiseloomustus.....	23
3.2. „Historia Lausiaca“ žanr.....	24
3.3. „Historia Lausiaca“ eesmärk.....	28
3.4. „Historia Lausiaca“ autorsus, usaldusväärsus ja struktuur.....	29
3.5. Imelood „Historia Lausiaca's“.....	31
3.6. Euagrioslikud mõjutused.....	32
3.7. „Historia Lausiaca“ geograafia.....	32
4. Egiptuse kristlik kõrbemonastika	34
4.1. Kristliku kõrbemonastika algus.....	34
4.2. 4. sajandi Egiptuse kristliku kõrbemonastika praktikad.....	40
4.3. 4. sajandi Egiptuse kristliku kõrbemonastika vaimsuse põhijooned.....	45
4.4. Egiptuse kristliku kõrbemonastika lõpp.....	50
5. Pontose Euagrios (u. 345–399)	52
6. Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide kirjaoskus	56
7. Religioosete kogemuste kirjeldamine Palladiose „Historia Lausiaca's“	58

7.1. Ilmumised.....	59
7.1.1. Ilmumised inglina.....	59
7.1.2. Ilmumised surnud märtri kujul.....	66
7.1.3. „Tavalised“ ilmumised.....	68
7.2. Auditsioonid.....	70
7.3. Religioosne kogemus „puhtas palves“.....	73
Kokkuvõte.....	76
Kasutatud allikad ja kirjandus.....	79
Allikad.....	79
Kirjandus.....	81
Elektronilised teavikud.....	88
Suulised teated.....	89
Summary: Of the types of religious experiences of the 4th-century Egyptian Christian desert ascetics in Palladius' „Historia Lausiaca“.....	90

Sissejuhatus

Uurimistööst parema ülevaate saamiseks esitatakse töö järgnevate alapealkirjade all: teema; eesmärk, uurimisülesanne ja uurimisküsimus; probleemi senine uuritus; uurimismetoodika; olulisim kasutatud kirjandus; raskused, uurimistöö struktuur.

Teema

Käesoleva uurimistöö teemaks on 4. sajandi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioossed kogemused. Teemat on tarvis uurida, sest kuigi tegemist on usulise pöördumise ja usuelu kirjeldamise ühe kõige intensiivsema ja mõjukama perioodiga kristluse ajaloo, on see seniste otsingute alusel otsustades eelnevalt uurimata¹. Leidub mitmeid kirjeldusi 4. sajandi Egiptuse kristlikust kõrbemonastikast (needki peamiselt Athanasiose „Vita Antonii“, anonüümse kristlike kõrbeaskeetide ütluste kogumiku „Apophthegmata patrum'i“ ja Pontose

---

1 Läbi on vaadatud erinevad andmebaasid, nt. EBSCO, Google, Google Scholar, JSTOR jne. ning järgnevad bibliograafiad (lisaks sekundaarkirjanduse bibliograafiatele): Selected Bibliography from the Research Group Early Monasticism and Classical Paideia, <http://www.monasticpaideia.org/selected-bibliography-from-the-research-group>, (25.04.14); **Altaner**, Berthold; **Stuiber**, Alfred, *Patrologie: Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter* (Freiburg/Basel/Wien: Herder, 1978), 262–269. Uurimistöös kasutatud ja selle tarvis loetud kirjandus ei andnud Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioossete kogemuste kohta informatsiooni. Samas ei välista töö autor täiesti, et teema on eelnevalt uurimata, sest tulenevalt teemast ei saa selles kindel olla. Otsingud monastilise vaimsuse ja religioosse kogemuse kui üldteemade kohta annavad väga palju tulemusi. Pealegi uuritakse religioosset kogemust empiiriliselt. Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosseid kogemusi nii uurida ei saa, sest see traditsioon on hävinud. Tegemist peab olema uurimusega, mis on tehtud kirjalike allikate alusel, ning mis pole kirjutatud eesmärgiga kirjeldada religioosset kogemust. Peale selle ei pruugi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioossete kogemuste vaatlemine artikli või teose pealkirjas kajastuda. Lisaks peegeldavad andmebaasid puudulikult kõige viljakamaid monastikat uurivaid riike nagu Prantsusmaa ja Saksamaa. Veelgi enam, tegemist võib olla teoloogilise probleemiga, sest varem kuulus religioosne kogemus ainult müstika ühe liigi juurde ning monastikas tegeldakse kogemusest kui *πάθος*'est vabanemisega.

Euagriose tööde alusel, andes seega vaadeldavast traditsioonist lünkliku pildi), aga vaatamata sellele, et religioossed kogemused on iga religioosse vaimsuse lahutamatu osa², ning mõjutavad, kuidas inimesed usuvad, käituvad, mille peale on valmis energiat kulutama, ja millele vastu astuvad³, pole Egiptuse kristlikku kõrbeaskeetide traditsiooni vaimsust käsitlevates teostes kõrbeaskeetide religioosseid kogemusi käsitletud. Ainsana annavad sellest aimu uurimused Pontose Euagriose müstikast, aga need ei pruugi väljendada Egiptuse kristliku kõrbemonastilise traditsiooni üldist arusaamist religioosest kogemusest, vaid ainult Euagriose valitud teemasid ja edasiarendusi. Egiptuse kristlikku kõrbemonastilist traditsiooni on vajalik aga läbinisti mõista, sest see oli eeskujuks näiteks Cluny ja Citeaux' kloostrite püstitamisele eraldatud kohtadesse ning karmeliitide ja frantsisklaste monastiliste ordude liikumisele⁴, ning inspireerib nii Ida kui Lääne monastikat tänapäevani. Mõistes traditsiooni, millest nad eeskujul on võtnud, on võimalik paremini mõista ka neid endid.

Lisaks on Palladiose „Historia Lausiaca“ (edaspidi lühendiga „HL“), millele antud uurimistööl Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosseid kogemusi uurides keskendub, suhteliselt vähe uuritud, olgugi et alates 20. sajandist⁵ on seda peetud parimaks allikaks Egiptuse kristlikust monastikast. Oma osa teose väheses uurituses mängib kindlasti Dom Cuthbert Butleri poolt koostatud esimese „HL“ tekstikriitilise versiooni ilmumine alles 1898. aastal⁶, mistõttu on viimase sajandi jooksul teosega tegeletud peamiselt seoses selle tekstiprobleemidega⁷. 20. sajandi

2 **Smart**, Ninian, *The religious experience of mankind*. Fount paperbacks (Glasgow: Collins, 1981, ¹1969), 23–25: Smart toob välja, et religioossed kogemused on alati kirjeldatud õpetuse valguses. Kogemus annab õpetusele värvi, aga õpetus kujundab kogemust.

3 **Wildmann**, Wesley J., *Religious and spiritual experiences* (Cambridge/New York: Cambridge University Press, 2011), 14.

4 **Burton-Christie**, Douglas, *The Word in the desert: scripture and the quest for holiness in early Christian monasticism* (New York: Oxford University Press, 1993), 8.

5 **Young**, M. Frances, *From Nicaea to Chalcedon: a guide to the literature and its background* (Philadelphia: Fortress Press, 1983), 40–41, viidatud läbi: **Griggs**, C. Wilfred, *Early Egyptian Christianity: from its origins to 451 CE*. Brill's Scholars' List 3 (Leiden/Boston/Köln: Brill, 2000, ¹1990), 149.

6 **Mohrmann**, Christine, Introduzione, **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, introd. Christine Mohrmann, testo critico, commento G. J. M. Bartelink, trad. Marino Barchiesi (Milano: Fondazione Lorenzo Valla. Arnoldo Mondadori Editore, 2001, ¹1974), x–xxi: „HL“ tekstikriitiliste versioonide ilmumise ajalugu.

7 **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, introd. Christine Mohrmann, testo critico, commento G. J. M. Bartelink, trad. Marino Barchiesi (Milano: Fondazione Lorenzo Valla. Arnoldo Mondadori Editore, 2001, ¹1974), 403–405: nimekirja olulisimatest käsitlustest „HL“st“ kuni 1980. aastate

lõpus populaarseks muutunud Pontose Euagriose uuringud varjutasid eelnevad uuringud seoses „HL'iga“ peaaegu täielikult. Alles alates 21. sajandi algusest on „HL'iga“ taas rohkem ja uutest vaatepunktidest lähtuvalt tegelema hakatud⁸. Siinne uurimistöö üritab sellele oma panuse anda.

Uurimistöö teema langeb mitme teadusvaldkonna lõikepunkti. See on religioonifenomenoloogiline, sest käsitleb ühte religiooniga kaasnevat fenomeni – religioosset kogemust. Uurimistöö on seotud ajaloo (täpsemini kirikulooga) ja sotsioloogiaga, kuna arvesse peab võtma tervet ajaloolist konteksti, milles 4. sajandi Egiptuse kristlikud kõrbeaskeedid viibisid. Patristiline, kuna tegemist on patristilise perioodiga varakristliku perioodi sees. Lisaks, kuna vaadeldavat traditsiooni pole tänapäeval täpselt sellisena enam alles, ei saa seda uurida empiirilisel, mistõttu tuleb selle religioosseid kogemusi uurida mõne seda kirjeldava kirjaliku allika põhjal. Üldjoontes on töö niisiis ajalooline.

Eesmärk, uurimisülesanne ja uurimisküsimus

Antud uurimistöö eesmärgiks on välja selgitada 4. sajandi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioossete kogemuste vormid lähtudes tänapäevasest religioosse kogemuse definitsioonist. Tänapäevasest definitsioonist lähtumise põhjustas religioosse kogemuse kristlikus monastilises traditsioonis väga keeruline ja lai mõiste olemine. 4. sajandi monastika kontekstis, kus sakraalne ja maine olid kõrvuti ja läbiseegi, ja kus askeedid pidid põhimõtteliselt tervikuna kehastama religioosset kogemust⁹, on religioossed kogemused, mida töös käsitletakse, teataval moel askeetide jumalikkuse ilmingute kõrvalnähud. Pealegi oleks laiem definitsiooni kasutamine ületanud töö mahupiirangut. Lisaks on need kõrbeaskeetide religioossed kogemused kõige (ilm)selgemad.

Töö mahupiirangu tõttu pole seda võimalik teha kõikehõlmavalt. Seetõttu

---

alguseni.

8 Vt. nt. siinses uurimistöös kasutatud kirjandust.

9 **Lepajõe**, Marju, suuline teade Helena Väljanile, (25.04.14): askeedid peaksid selles kontekstis kehastama Jumala kohalolu, jumalikustuma.

piirdatakse ühe allika vaatlemisega. Religioosete kogemuste vormid tänapäeva mõttes tuletatakse selle vaatluse tulemustest. Uurimistöö eesmärgiks pole anda ühtset vastust, millised oli 4. sajandi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioossed kogemused. Ühe allika ja piiratud definitsiooni põhjal ei saa seda teha. Loodetavasti tulevased samateemalised tööd tegelevad probleemiga edasi.

Käesolevas töös valiti selleks Palladiose „HL“, milles Palladios toob 70 miniatuuri või portreed Egiptuse, Palestiina ja teiste maade 4. sajandi kristlikest askeetidest. Antud allikas valiti mitmel põhjusel. (1) seda peetakse parimaks ajalooliseks allikaks Egiptuse kristlikust kõrbemonastikast. (2) selle autor on teada, mis võimaldab vaadelda autori võimalikke mõjusid askeetide religioosete kogemuste kirjeldamisele. (3) Palladios on ise pikalt Egiptuses kristliku kõrbeaskeedina elanud, tundes nii vaadeldavat traditsiooni hästi. (4) „HL“ kirjeldab erinevaid kristlik-kõrbemonastilisi eluviise harrastavaid nii mees- kui naisaskeete erinevatest Egiptuse piirkondadest, andes nõnda laia pildi Egiptuse kristlikust kõrbemonastikast, millest kõrbeaskeetide religioosete kogemuste vormide kirjeldusi otsida. Egiptuse kristliku kõrbemonastika suure varieeruvuse kirjeldamine võimaldab vältida uurimistöö loodetavate tulemuste ühe või teise Egiptuse kristlik-kõrbemonastilise eluviisi variatsiooni suunas kallutatud olemist.

Uurimistöö uurimisülesandeks on vaadelda 4. sajandi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosete kogemuste vormide ja sisu kirjeldamist Palladiose „HL'is“. Spetsiifiliselt 4. sajandi, sest (1) see on periood, mida „HL“ kirjeldab, ning (2) 4. sajand oli Egiptuse kristliku kõrbemonastika tippaeg. 3. sajandist pole peaaegu midagi teada. 5. sajandil tabas traditsiooni juba langus. Selleks tõstatatakse järgnev uurimisküsimus: kuidas ja milles väljendusid Palladiose „HL'i“ alusel 4. sajandi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioossed kogemused tänapäeva arusaama religioossest kogemusest järgi (1) Palladiose võimalike mõjutuste, (2) „HL'i“ ja (3) Egiptuse 4. sajandi kõrbemonastika praktika ja vaimsuse taustal?

Võimalikud lahendused töö eesmärgi täitmiseks on (1) süstemaatiline ülevaade 4. sajandi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosete kogemuste vormidest tänapäeva definitsiooni järgi; (2) ülevaade viisidest, kuidas Palladios 4. sajandi

Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosset kogemust „HL'is“ kirjeldab.

Probleemi senine uuritus

Nagu eelnevalt välja toodud¹⁰, pole antud töö teemat teadaolevalt enne käsitletud, või on jäänud vastav kirjandus andmebaaside võrgustikust väljapoole. Ainus umbkaudu sama teemat käsitlev samade uurimisprobleemidega vastamisi seisev uurimus, mis leiti, oli tunnustatud Suurbritannia Uue Testamendi teadlase James D. G. Dunni „Jesus and the Spirit: A study of the religious and charismatic experience of Jesus and the first Christians as reflected in the New Testament“¹¹, kus Dunn küsib Uue Testamendi alusel, mis olid Jeesuse ja esimeste kristlaste religioossed kogemused. Kuigi Dunn võtab oma töös arvesse, et religioosne kogemus on isiklik ja et arvestada tuleb, kuidas kogeja ise oma kogemust seletab, jätab ta tähelepanuta, et enamikel juhtudel pole need kogejate eneste tunnistused nende religioossetest kogemustest, vaid pärinevad suulisest traditsioonist.

Käesolev uurimistöö üritab seda viga vältida, uurides kuidas Palladios kirjeldab Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosseid kogemusi, olles teadlik, et need ei ole askeetide eneste otsesed tunnistused, ning et „HL'i“ eesmärgiks polnud religioossete kogemuste kirjeldamine, vaid sel oli oma eesmärk, mida peab silmas pidama. Dunni tööst võetakse eeskujuks vajadus jääda truuks ajaloolisele kontekstile, ja teadmine, et religioosne kogemus on isiklik.

Eeskujude puudumise tõttu on uurimistöös kasutatav metoodika töö autori poolt ise koostatud.

---

10 Vt. lk. 4 viidet nr. 1.

11 **Dunn**, James D. G., *Jesus and the Spirit: a study of the religious and charismatic experience of Jesus and the first Christians as reflected in the New Testament* (Philadelphia: Westminster Press, 1975).

Uurimismetoodika

Töös viiakse läbi ajaloolis-kriitiline võrdlev analüüs. Metodoloogiliselt pandi esmalt paika kasutatav religioosse kogemuse definitsioon: William P. Alstoni järgi on religioosne kogemus inimese religioosse elu kogemus, milles Jumal või jumalik ilmub kui „see-ja-see“ või „nii-ja-nii“¹². Võimalike „HL'is“ kirjeldatavate 4. sajandi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosete kogemuste kirjelduste tuvastamiseks tekstis küsiti teost lugedes pidevalt, kas antud kõrbeaskeedi konkreetses religioosse elu kogemuses avaldub Jumal või jumalik kui „see-ja-see“ või „nii-ja-nii“. Tuvastatud religioosete kogemuste vorme vaadeldi edasi seitsme küsimuse alusel. (1) kellena või millena Jumal või jumalik antud religioosetes kogemuses nähtavaks saab? (2) kuidas paikneb religioosse kogemuse kirjeldus seoses ümbritseva tekstiga? (3) mis eesmärki see seoses ümbritseva teksti ja „HL'iga“ täidab? (4) kuidas Palladios religiooset kogemust kirjeldab seoses võimalike mõjutustega tema elukäigust? (5) kuidas Palladios religiooset kogemust kirjeldab seoses 4. sajandi kristliku kõrbemonastilise traditsiooniga? (6) kas antud religioosse kogemuse juures kajastub 4. sajandi kristlik kõrbeaskeetiline elupraktika? (7) mis kreekakeelseid (teose originaalkeel) sõnu Palladios Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosse kogemuse kirjeldamiseks kasutas. Esimese küsimusega tuvastatakse religioosse kogemuse kirjeldus; teise ja kolmandaga paiknemine „HL'i“ kontekstis; neljandaga võimalikud Palladiose mõjutused vaadeldavale religioosse kogemuse kirjeldusele; viiendaga antud religioosse kogemuse kirjelduse paiknemine 4. sajandi Egiptuse kristliku kõrbemonastika vaimsuse traditsioonis. 4. sajandi Egiptuse kristliku kõrbemonastika üldisest vaimsusest lähtumise põhjustas probleem, et „HL“ ei anna informatsiooni, kuidas kristlikud kõrbeaskeedid ise oma kogemusi mõistsid, vaid need on Palladiose vahendatud. Sellest ka vajadus keskenduda Palladiosele. Kuuendaga, kas Egiptuse kõrbemonastika igapäevane praktika võis olla otseselt konkreetse religioosse kogemuse esile kutsumisele kaasa aidanud, sest kuigi

12 Alston, William P., *Perceiving God: the epistemology of religious experience* (Ithaca: Cornell University Press, 1991), 34.

Vt. definitsiooni täpsemat selgitust käesoleva uurimistöö 1. peatükist.

religioosete kogemuste teostumine ei pruukinud olla otseselt seotud Egiptuse kõrbemonastika igapäevase praktikaga, löi see tingimused religioosse kogemuse ja pühaduse saavutamiseks laiemas mõttes¹³. Seitsmes küsimus aitab taas luua konteksti, ja kindlamini tuvastada religioosete kogemuste kirjeldusi tekstist. Muuhulgas võetakse arvesse, et religioossed kogemused esinesid ka mujal¹⁴.

Antud töö mahupiirangu¹⁵ tõttu loeti „HL“ valitud religioosse kogemuse definitsiooni alusel läbi inglise keeles¹⁶. Kuna Jumala või jumaliku ilmumine kajastub peale konkreetse sõnakasutuse ka kontekstis, siis uurimistöö tulemusi see arvatavasti ei mõjutanud. Leitud kirjakohtade üle kontrollimise ja analüüsi aluseks oleva versioonina kasutati kreekakeelset tekstikriitilist väljaannet¹⁷. Mahupiirangu tõttu piirduti analüüsis põhitekstiga. Tekstikriitilist aparati analüüsi ei kaasatud.

Tulenevalt uurimistöö küsimusest, ning vaatamata sellele, et Palladios kirjeldab „HL'is“ ka mitte-egiptuse kristlikke askeete, jäävad vaatluse alt välja need religioosse kogemuse kirjeldused, mis kajastavad mitte-Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide (st. kristlik kõrbeaskeet ei ela Egiptuse kristliku kõrbemonastika traditsiooni järgi – st. ta ei ela Egiptuses)¹⁸, mitte-(kristlike)-askeetide (st. religioosne kogemus leidis aset enne kõrbemonastilise elu algust)¹⁹ ja mitte-Egiptuse-kristlike-kõrbeaskeetide (st. askeet ei ela muust ühiskonnast täiesti lahus

---

13 **Lepajõe**, Marju, suuline teade Helena Väljanile, (25.04.14): askeetide kogemus tugines platonlikule arusaamale, et hing peab olema midagi sarnast varem näinud. Religioosse kogemuse eeldus oli taastada hinge algne puhtus. Nende praktika siht oli jõuda millegini, mida teataval määral teati, tunti ära. Religioosne kogemus oli laiemas mõttes valitav ja teistelt õpitav. Selleks sai valmistuda.

14 Nt. kreeka rahvausundis. Vt. lisaks: **Festugière**, André. J., *Personal religion among the Greeks* (Berkeley: University of California Press, 1960, ¹1954).

15 Ideaalis oleks siinse uurimistöö mugavaks lugemiseks, kuna analüüs katab tervet „HL'it“, tarvis olnud tõlkida terve teos, mitte ainult konkreetsed kirjakohtad. Nii või teisiti oleks pidanud antud uurimistöö lugeja töös aset leidvate vaatluste jälgimiseks lugema mõnda „HL“ tervikversiooni.

16 **Palladios**, *Historia Lausiaca*, rmt.: **Palladius**, *The Lausiac History*, transl., annot. Robert T. Meyer. Ancient Christian writers 34 (New York/Mahwah: Paulist Press, 1964). (V.a. Robert T. Meyeri sissejuhatus, mida on antud töös eraldi kasutatud.)

17 **Palladios**, *Historia Lausiaca*, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, introd. Christine Mohrmann, testo critico, commento G. J. M. Bartelink, trad. Marino Barchiesi (Milano: Fondazione Lorenzo Valla. Arnoldo Mondadori Editore, 2001, ¹1974). (V.a. Christine Mohrmanni sissejuhatus, millele on antud töös eraldi viidatud.)

18 **Palladios**, *Historia Lausiaca* 28, 36–37, 40–46, 48–51, 54–57, 61–62, 64–70, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 142, 178–192 206–242, 244–254, 264–268, 272–282.

19 **Palladios**, *Historia Lausiaca* 38:4–7, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 194–198. **Palladios**, *Historia Lausiaca* 52, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 244: peatükk mehest nimega Sabas, mis on arvatavasti lisand tekstile, kuna esineb vaid ühes käsikirjas, jääb samuti uurimise alt välja, kuna kirjeldab mitte-askeeti.

ja eemal, nt. küla servades elavad kristlikud askeetid)²⁰. Sellises piiritluses paigutuvad vaatluse alla jäävad askeetid selgelt Egiptuse kristlikku kõrbemonastilisse traditsiooni. Egiptuse kristlikke kõrbeaskeete, kes olid mitte-egiptlased ja/või kolisid Egiptusesse, kuna nad elavad 4. sajandi Egiptuse kõrbemonastilise traditsiooni järgi, jäävad siiski vaatluse alla. Ainult Egiptuse kristlikku kõrbemonastilisse traditsiooni kuuluvatele kristlikele kõrbeaskeetidele keskendumise tingis fakt, et teistest 4. sajandi kristlik-monastilistest traditsioonidest, sh. Egiptuse linnades ja külade servades elavate kristlike askeetide traditsioonidest pole analüüsi tausta loomiseks piisavalt teada. Teine põhjus kitsendusele on töö mahupiirang.

Palladiosest, „HL'ist“ ja Egiptuse kristlikust kõrbemonastikast andmete kogumise perioodil hoiduti „HL'i“ lugemisest, vältimaks ohtu, et lugemise käigus tekkinud eeldatavad uurimistöö tulemused hakkaksid andmete kogumise protsessi kallutama. Esimest korda loeti „HL“ läbi analüüsi käigus. Antud uurimistöö analüüsi ette valmistavates osades sisalduvad viited „HL'ile“ on üle kontrollitud analüüsi käigus või sinna lisatud töö kokkukirjutamise ajal.

Töös kasutatud viitamissüsteemi täpsustuseks: kui viitenumber on enne punkti, viidatakse tervele antud lausele. Kui viide kehtib mitme eeloleva lause kohta, asetseb viitenumber viite viimase lause punkti järel ja viite algust tähistab viidatava autori nimi. Kui viitenumber paikneb lause sees, viidatakse konkeetselt sellele ideele või sõnale.

Kuivõrd Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide seas oli ka naisi, kasutatakse uurimistöös sooneutraalsuse huvides mõistet „Egiptuse kristlik kõrbemonastika“ või „Egiptuse kristlikud kõrbeaskeetid“ ning „terminite „munk“ või „nunn“ asemel väljendit „askeet“ ja „munkluse“ asemel väljendit „monastika“. Täpsustust „kristlik“ kasutatakse, kuna Egiptuses oli peale kristlike askeetide ka teiste askeetlike joontega traditsioonide esindajaid²¹; „kõrbe“, sest Palladios kirjeldab ka askeete, kes ei elanud kõrbes, ning „Egiptuse“, sest Egiptus polnud ainus koht,

---

20 Palladios, *Historia Lausiaca* 1, 3–4, 6, 31, 63, rmt.: Palladio, *La Storia Lausiaca*, 18–20, 24–28, 30–36, 148–150, 268–272.

21 Rubenson, Samuel, *Christian asceticism and the emergence of the monastic tradition, Asceticism*, ed. Vincent L. Wimbush, Richard Valantasis (New York: Oxford University Press, 1998), 50.

kus leidis kristlikke (kõrbe)askeete²². Kus kontekstist on selge, et silmas peetakse Egiptuse kristlikke kõrbeaskeete, pole stiili huvides täpsustusi alati lisatud.

Antiikteoste viidates kasutatakse nende traditsioonilisi ladinakeelseid pealkirju (v.a. Euagriose „Antirrhētikos“ ja „Praktikos“), ja kindlaks kujunenud raamatu- ja lõigunumeratsiooni. Teine põhjus selleks oli nendest eestikeelsete tõlgete puudumine. Nende pealkirjade tõlkimine oleks olnud meelevaldne.

Olulisim kasutatud kirjandus

Teemakohase kirjanduse nappuse tõttu on kasutatud laiemast vaatenurgast kirjutatud uurimusi. Järgnevalt esitan olulisimad ja enim kasutust leidnud. Kõige olulisem kasutatud allikas on mitmeid teoseid ja artikleid avaldanud klassikalise kirjanduse professori G. J. M. Bartelinki uusim täiendatud ja parandatud tekstikriitiline Palladiose „HL'i“ väljaanne Palladio, „La Storia Lausiaca“ (2001). Teosele eelneb põhjalik, kuid mõneti aegunud, varakristliku keele ja klassikalise kirjanduse uurija Christine Mohrmanni sissejuhatus. Selle kõrval kasutati abistavalt Ameerika Katoliikliku Ülikooli klassikalise filoloogia professori Robert T. Meyeri poolt inglise keelde tõlgitud Palladiose „HL'i“ versiooni „The Lausiaca History“ (1964). Selles eelneb tõlkele põhjalik sissejuhatus. Kahjuks tugineb Meyeri tõlge Dom Cuthbert Butleri „HL'i“ versioonile ja uurimistöole, mistõttu ei esita Meyer informatsiooni uuematest „HL'i“ uurimises toimunud arengutest. „HL'i“ ja selle tekke mõistmiseks on antud uurimistöös olulisim Colgate Ülikooli antiikkristluse professori Georgia Franki tema doktoritööl tuginev monograafia „Memory of the eyes: pilgrims to living saints in Christian late antiquity“ (2000), kus ta vaatleb „HL'i“ ja „Historia monachorum in Aegypto“ näitel 4.–5. sajandi kristlike palverändurite reisikirjandust kui omamoodi palverännukirjandust. Egiptuse kristliku kõrbemonastika kohta on olulisim teos William Harmlessi, Bostoni Kolledži patristika professori „Desert Christians: an introduction to the

---

²² Harmless, William, *Desert Christians: an introduction to the literature of early monasticism* (New York: Oxford University Press, 2004), 434.

literature of early monasticism“ (2004), mis kirjeldab Egiptuse kristliku kõrbemonastika tähtsamaid allikaid ja autoreid. Tegemist on kaasaegse ja põhjaliku käsitlesega, aga üldpilti kõrbemonastikast on sellest keeruline kokku panna, sest see käsitleb ainult allikate suurimaid teemasid. Harmlessi toodud andmeid siduva materjalina on tähtis vara- ja keskaegse kirikuloo teadlase ning mitmete Egiptuse kristlikku kõrbemonastikat käsitlevate raamatute autori Benedicta Wardi sissejuhatusesega ja mitmeid monastikaga seotud raamatuid tõlkinud vabakutselise tõlkija Norman Russelli tõlgitud „The lives of the Desert Fathers: Historia monachorum in Aegypto“ (1981), Aquileia Rufinuse, kes teose kreeka keelest ladina keelde tõlkis ning sinna täiendusi tegi, tähtsaimate lisadega tõlge inglise keelde. Teose tugevuseks on selle ülevaatlik ja „Historia monachorum in Aegypto“ (aga ka terve Egiptuse kristliku kõrbemonastika) teravamaid probleemkohti käsitlev sissejuhatus. Pontose Euagriose kohta on olulisim teos Evagrius of Pontus, „The Greek ascetic corpus“ (2003), tõlgitud, kommenteeritud Robert E. Sinkewiczi, Toronto Ülikooli varakristluse ning monastika-uuringute emeritprofessori poolt. Teosele eelneb detailne sissejuhatus Euagriose elukäiku ja õpetusse, millele järgnevad inglisekeelsed tõlked tema tuntuimatest kirjutistest koos lisadega. Tegemist on väga hea sissejuhatusesega Euagriosesse. Religioosse kogemuse definitsiooni selgitamiseks on siinse uurimistöö tarvis olulised William P. Alstoni, mitmete filosoofiliste uurimuste autori, epistemoloogiline uurimus religioosest kogemusest „Perceiving God: the epistemology of religious experience“ (1991), kus ta väidab, et inimese religioosset kogemusi võib põhjendatult pidada tema religioossete uskumuste aluseks; ning Jena Friedrich-Schilleri Ülikooli praktilise teoloogia professori Corinna Dahlgrüni „Christliche Spiritualität: Formen und Traditionen der Suche nach Gott“ (2009), mis analüüsib fenomenoloogiliselt ja teoloogiliselt kristliku vaimuse vorme. Teose tugevuseks on põhjalik mõistete selgitamine; miinuseks selle pinnapealsed vaimuse kirjeldused, rõhutatud luterlik-protestantlik suunitlus ning idakristluse vaatlemata jätmine. Eelnevatele lisandub mitmeid artikleid, mida, kuigi nad olid olulised, siinkohal välja ei tooda, sest nad käsitlesid peamiselt üksikküsimusi ning täiendavad koguteoseid.

Raskused

(1) suurimaks probleemiks oli eelnevate samateemaliste käsitluste näiv puudumine, mistõttu polnud metodoloogiliselt kuskilt otsesest eeskujuga võtta või arutlemiseks kindlale eelkäijale toetuda. (2) palju aega võttis metoodika väljatöötamine. (3) Egiptuse kristlikku kõrbemonastikat kirjeldavate tervikkäsitluste vähesus. (4) „HL'i“ vähene uuritus. (5) leitud antud uurimistöö jaoks (potentsiaalselt) sobilike artiklite ja raamatute keeruline kättesaadavus Eestis. (6) autori kestvad terviseprobleemid. (7) juhendaja ülekoormatus. (8) töö mahupiirang.

Uurimistöö struktuur

Uurimistöö jaguneb tinglikult kahte ossa: andmete kogumine ja tekstianalüüs. Analüüsis toetutakse eelnevat välja toodud probleemidele ja ideedele. Peatükkide jaotamises osade erinevust ei kajastata, sest andmekogumispeatükid liiguvad analüüsi poole sujuvalt, täiendades teineteist.

1. peatükis pannakse paika uurimistöös kasutatav religioosne kogemuse definitsioon, mis on ühtlasi religioossete kogemuste kirjelduste „HL'i“ tekstist eristamise alus. 2. peatükis vaadeldakse Palladiose, kui uuritava teose autori elulugu, mis võib mõjutada seda, kuidas ta 4. sajandi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosset kogemusi kirjeldas. 3. peatükk käsitleb antud uurimistöö alusteost „HL'i“ ning jaguneb alapeatükkideks, kus esitatakse teose üldiseloomustus; vaadeldakse selle žanri; eesmärki; autorsust, usaldusväarsust ja struktuuri; käsitletakse imelugude positsiooni küsimust „HL'is“ ja kuidas teema seisukohalt neisse suhtuda; euagrioslike mõjutusi „HL'is“, sest Palladios oli pikka aega Pontose Euagriosse õpilane ning teoses esitatud portreede geograafilist varieeruvust. 4. peatükis vaadeldakse Egiptuse kristlikku kõrbemonastilist traditsiooni, mille vaimse taustalt „HL'is“ kirjeldatud 4. sajandi Egiptuse

kristlike kõrbeaskeetide religioosete kogemuste kirjeldusi tänapäeva definitsiooni järgi analüüsima hakatakse. Alapeatükis 4.1. uuritakse kristliku kõrbemonastika algust. Alapeatükis 4.2. kirjeldatakse 4. sajandi Egiptuse kristliku kõrbemonastika praktikaid ja alapeatükis 4.3. 4. sajandi Egiptuse kristliku kõrbemonastika vaimsuse põhijooni. Alapeatükis 4.4. käsitletakse Egiptuse kristliku kõrbemonastilise traditsiooni lõppu. 5. peatükis tutvustatakse lühidalt Pontose Euagriost ja tema õpetust. 6. peatükis analüüsitakse Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide kirjaoskuse küsimust, sest kui nad olid kirjaoskamatud, tekib probleem, kas kõik Egiptuse kristlikud kõrbeaskeedid jagasid kahes eelnevas peatükis kirjeldatud kõrbemonastilist vaimsust. 7. peatükis asutakse „HL'i“ analüüsi juurde. 7. peatüki alapeatükid moodustuvad uurimistöo alguses seatud töös kasutatava religioosse kogemuse definitsiooni alusel „HL'i“ läbi lugemisel saadud kolmest 4. sajandi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosse kogemuse vormist: ilmumised, auditsioonid, „puhas palve“. Esimene alapeatükk jaguneb omakorda ala-alapeatükkideks, milles vaadeldakse „HL'i“ kirjakohti, kus Jumala või jumaliku ilmumine on aset leidnud (1) ingli kujus, (2) surnud märtri kujus, (3) „tavalistes“ ilmumistes.

1. Religioosne kogemus

Enne antud uurimistöö juurde asumist, on vajalik teha selgeks, mida mõeldakse käesolevas töös definitsiooni „religioosne kogemus“ all ning ühtlasi antud definitsiooni sisu kindlaks määramise kaudu panna paika kriteerium, mille alusel 4. sajandi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosete kogemuste kirjeldusi Palladiose „HL'ist“ otsima asutakse.

Ninian Smarti järgi hõlmab religioosne kogemus mingit vormi taju (ing. k. *perception*) nähtamatust maailmast, või taju, et mingi nähtav isik või asi on nähtamatu manifestatsioon²³. Kuid selline definitsioon hõlmab kõiki kogemusi trantsendentaalsest, ka neid, mis leiavad aset religioosset kontekstist väljaspool, ning nii meelelisi kui kognitiivseid, olles seega liiga lai.

Winston L. King seevastu nimetab religioosseteks kogemusteks vaid neid sügavuse (ing. k. *depth*) kogemusi, mis leiavad aset religioossetes mõtte, distsipliini ja väärtuse kontekstis, eristudes seeläbi selgesti kui religioosset; ning omavad erilist selgust ja intensiivsust isegi selles kontekstis²⁴.

William P. Alston tõdeb seoses religioossete kogemuste uurimisega probleemi, et kõige laiemalt võttes hõlmab religioosne kogemus kõiki inimese religioosset elu kogemusi, sealhulgas rõõme, hirne, igatsusi, katseid elada religioosset elu, mõtteid jne. Termin pole piiratud kindlate teadvuse seisunditega. Eelneva tõttu peab Alston religioossete kogemuse definitsiooni käsitledes silmas ainult neid inimese religioosset elu kogemusi, milles Jumal ilmub või esitleb ennast kui „see-ja-see“ või „nii-ja-nii“ (ing. k. *so-and-so*²⁵). Samas ei eita Alston, et religioosne

23 **Smart**, Ninian, *The religious experience*, 28.

24 **King**, Winston L., art. Religion, *The encyclopedia of religion: PROC-SAIC*, vol. 12, ed. in chief Mircea Eliade (New York/London: Macmillan/Collier Macmillan, 1987), 286, 291.

25 **Silvet**, Johannes, So, *Inglise-eesti sõnaraamat=English-Estonian Dictionary*, (Tallinn: TEA Kirjastus, 2002, neljas täiendatud ja ümbertöötatud trükk), 1103: tõlke „nii-ja-nii“ või „see-ja-see“ kasutamise tingib tõlkeraskus. Inglisekeelne sõna *so* on eesti keeles kahetähenduslik, omades tähendust nii „nii“ kui „see“, kusjuures Alstoni termini *so-and-so* juures on mõlemad tähendused olulised. Jumal võib ilmuda mõlemal viisil. Vahel isegi korraga. Kui Jumal ilmub

kogemus hõlmab endas ka tunnetust Jumala inimest muutvast tegevusest uskliku elus. Tema kitsendus tuleneb tema uurimistöö küsimuse asetusest.²⁶

Antud uurimistöös nõustutakse Alstoni tähelepanekuga. Kasutades Jumala kogemuse uurimisel liiga laia religioosse kogemuse definitsiooni, poleks enam tegemist religioosse kogemuse uurimisega, vaid terve konkreetse religiooni või parimal juhul mõne selle alaharu vaimsuse uurimisega, kuna see hõlmab endas nii religiooset kogemust kui sellist, kui inimese suhet Jumalaga, mille üheks avaldumise vormiks on religioosse inimese hirmud, rõõmud, igatsused. Sellest lähtuvalt võetakse antud töös üle Alstoni definitsioon religioosest kogemusest: religioosne kogemus ehk inimese religioosse elu kogemus, milles Jumal ilmub kui „see-ja-see“ või „nii-ja-nii“.

Kõrvalmärkusena: kuigi antud uurimistöö aluseks on kristlik teos, kasutatakse siin tõlgendusliku segaduse ära hoidmiseks (nt. kas ingli nägemist või palvevastuse saamist saab mõista otseselt jumalakogemusena) termini „jumalakogemus“ asemel terminit „religioosne kogemus“, mille eelpool toodud antud töös kasutatav definitsioon hõlmab endas ka otsest jumalakogemust. Samas jätkatakse mõiste „Jumal“ kasutamist, kuivõrd kristluses, kui ainujumalaus, saavad kõik religioossed kogemused pärineda ainult ühest allikast, Jumalast, sest eksisteerib ainult üks „sügavus“²⁷, seega on kõige „jumaliku“ ilmumine samuti Jumala ilmumine.

Nii võib käesoleva töö uurimisküsimuse ümber sõnastada järgnevalt: kuidas ja milles väljendusid Palladiose „HL'i“ alusel 4. sajandi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioossed kogemused, milles Jumal või jumalik ilmus kui „see-ja-see“ või „nii-ja-nii“ (1) Egiptuse 4. sajandi kõrbemonastika vaimsuse, (2) „HL'i“ ja (3) Palladiose võimalike mõjutuste taustal?

Nii langeb antud uurimistöö lähenemine religioossetele kogemustele kokku William Jamesi tähelepanekuga, et lõppkokkuvõttes otsustatakse religioosse

---

kui „see-ja-see“, kaasneb sellega paratamatult ka „kuidas“, aga „kuidas“ pole sama mis „nii-ja-nii“. „Kuidas“ on kirjeldav. „Nii-ja-nii“ on ilmutamisviis. „Nii-ja-nii'ga“ ei kaasne paratamatult „mis“. Seetõttu ei saa tõlkida ka „see-ja-nii“, kuna see taandaks Jumala ilmutamisviisid ainult „see-ja-see'le“, kus „nii“ on allutatud tähendusele kirjeldavasse rolli „kuidas“. Pealegi ei kasuta Alston inglisekeelseid väljendeid *that* ja *how*, vaid just nimelt *so-and-so*.

26 Alston, William P., *Perceiving God*, 34–35.

27 Vrd. lk. 16.

kogemuse üle tema sellise koostisosa või omaduse alusel, mida mujal ei esine, ning midagi sellist on kõige lihtsam märgata kõige ühekülsemates, äärmuslikemates ja eredamates kogemustes²⁸, milleks Jumala või jumaliku avaldumine kui „see-ja-see“ või „nii-ja-nii“ kahtlemata on.

Corinna Dahlgrüni järgi on kogemus alati kellegi poolt omandatud, ise nähtu, tuntu ja kuuldu tulemus²⁹. Ta on alati isiklik. Seega on ka religioosne kogemus alati isiklik. Jumal või jumalik ilmub konkreetsele inimesele tema religioosses elus kui „see-ja-see“ või „nii-ja-nii“, mis tähendab, et küsimine kas Jumal või jumalik esines antud religioosse elu kogemuses kui „see-ja-see“ või „nii-ja-nii“ peab lähtuma konkreetse uskliku vaatepunktist, kes nägi, tundis või kuulis, kusjuures ta peab olema selle omandanud, ehk ise pidama antud kogemust religioosseks kogemuseks. Antud kogemus peab omama erilist intensiivsust inimese religioosses elus. Kuna „HL“ ei anna informatsiooni kuidas kõrbeaskeedid ise oma religioosse elu kogemusi mõistsid, vaid need on Palladiose vahendatud, tuleb antud töös kirjeldatud kristlike askeetide religioosse elu kogemuste tõlgendamisel lähtuda 4. sajandi Egiptuse kristliku kõrbemonastika üldisest vaimsusest.

Siit ka teine põhjus, miks töös võeti üle Alstoni piiratud definitsioon religioossest kogemusest, mis kognitiivseid kogemusi ei hõlma: „HL“ ei anna informatsiooni kuidas 4. sajandi kristlikud kõrbeaskeedid ise oma religioosse elu kogemusi mõistsid, mis kognitiivsete kogemuste uurimiseks on hädavajalik, kuna kognitiivsed kogemused lähtuvad alati subjektiivsest tõlgendusest. Neid pole üldise Egiptuse kõrbekristluse vaimsuse taustal võimalik uurida.

---

28 **James**, William, *Usulise kogemuse mitmekesisus: uurimus inimloomusest*, tõlk. Indrek Meos. Avatud Eesti Raamat (Tartu: Ilmamaa, 2013), 58.

29 **Dahlgrün**, Corinna, *Christliche Spiritualität: Formen und Traditionen der Suche nach Gott*. De Gruyter Studienbuch (Berlin/New York: Walter de Gruyter, 2009), 134.

2. Palladiose elulugu

„HL'i“ uurimiseks peab esmalt olema tuttav uuritava teksti autori Palladiose ja tema elukäiguga, sest tema elukäik ja mõtteviis võivad „HL'is“ edastatud informatsiooni ja Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioossete kogemuste kirjeldusi mõjutada.

Robert T. Meyer nendib, et Palladiose elukäigust on vähe teada. See vähene, mis on teada, on kokku pandud „HL'is“ ja „Dialogus de vita sancti Joannis Chrysostomi's“, mis mõlemad võib kindlalt Palladiosele omistada³⁰, sisalduvate üksikute autobiograafiliste märkuste alusel.³¹ Palladiose mõnede kaasaegsete märkused kinnitavad neid andmeid³².

Meyeri andmetel sündis Palladios umbes 363.–364. aastal Galaatias. Tema perekonnast pole midagi teada peale selle, et tema vend lahkus kirikust ja hakkas talupidajaks, ning et 394. aastal oli ta isa veel elus ja tema õde ja vend (ilmselt eelmisest erinev) olid pühendunud religioossele elule.³³

Omandanud nooruseas hea klassikalise hariduse, reisis Palladios 23-aastasena Palestiinasse, kus ta alustas monastilist elu³⁴. Mohrmanni järgi kolis ta peagi edasi Õlimäele ja elas seal kristliku askeedi Innocentiuse jüngrina järgnevad kolm aastat. Sel ajal kohtus ta Aquileia Rufinuse (u. 345–411/412) ja Melania Vanemaga (u. 325–410)³⁵. Viibinud pärast seda lühikest aega Jeeriko lähedal, reisis Palladios umbes 388. aastal Egiptusesse, tutvumaks sealsete kristlike askeetidega³⁶.

Esmalt veetis ta ühe aasta Aleksandrias preester Isidorose juures, kes õpetas

---

30 **Mohrmann**, Christine, Introduzione, xii.

31 **Meyer**, Robert T., Introduction, **Palladius**, *The Lausiaca History*, transl., annot. Robert T. Meyer. Ancient Christian writers 34 (New York/Mahwah: Paulist Press, 1964), 5.

32 **Mohrmann**, Christine, Introduzione, xiii.

33 **Meyer**, Robert T., Introduction, 5.

34 **Meyer**, Robert T., Introduction, 5.

35 **Mohrmann**, Christine, Introduzione, xiii.

36 **Meyer**, Robert T., Introduction, 5.

talle Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide elu põhitõdesid³⁷. Seejärel elas Palladios umbes kaks aastat Aleksandria ligiduses paiknevas „üksikute“ külas³⁸. Seal sai tema juhendajaks askeet Dorotheos³⁹. Algselt oli Palladiosel plaanis jääda Dorotheose juurde kolmeks aastaks, kuid Dorotheose poolt praktiseeritav askees osutus Palladiose jaoks liiga karmiks, ja tema tervis ei pidanud sellele vastu⁴⁰. 390. aastal siirdus Palladios umbes aastaks ajaks Nitriasse, ja seejärel Kelliasse, kus temast sai lühikeseks perioodiks Aleksandria Makariose jänger, kuid siis järgnevatiks üheksaks aastaks Pontose Euagriose jänger⁴¹.

Mohrmani andmete järgi jäi Palladios umbes 399. aastal haigeks⁴². Meyeri alusel pöördus ta arstiabi saamiseks tagasi Aleksandriasse, kus arstid soovitasid tal vahetada kliimat. Nende nõu kuulda võttes lahkus Palladios Egiptusest ja siirdus taas Palestiinasse⁴³, kus ta elas mõnda aega Petlemmas askeet Poseidoniose juures⁴⁴. Oma rolli Egiptusest lahkumisel ja Egiptuse kristliku kõrbeaskeedi elu lõpetamisel mängis ilmselt ka Euagriose surm samal aastal.

Umbes 400. aastal pühitseti Palladios Helenopolise piiskopiks Bitüünia provintsis⁴⁵. Meyer eeldab, et talituse viis läbi Palladiose hea sõber Johannes Chrysostomos⁴⁶, kes oli 398. aastal Konstantinoopoli patriarhiks saanud.

Mohrmani andmetel läks Palladios Johannes Chrysostomosega 403. aastal Chalkedoni lähedal aset leidnud „Tamme“ sinodile (ing. k. *synod of the Oak*) kaasa. Seal süüdistas üks Johannes Chrysostomose peavaenlasi, Aleksandria piiskop Teophilos, Johannes Chrysostomost origenismis⁴⁷. Palladiost küsitleti samuti, kuid ta pääses. Johannes Chrysostomos mõisteti aga süüdi ja eemaldati patriarhi toolilt. Palladios jäi ka sinodile järgneval aastal Johannes Chrysostomose kõrvale. Kui viimane 404. aastal eksiili saadeti, läks Palladios tema kaitseks

---

37 **Mohrman**, Christine, *Introduzione*, xiii.

38 **Meyer**, Robert T., *Introduction*, 5.

39 **Mohrman**, Christine, *Introduzione*, xiii.

40 **Palladios**, *Historia Lausiaca* 2:1, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 32.

41 **Mohrman**, Christine, *Introduzione*, xiii.

42 **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, xiii.

43 **Meyer**, Robert T., *Introduction*, 5.

44 **Palladios**, *Historia Lausiaca* 36:1, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 178.

45 **Mohrman**, Christine, *Introduzione*, xiii.

46 **Meyer**, Robert T., *Introduction*, 5.

47 Origenismi kohta: **Harmless**, William, *Desert Christians*, 37–38.

Rooma paavst Innocentiuse jutule.⁴⁸ Claudia Rappi andmetel mõistis Innocentius Johannes Chrysostomose kohtlemise siiski ebaõiglaseks ja esitas nõudmise Johannes Chrysostomos Konstantinoopoli patriarhi ametisse ennistada. Paavst Innocentiuse käsul polnud aga kohest tulemust, sest kõik Johannes Chrysostomose olulisimad pooldajad olid kas samuti eksiili saadetud või ise oma kohtadest loobunud. Johannes Chrysostomos suri eksiilis 407. aastal Musta mere ääres.⁴⁹ 406. aastal Roomast Konstantinoopolisse tagasi tulles arreteeriti ka Palladios ja pagendati keiser Arcadiuse käsul Ülem-Egiptusesse⁵⁰. Seal elas ta esmalt Seveenes, koostades aastatel 406–408 Johannes Chrysostomose biograafia „Dialogus de vita sancti Joannis Chrysostomi“, ning seejärel neli aastat Antinoës⁵¹.

Mohrmanni andmetel pöördus Palladios pärast Aleksandria Theophilose, Johannes Chrysostomose peamise süüdistaja surma 413. aastal tagasi Galaatiasse, kus ta tundis üht Philoromose-nimelist preestrit, ning jäi arvatavasti mõneks ajaks tema juurde elama. Siit edasi on Palladiose elust vaid üksikuid fakte teada. Millalgi järgnevatel aastatel suunati Palladios Sokrates Scholastikose⁵² andmetel ümber Helenopolise piiskopist Aspuna piiskopiks. Umbes aastatel 419–420 kirjutas Palladios „HL'i“⁵³, milles sai tema tuntuim kirjutis.

Täpsed andmed Palladiose surmast puuduvad. Võib vaid oletada, et 431. aastal oli ta juba surnud, sest Efesose kirikukogul esindas tema piirkonda teine piiskop⁵⁴.

Lisaks „Dialogus de vita sancti Joannis Chrysostomi'le“ ja „HL'ile“ on Palladiose nime all säilinud veel „Epistola de Indicis gentibus et de bragmanibus“. Robert T. Meyeri andmetel võib see kas tervenisti või osaliselt olla kirjutatud

---

48 **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, xiii–xiv.

49 **Rapp**, Claudia, Palladius, Lausus and the Historia Lausiaca, *Novum millenium: studies on Byzantine history and culture: dedicated to Paul Speck*, ed. Claudia Sode, Sarolta Takács (Aldershot/Burlington/Singapore/Sydney: Ashgate, 1999), 279–280.

50 **Mohrmann**, Christine, *Introduzione*, xiv.

51 **Meyer**, Robert T., *Introduction*, 6.

52 **Sokrates Scholastikos**, *Historia ecclesiastica* 7:6, rmt.: *Nicene and post-Nicene fathers*, second series, vol. 2, transl. Andrew C. Zenos, ed. Philip Schaff, Henry Wace (Buffalo: Christian Literature, 1890), rev., ed. for New Advent Kevin Knight, <http://www.newadvent.org/fathers/2601.htm>, (25.04.14).

53 **Mohrmann**, Christine, *Introduzione*, xiv.

54 **Meyer**, Robert T., *Introduction*, 6.

teiste autorite⁵⁵ poolt, lisades, et kui pidada Palladiost siiski selle autoriks, siis käis Palladios koos Adule piiskopi Moosesega millalgi Palladiose elulõpu poole ka Indias. Väitele, et see pidi aset leidma Palladiose eluaastate viimasel kümnendil, annab alust fakt, et „HL“ sellist reisi ei maini.⁵⁶ Kuna antud töö tarvis on oluline Palladiose elukäik ainult kuni „HL'i“ kirjutamiseni, siis võib küsimuse Palladiose Indias käimisest – kui see üldse toimus – kõrvale jätta.

Religioosete kogemuste kirjeldamist „HL'is“ mõjutasid Palladiose elukäigust ilmselt (1) Pontose Euagrios, kelle juures ta pikka aega õppis; (2) isiklik Egiptuse kristliku kõrbeaskeedina elamise kogemus, mille tulemusena saab tema kirjeldusi arvatavasti tõesteks pidada, sest seeläbi oli ta Egiptuse kristliku kõrbemonastika vaimsuse ja praktikatega hästi kursis; ning (3) kogemus origenistlikus tülis osalemisest, mis oletatavasti muutis ta väljendusviisi ettevaatlikuks, selleks et kiriku ortodoksse õpetusega mitte vastuollu minna;

---

55 „Epistola de Indicis gentibus et de bragmanibus'e“ autorsuse küsimust vaatleb lähemalt **Coleman-Norton**, Paul R., The authorship of the epistola de Indicis gentibus et de bragmanibus. – Classical philology 21/2 (1926), 154–160.

56 **Meyer**, Robert T., Introduction, 6–7.

3. „*Historia Lausiaca*“

Peale autori võib Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosete kogemuste kirjeldamist „HL'is“ mõjutada teataval moel teos ise, selle iseärasused, allikad, probleemid ja eesmärk. Järgnevalt antakse „HL'i“ üldiseloostus, küsitakse „HL'i“ žanri ja eesmärgi järele, tegeletakse „HL'i“ autorluse, usaldusväarsuse ja struktuuri küsimustega, käsitletakse imelugude positsiooni „HL'is“, teose euagrioslikke mõjutusi, ning „HL'is“ kajastuvat Egiptuse kristliku kõrbemonastika geograafiat.

3.1. „*Historia Lausiaca*“ üldiseloostus

William Harmlessi andmetel koostas Palladios „HL'i“, milles ta kirjeldab 4. sajandi Egiptuse kristlike mees- ja naisaskeetide askeetlikke harjutusi, imetegusid ja õpetusi, umbes 420. aastal. Teos kogus kiiresti populaarsust ning peagi tõlgiti algselt kreeka keelse tekst ladina, süüria, armeenia, kopti, etioopia ja araabia keelde.⁵⁷

Teos sisaldab umbes 70 miniatuuri⁵⁸ Egiptuse, aga ka teiste maade kristlikest askeetidest, meestest ja naistest⁵⁹, kellega Palladios oli isiklikult kohtunud, või kellest teiste kaudu kuulnud. Miniatuuride pikkus varieerub mõnest lausest⁶⁰ mitme leheküljeni, mida seovad omavahel autobiograafilised andmed Palladiose elust ja lühikesed moraalilauseid. Enamasti sisaldab üks peatükk lugusid või ühte lugu ühest askeedist, kuid esineb ka peatükke, kuhu on koondatud rohkemate

57 Harmless, William, *Desert Christians*, 276.

58 Harmless, William, *Desert Christians*, 276.

59 Naised „HL's“: Palladios, *Historia Lausiaca* 3, 6, 28, 33–34, 41, 46, 54–57, 59–61, 63–64, 69, rmt.: Palladio, *La Storia Lausiaca*, 24–26, 30–36, 142–144, 160–166, 210–212, 220–224, 244–254, 260–272.

60 Vrd. Palladios, *Historia Lausiaca* 47, 52, rmt.: Palladio, *La Storia Lausiaca*, 226–236, 244.

kristlike askeetide miniatuure⁶¹.

Teose nimi tuleb selle pühendatusest Theodosios II kojaülemale Lausosele, kellega Palladios 391. aastal Egiptuses tutvus⁶². Palladios avaldab „HL'i“ sissejuhatuses soovi, et tema teos aitaks kaasa Lausose ja teda ümbritsevate inimeste vaimsele kasvule⁶³.

3.2. „*Historia Lausiaca*“ žanr

Žanriliselt on „HL'i“ keeruline määratleda. Ühelt poolt koondab „HL“ lugusid pühadest meestest ja naistest, paistes žanriliselt hagiograafia, teisalt toetub autobiograafilisele raamistikule, näides autobiograafia, ja on kolmandalt poolt käsitletav reisikirjandusena, kirjeldades Palladiose rännakuid Egiptuse kõrbeaskeetide juurde.

Frances Young kinnitab probleemi, tunnistades et kuigi enamik 4.–5. sajandi kristlikust kirjandusest sisaldab mõjutusi antiikaja kirjutamise traditsioonidest, saab vaid väikest osa sellest klassifitseerida vastavalt klassikalistele žanritele. Eelneva tõttu klassifitseeritakse patristiline kirjandus sisu alusel.⁶⁴ „HL“ kuulub oma sisult tüüpikategooria „askeetiline kirjandus“ alla. See määratlus ütleb aga teose tegeliku iseloomu kohta vähe. Tarvis on täpsemat žanrilist klassifikatsiooni.

Dietmar Wyrwa järgi on hagiograafia kristliku kirjanduse žanr, mis seostub kristlike pühakute austamisega, kuid teaduslikus uurimistöös ka hagiograafiaga seotud probleemidega. Pühakud on tunnustatud kristlased, kelle elu ja surma peetakse kristliku usu põhisisu näitlikustavateks eeskujudeks, ning kellele

---

61 Nt. **Palladios**, *Historia Lausiaca* 41, 58, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 210–212, 254–258.

62 **Harmless**, William, *Desert Christians*, 276.

Baldwin, Barry, art. Palladios, *The Oxford dictionary of Byzantium*, ed. Alexander P. Kazhdan (New York/Oxford: Oxford University Press, 1991), www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780195046526.001.0001/acref-9780195046526-e-4038?rskey=eIW8Jw&result=4039, (25.04.14).

Palladios, *Historia Lausiaca* 71:6, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 290–292.

63 **Palladios**, *Historia Lausiaca* prologus 3, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 6.

64 **Young**, Frances, Classical genres in Christian guise, Christian genres in classical guise, *The Cambridge history of early Christian literature*, ed. Frances Young, Lewis Ayres, Andrew Louth (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 254.

avaldatakse seetõttu religioosselt austust.⁶⁵ Berthold Altaner ja Alfred Stuiber peavad hagiograafiate keskseks tunnusjooneks pühaduse väljendamist⁶⁶. Viimane leidis aset narratiivivormis jutustustes vagade meeste ja naiste tegudest⁶⁷, ehk siis samaga, millega „HL'gi“ tegeleb. Žanri eeskujuks loetakse Athanasiose „Vita Antonii'd“⁶⁸, mida Palladios kindlasti tundis⁶⁹, sellega tugevdades „HL'i“ žanrilt hagiograafiaks pidamist. Näiteks Christine Mohrmann klassifitseerib „HL'i“ hagiograafiaks⁷⁰.

Reisikirjandus kirjeldab reisil nähtut ja kogetut, ning oli žanrina antiikmaailmas tuntud juba enne kristluse algust⁷¹. Altaneri ja Stuiberi järgi jätkasid märtrite ja pühade haudade, ning askeetide, kui elavate pühade elupaiku külastavad kristlased oma reisidest palverännulugude kirjutamisel, mille eeskujul, või millest inspireerituna, teised nende retke korrata võiksid, olemasolevat reisilugude kirjutamise traditsiooni⁷². Apostlite raamatut, kui Pauluse reise kirjeldust, võib lugeda samasse traditsiooni kuuluvaks. Nii annab Palladiose enesele Pauluse eeskujuks võtmise⁷³ aluse „HL'i“ žanrilt just reisikirjanduseks määratlemiseks. Näiteks Andrew Louth nimetab „HL'i“ reisikirjanduseks⁷⁴.

„HL'i“ autobiograafia olemisele räägib vastu fakt, et „HL“ 71:1–5-es edastab Palladios oma elusündmuste kohta käivat infot kolmandas isikus, imiteerides 2Kr 12:2-te. Martin Hinterbergeri kohaselt on loo asetuse järgi teose lõpus ja loos avaldatud faktide alusel aga selge, et loo peategelane on Palladios ise. Kolmandas isikus kõnelemise tingis antiikajal endast rääkimisele halvasti vaatamine.

---

65 **Wyrwa**, Dietmar, art. Hagiography, *Brill's New Pauly: encyclopaedia of the ancient world: Antiquity: EQU-HAS*, vol. 5, ed. Hubert Cancik, Helmuth Schneider (Leiden/Boston: Brill, 2004), 1095.

66 **Altaner**, Berthold; **Stuiber**, Alfred, *Patrologie*, 237.

67 **Krueger**, Derek, Hagiography as an ascetic practice in the early Christian East. – *The journal of religion* 79/2 (1999), 216.

68 **Altaner**, Berthold; **Stuiber**, Alfred, *Patrologie*, 237.

69 **Palladios**, *Historia Lausiaca* 8:6, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 44.

70 **Mohrmann**, Christine, *Introduzione*, ix.

71 **Weeber**, Karl-Wilhelm, art. Travels, *Brill's New Pauly: encyclopaedia of the ancient world: Antiquity: SYM-TUB*, vol. 14, ed. Hubert Cancik, Helmuth Schneider (Leiden/Boston: Brill, 2009), 869–879.

72 **Altaner**, Berthold; **Stuiber**, Alfred, *Patrologie*, 244.

73 **Palladios**, *Historia Lausiaca* prologus 6, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 8.

74 **Louth**, Andrew, The literature of the monastic movement, *The Cambridge history of early christian literature*, ed. Frances Young, Lewis Ayres, Andrew Louth (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 376.

Retoorilised reeglid ja vagadus sundisid autoreid teesklema, et nad ei kõnele endast. Lisaks oli Bütsantsis autobiograafia tihti allutatud suuremale tekstile ning pidi teenima teksti peaesmärki.⁷⁵ Nii on võimalik „HL'i“ selle peatüki ja teiste autobiograafiliste infokildude⁷⁶ alusel pidada kui mitte täiesti autobiograafiliseks, sest autobiograafilised momendid tekstis on vaid vahelülideks, siis vähemalt autobiograafilisi momente sisaldavaks teoseks.

Lihtsalt biograafiate kogumikuks ei saa „HL'i“ pidada, sest biograafiate eesmärk oli anda terviklikku informatsiooni inimese elukäigust⁷⁷. „HL'is“ sisalduvate lugude eesmärk on aga näidata, kuidas saavutada ja hoida pühadust. Kuigi lood võivad olla autentsed, on nad esitatud kindlast vaatepunktist lähtuvalt, olles tänapäevaste biograafiate eelastmeks. Lisaks esitab enamik lugusid vaid momente/momenti antud inimese elust, mitte elulugu.

Eelnevale arutelule tuginedes näib, et „HL'i“ pole võimalik žanriliselt üheselt määratleda. Ainsana võib järeldada, et teos pole autobiograafia või biograafia. Ühene määratlus kas hagiograafiaks või reisikirjaks oleks meelevaldne, sest mõlema tunnused seisavad „HL'is“ kesksel kohal.

Andrew Louth märgib, et traditsiooniline monastiline kirjandus langeb üldjoontes neljaks žanriks: pühaku elu; reisikirjandus ja mälestused; õppekirjandus – monastilised reeglistikud, küsimuse-vastuse vormis teosed, kirjad, homiiliad ja „nõupidamised“, „Apophthegmata patrum“⁷⁸. Samas nendib ta kõigi nende žanrite osalist kattumist üksteisega. Pühakute elud sisaldavad õpetamist, reisikirjandus pühakute elusid, ning ütlushi leidub igal pool.⁷⁹ Eelnev üritus „HL'i“ žanriliselt üheselt klassifitseerida kinnitab Louthi nendingut. Samas pole „HL“ isegi Louthi antud kategooriates rahuldavalt määratletav, sobitudes lausa kolme nendest: pühaku elu, reisikirjandus ja mälestused, „Apophthegmata patrum“, kusjuures teose autobiograafilised jooned jäävad täiesti kõrvale.

75 **Hinterberger**, Martin, *Autobiography and hagiography in Byzantium*. – *Symbolae Osloenses: Norwegian journal of Greek and Latin studies* 75/1 (2000), 141, 150, 155.

76 Nt. **Palladios**, *Historia Lausiaca* 23, 58:1, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 128–132, 254–256.

77 **Görgemanns**, Herwig, art. *Biography*, *Brill's New Pauly: encyclopaedia of the ancient world: Antiquity: ARK-CAS*, vol. 2, ed. Hubert Cancik, Helmuth Schneider (Leiden/Boston: Brill, 2004), 647–655.

78 „Apophthegmata patrum'i“ kohta vt. lk. 40–41.

79 **Louth**, Andrew, *The literature of the monastic movement*, 375–376.

Georgia Frank peab „HL'i“ palverännukirjanduseks ja omapäraseks hübriidteoseks, milles Palladios on kombineerinud reisilood, monastilise sisuga anekdoodid, imelood ja neid siduva enda autobiograafia. Ta rõhutab, et kuigi „HL“ on kirja pandud esimeses isikus, ei ole see tüüpiline reisikirjandus, sest see ei anna juhendit, kuidas teoses kirjeldatud rännakut korrata. Tema andmetel tegid hilisantiigi inimesed reisijuhendi ja reisikirjanduse vahel vahet. Kaardistamine oli reisijuhendi ülesanne. Ta lisab, et tegeledes Egiptuse kristliku kõrbemonastika välise vormi kirjeldamisega ning hoidudes sisevaatlustest askeetide tunnetesse või ellu, on „HL“ suunatud väljapoole, kuid pühad inimesed kui reisi eesmärk varjutavad reisi enda, ja fakti, et teos on koostatud palveränduri (Palladiose) poolt neile, kes soovisid maitset palverännakust ja pühade inimestega kohtumisest kodust lahkumata.⁸⁰ Vaatamata sellele, et Frank keskendub „HL'i“ palverännakut kirjeldavale aspektile, on määratlus „palverännukirjandus“ sobiv ka teose žanri probleemi lahenduseks, sest see sisaldab endas nii hagiograafia žanri pühaduse näitamise, kui reisikirjanduse reisi kirjeldamise tunnuseid.

„HL'i“ žanrilt hübriidteos olemist kinnitab veelgi selle paiknemine reisikirjanduse, hagiograafia ja (auto)biograafia žanrite arengu lõikepunktis. Georgia Frank toob „HL'i“ juurte reisikirjanduses asumise näiteks hilised 5. sajandist pärit antoloogiad (nt. Kyrrohose Theodoretose „Historia religiosa“), millest reisija on täiesti välja jäetud. 6. sajandil kaotasid antoloogiad kõik sidemed reisikirjandusega ning Franki järgi muutus see, mis sai alguse kui hübriidžanr reisikirjandusest ja hagiograafiast, hagiograafiaks sekundaarsete reisimotiividega. Veelgi hiljem toimus monastilises kirjanduses muutus biograafia žanri suunas.⁸¹ Seega polnud „HL'i“ koostamise ajal žanrid, mille jooni see sisaldab, veel iseseisvatena välja arenenud. Nii on üritused seda kindla žanri alusel klassifitseerida, algusest peale määratud luhtumisele.

„HL'i“ võib žanriliselt parimal juhul mõista autobiograafiliste elementidega palverännukirjandusena, mis sarnaneb hilisematele antoloogiatele.

---

⁸⁰ Frank, Georgia, *Memory of the eyes: pilgrims to living saints in Christian late antiquity* (Berkeley: University of California Press, 2000), 29, 35–36, 40, 44.

⁸¹ Frank, Georgia, *Memory of the Eyes*, 41–43.

3.3. „*Historia Lausiaca*“ eesmärk

Claudia Rapp pakub välja, et Palladios kirjutas „HL'i“ tellimustööna Konstantinoopoli õukonnale, mis väljendas sellega Palladiosele kui Johannes Chrysostomose heale sõbrale ja kaitsjale poolehoidu, või/ja euagriosliku mõtlusele keskendunud monastilise eluideaali propageerimiseks Konstantinoopolis. Rappi arvates on „HL'il“ kaks eesmärki: (1) parandada lõhe Johannes Chrysostomose pooldajate, poliitikute ja kirikuvõimude vahel; ning (2) pakkudes neile Pontose Euagriose õpetustel rajanevat monastilist ideaali, vastas Palladios samasuguses lepitavas vaimus, andes samas mõista, et isegi suurlinnades elavatele kristlastele on tee vaimse täiuslikkuse saavutamisele avatud, sest tõelised monastilised väärtused peituvad hoiakus, mitte keha seisundis.⁸² See oli juhend pühade kristlike mees- ja naisaskeetide jäljendamiseks, näidates neid vastavalt ideaalidele, mida Palladios soovis, et lugejad endile eeskujuks võtaksid⁸³. Nii langevad see, mida „HL'i“ žanr väljendab, ja Palladiose poolt seatud „HL'i“ eesmärk kokku.

Arvestades Palladiose isiklike halbu kogemusi poliitikute ja kirikuvõimudega seoses Johannes Chrysostomosele juhtunuga, ning sellest tulenevat võimalikku kibestumist nende suhtes ning tema tuntust Chrysostomose peamise eestvõitleja ja pooldajana, on Rappi pakutud teose kaksikeesmärk ilmselt parim teose eesmärgi määratlus, sest tõepoolest, mõnetigi üllatavalt, kuigi Palladios käistleb ka neid kristlikke askeete, kellega ta kohtus või kellest kuulis eksiili ajal ja vahetult järel, ning mis seetõttu peaks põhjuse, miks ta üldse neil aladel viibis ja nende askeetidega kohtus, teravalt üles tooma, esineb teoses vaid paar vihjet Johannes Chrysostomose ebameeldivale kaasusele. Ainult „HL'i“ 60:2-e ja 61:7-e üksikud märkused⁸⁴ ning peatükkide 58–60⁸⁵ väsinud ja kurvem vaimsus, kus ta kirjeldab

82 **Rapp**, Claudia, Palladius, Lausus and the *Historia Lausiaca*, 279–282, 284–285, 288–289.

83 **Goehring**, James E., Monastic diversity and ideological boundaries in fourth-century Christian Egypt. – *Journal of early Christian studies* 5/1 (1997), 61.

84 **Palladios**, *Historia Lausiaca* 61:7, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 268: διὰ τὸν μακάριον Ἰωάννην τὸν ἐπίσκοπον.

Palladios, *Historia Lausiaca* 60:2, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 262: δὸς αὐτὸ τῷ ἐπισκόπῳ τῷ ἐξωρισμένῳ.

85 Vrd. **Palladios**, *Historia Lausiaca* 7–15, 58–60, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 36–64,

Antinoë ja Teeba kristlikke askeete, võrreldes Nitriat kirjeldavate rõõmsameelsete peatükkidega, annab aimu Palladiose seal viibimise põhjustest ja tema tunnetest juhtunu suhtes.

Palladiose kogemus origenistlikus tülis osalemisest seoses Johannes Chrysostomosega kajastub „HL'is“, nagu eelnevas peatükis oletatud, ranges ettevaatuses, isegi keeldumises teemat käsitleda. Seega pole see Palladiose Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioossete kogemuste vormide kirjeldusi arvatavasti peale peatükkide 58–60-e, 60:2-e ja 61:7-e kurvema vaimsuse mõjutanud. Viimast peab neid peatükke vaadeldes meeles pidada.

Lisaks tuleb arvestada, et teose eesmärgiks pole kirjeldada religioosseid kogemusi, mistõttu tuleb tekstist leitavaid religioossete kogemuste kirjeldusi vaadelda miniatuuri või loo kontekstis, kus Palladios selle esitanud on.

Palladiose ideoloogilised taotlused on probleem. Kuna tal siiski on isiklik kogemus Egiptuse kõrbemonastikast, võivad „HL'i“ vaatlemise tulemused kajastada Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioossetest kogemustest tõeselt, aga teose ideoloogilise kallutatuse tõttu ei saa selles olla täiesti kindel. Seetõttu on antud uurimistöo eeldatavaks tulemuseks Palladiose kirjeldused, milles seisnesid Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioossed kogemused „HL'i“ alusel, mitte milles seisnesid Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioossed kogemused.

3.4. „*Historia Lausiaca*“ autorsus, usaldusväärsus ja struktuur

Palladiose „HL'i“ autorsuses ei kahelda (eessõna, proloog ja kiri Lausosele välja arvatud⁸⁶)⁸⁷ ning vaatamata sellele, et tekstis tuleb ette mõningaid detailivigu, peetakse Christine Mohrmanni andmetel „HL'is“ esitatud kirjeldusi üldiselt ajalooliselt tõesteks. Palladiose vead on tulnud põhiliselt oma mälust,

---

255–262.

86 Meyer, Robert T., Introduction, 8.

87 Nt. Frank, Georgia, *Memory of the Eyes*, 44; Louth, Andrew, The literature of the monastic movement, 376; Mohrmann, Christine, Introduzione, xii; Meyer, Robert T., Introduction, 7.

mitte allikate toel kirjutamisest.⁸⁸ Palladios mainib otseselt vaid ühte kirjalikku allikat – Athanasiose „Vita Antonii'd“⁸⁹.

Samas ei või „HL'i“ pidada ajalooaamatuks. Lähtuvalt teose eesmärgist, on „HL“ Mohrmanni järgi pilt kristlikust askeetilisest elust, mida Palladios pidas eeskujuks vaatamata inimlikule nõrkusele, mis ka seal avaldus, ja mida Palladios ei üritagi varjata⁹⁰. Kuivõrd ta kasutab enamasti allikana rahva seas levivat suulist traditsiooni, kuigi vahel toetub ka isiklikule kogemusele, ei taotlegi Palladios kristlike askeetide elu vastavalt historiograafiate normidele edasi anda.⁹¹

Pigem valmistab „HL'i“ uurijatele probleeme Palladiose objektiivsus. Mohrmann esitab lühikese ülevaate „HL'i“ üldisest struktuurist, kus saab nähtavaks struktuuriosade erinev meelsus. Teose esimeses osas, peatükkides 1–6, kirjeldab Palladios oma Egiptuses viibimise esimest perioodi Aleksandrias. Need lood ei peegelda otseselt elu kõrbes. Lugudes Nitria munkadest avaldub rõõmsameelsus ja nende elustiili kirjeldamine. Olles Nitrias ja selle lähedal asuvas Kellias pikka aega elanud, oli seal praktiseeritav kristlik kõrbemonastika Palladiosele hästi tuttav. Lugudes Sketisest peatükkides 16–23 avaldub segu kogemusest ja kuuldust, ning suurem roll on demonitel ja kõrbeaskeetide teoloogial. Alates 25. peatükist muutub Palladios askeetide pingutusi kirjeldades kriitilisemaks. Peatükkides 35–36 esitleb Palladios kahte lugu Palestiina munkadest, milles kriitiline joon jätkub. 38. peatükis on ootamatult välja toodud Pontose Euagriose elulugu. Mohrmann seletab seda võimalusega, et Palladios pidas Euagriost Nitria ja Kellia erijuhtumiks. Kuigi Palladios tundis Euagriost ja tema õpetust hästi, jääb käsitus temast truuks „HL'i“ üldisele kuivale stiilile, kus põhirõhk on kristlike askeetide tegudel, mitte õpetusel. Sellele jätkub vähem organiseeritud osa nii Egiptuse kui mitte-Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide portreedest. Peatükkides 58–60 kirjeldab Palladios ootamatult mitte-Egiptuse kristlike askeetide portreede vahel oma eksiili.⁹² „HL'i“ lõpetab autobiograafilise

---

88 **Mohrmann**, Christine, Introduzione, xvii.

89 **Palladios**, *Historia Lausiaca* 8:6, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 44.

90 Lood, kus kristlike askeetite püüdlused on edevuse ja uhkuse tõttu luhtunud: **Palladios**, *Historia Lausiaca* 25–28, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 134–144.

91 **Mohrmann**, Christine, Introduzione, xvi.

92 **Mohrmann**, Christine, Introduzione, xvii–xxii.

sisuga 71. peatükk. Kuigi teos paistab esmapilgul struktuuritu „Apophthegmata patrum'i“-sarnase antoloogiana Palladiose mälestustest, on tõestatud, et see rajaneb Palladiose keerulisel autobiograafilisel raamistikul⁹³.

Uurimaks kuidas Palladios Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosset kogemusi kirjeldab, vaadeldakse antud töös muuhulgas, kuidas nad asetuvad „HL'i“ struktuuri.

3.5. Imelood „*Historia Lausiaca's*“

Eraldi küsimus seoses religioossete kogemuste vaatlemisega „HL'is“ on, kuidas suhtuda selle imesündmuste kirjeldustesse. Georgia Frank toob rohkete imelugude põhjuseks „HL'is“ hellenistlikus maailmas levinud veendumuse, et kaugel maadel juhtub imesid. Seetõttu olid imelood reisikirjanduses isegi kohustuslikud. Ta lisab, et Egiptus oli imeliste sündmuste toimumispaigana eriliselt kuulus.⁹⁴ Palladios pidi vastama oma lugejate ootustele. Ometigi ei tähenda see, nagu oleksid „HL'is“ sisalduvad imelood Palladiose väljamõeldised. Arvatavasti jagas ta oma kaasaegsete veendumust, ega kahelnud lugudes imedest, mida Egiptuses kuulis, nägi või ise koges. Kui Palladios ja/või „HL'i“ lugejad pidasid teoses kirjeldatud imelugusid tõesteks, on küsimus, kas nad seda ka päriselt olid, ebaoluline. Tuleb nõustuda Frankiga, et imesid tuleks mõista tükikestena tõe konstrueerimiseks, mitte ilmtingimata täketena tõe raudrüüs⁹⁵. Sellest tulenevalt käsitletakse „HL'i“ antud uurimistöös tervikuna, jätmata ühegi Egiptuse kõrbeaskeedi portreed selles sisalduva ime kirjelduse tõttu uurimise alt välja.

---

93 **Mohrmann**, Christine, Introduzione, xviii–xxii.

Sellele vaatamata on nendevaheline sarnasus vaieldamatu.

94 **Frank**, Georgia, *Memory of the Eyes*, 44, 46.

95 **Frank**, Georgia, *Memory of the Eyes*, 49.

3.6. *Euagrioslikud mõjutused*

Réné Draguet on tõestanud, et Palladiose „HL“ sõltub nii selles väljendatud ideedes (Draguet' analüüsi alusel kajastuvad „HL'is“ kõik Pontose Euagriose teooria teemad) kui keeles oma õpetajast Euagriosest⁹⁶. Mohrmann nõustub Draguet'ga, aga ei usu, et alati oli tegemist otsese sõltuvusega, sest viimase aja uurimistöö Euagriose alalt on näidanud teda terve Egiptuse kõrbemonastika vaimsuse mõjutana. Pealegi toetus Euagrios omakorda Origenese õpetusele.⁹⁷ Igal juhul leiab siin tõestust Palladiose elulugu käsitlevas peatükis tehtud oletus, et Euagrios mõjutas tema „HL'i“ kirjutamist, tehes 4. sajandi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioossete kogemuste kirjeldamise kontekstuaalseks uurimiseks „HL'is“ vajalikuks sealhulgas Euagriose õpetuse lähema vaatlemise.

3.7. „*Historia Lausiaca*“ *geograafia*

Askeetid, kelle Palladios välja toob, pärinesid geograafiliselt laialt alalt ja kajastavad kristlike kõrbeaskeetide eluviiside suurt varieeruvust Egiptuses⁹⁸. Kas see ka Palladiose Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioossete kogemuste kirjeldamisel kajastub, selgub uurimistööst. Enim „HL'is“ kajastatud kristlikke askeete pärines Nitriast ja Kelliast, kus Palladios isegi elas, kuid ta mainib lisaks matku Sketisesse, Lykopolisesse, Phermesse, Mareotise järve äärde, Atripesse jne ning kristlikke askeete, kellega kohtus oma esimestel aastatel Egiptuses Aleksandria lähedal asuvas munkade kogukonnas⁹⁹. Peale Egiptuse askeetide toob

---

96 **Draguet**, René, L'Histoire Lausiaque: une oeuvre écrite dans l'esprit d'Evagre. – Revue d'histoire ecclésiastique 41 (1946), 321–364, viidatud läbi: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, introd. Christine Mohrmann, testo critico, commento G. J. M. Bartelink, trad. Marino Barchiesi (Milano: Fondazione Lorenzo Valla. Arnoldo Mondadori Editore, 2001, 1974), xxii.

97 **Mohrmann**, Christine, Introduzione, xxii–xxiii.

98 Egiptuse kristliku kõrbeaskeetilise elu geograafilist ja eluviisilist varieeruvust „HL's“ käsitleb **Elm**, Susanna. In the desert and in the countryside, in towns or villages: the Historia Lausiaca and the Historia Monachorum, *Virgins of God: the making of ascetism in late antiquity*. Oxford classical monographs (Oxford/New York: Oxford University Press, 1994), 311–330.

99 **Palladios**, *Historia Lausiaca* 2 (kristlike askeetide küla Aleksandria lähedal), 15 (Mareotise järv), 23 (Sketis), 27 (Pherme), 29 (Atripe), 35 (Lykopolis), rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*,

Palladios miniatuure väljaspool Egiptust elavatest kristlikest askeetidest¹⁰⁰, kuid see pole antud uurimistöö küsimus. Vaatlemaks kõikide Palladiose poolt kirjeldatud askeetide religioosseid kogemusi, peaks teadma nende monastilisi traditsioonide praktikaid ja vaimsust. See ületaks antud töö mahupiirangut.

20–24, 62–64, 128, 142, 144–146, 168–178.

100 Nt. **Palladios**, *Historia Lausiaca* 64 (Kapadookia Kaisarea), 67 (Ankara), rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 272, 278.

4. Egiptuse kristlik kõrbemonastika

Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioossed kogemused teostusid kindlas kontekstis. Palladiose „HL'is“ on selleks 4. sajandi Egiptuse kristliku kõrbemonastika vaimsus ja praktikad, mis võisid aidata selleks valmistuda.

Järgnevalt vaadeldakse kristliku kõrbemonastika algust, 4. sajandi Egiptuse kristliku kõrbemonastika praktikaid, vaimsuse põhijooni ning Egiptuse kristliku kõrbemonastika lõppu. Egiptuse kristliku kõrbemonastika alguse ja lõpu kirjeldamise tingib tarvidus seletada sõnavara ja luua konteksti. Peatükis ei anta detailset tervikpilti vaadeldavast traditsioonist. 4. sajandi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioossete kogemuste vaatlemiseks „HL'is“ piisab üldjoontest.

4.1. Kristliku kõrbemonastika algus

Kristliku monastilise traditsiooni alguse kohta on mitmeid teooriaid.

Johannes Cassianuse¹⁰¹ järgi sai kristlik monastika alguse koos kristluse algusega ning esimesed mungad olid koinobiidid¹⁰². Antonios kutsub eeskuju võtma Aabrahamist, pidades teda monastika isaks¹⁰³. Tihedamini viivad kristlikud askeetid enda olemasolu tagasi Vana Testamendi prohvetite ja Ristija Johanneseni – seega kõigini, kes tõmbusid üksindusse¹⁰⁴. Igal juhul oli kristlike askeetide eneste traditsiooni järgi monastika olemas enne kristluse teket.

Teine askeetide eneste poolt antud kristliku monastika alguse seletus tuleb

---

101 **Johannes Cassianus**, *Collationes patrum in Scetica eremo* XVIII 5:1, rmt.: **Jean Cassien**, *Conférences: XVIII-XXIV*, vol. 3, texte latin Michael Petschenig, introd., trad., notes Dom Eugène Pichery. Sources Chrétiennes 64 (Paris: Les Éditions du Cerf, 2006, 1971), 14–15.

102 Vt. lk. 41.

103 **Rubenson**, Samuel, *The Letters of St. Antony: monasticism and the making of a saint*. Studies in antiquity and Christianity (Minneapolis: Fortress Press, 1995), 197.

104 **Merkt**, Andreas, *Das frühe christliche Mönchtum: Quellen und Dokumente von den Anfängen bis Benedikt* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2008), 272.

Apostlite tegude raamatust. Jean-Claude Guy andmetel soovisid askeedid säilitada Ap. 2:42–47-s ja 4:32–37-s esitatud ideaali. Samas arvab ta, et pigem oli see esimeste kristlike askeetide järeltulijate poolt antud seletus, mitte esimeste kristlike askeetide endi. Väitega oma inspireeritusest Apostlite tegude raamatust, üritasid kõrbeaskeedid Guy arvates kinnitada oma liikumise täieõiguslikkust, kui tuginevat kirikuga samadel alustel.¹⁰⁵ Ka kirik viis oma olemasolu tagasi Apostlite tegude raamatule.

Hieronymus peab kristliku monastika rajajaks „kedagi“ Teeba Paulust¹⁰⁶.

Vanemas teaduslikus kirjanduses nimetatakse kristliku monastika rajajateks Antonios ja Pachomios ning tekkepaigaks Egiptust.

Antoniose (u. 251–356) monastika rajajaks pidamine sai alguse Athanasiose 357. aastal avaldatud „Vita Antonii“ alusel, mida loetakse esimeseks mungabiograafiaks ning kristlike kõrbeaskeetide kirjandusele aluse panijaks¹⁰⁷, kus Athanasios kujutab Antonios esimese küla servast asuvast askeetide kogukonnast kõrbesse elama asunud kristliku askeedina¹⁰⁸.

Koinobiitliku kristliku monastika rajajaks peetakse Harmlessi järgi traditsiooniliselt Pachomios (u. 292–346), kelle kloostrites kasutatavad reeglid said aluseks hilisematele Basileiose ja Benedictuse kloostrikordadele. Harmless toob välja, et tegelikult oli Egiptuses kristlikke kloostreid juba enne Pachomiose vennaskondi, näiteks Šeneset ja Tmoušons, nii et koinobiitliku monastika kui sellise looja Pachomios kindlasti ei olnud. Pachomiose kloostrid tegi aga unikaalseks nende rangelt hierarhiline ülesehitus ja detailselt reglementeeritud elukorraldus, millega võrdne kerkis taas esile alles tsistertslaste ordu loomisega 11. sajandil.¹⁰⁹

Tänapäeval on laiemal hulgal allikate kasutamise, ajaloolise konteksti

---

105 **Guy**, Jean-Claude, Introduction, *Les Apophtegmes des Pères: collection systématique: chapitres I-IX*, vol.1, introd., texte critique, trad., notes Jean-Claude Guy. Sources chrétiennes 387 (Paris: Les Édition du Cerf, 2007, ¹1993), 13–14.

106 **Hieronymus**, *Vita Pauli monachi* 1, rmt.: **Hieronymus**, *Õndsas Pauluse, Teeba munga elu*, tõlk, komment. Marju Lepajõe. – *Vikerkaar* 28/1-2 (2013), 42.

107 **Harmless**, William, *Desert Christians*, 18, 59–60.

108 **Athanasios**, *Vita Antonii* 3, 8, rmt.: **Athanasius**, *Opera omnia quae extant*, t. 2., ed. Jacques-Paul Migne. *Patrologiae cursus completus: Series Graeca* 26 (Paris: J.-P. Migne, 1857), 844, 853–854.

109 **Harmless**, William, *Desert Christians*, 115,122.

vaatlemise ja traditsiooniliste tekstide hoolika lugemise abil tõestatud, et Egiptus siiski ei ole kristliku monastika sünnikoht ja Antonios ja Pachomios monastika isad. William Harmlessi järgi annab nii Antoniose kui Pachomiose enne kõrbesse asumist küla servas paiknevas kristlike askeetide kogukonnas elamine aimu ajast enne kirjalike allikate ilmumist, mil pühad mehed elasid külade ligiduses, harjutades askeesi- ja palvemeetodeid. Ta toob Egiptuse kristliku monastikaga kõrval välja ka Süüria, Kapadookia ja Palestiina monastika olemasolu, ning rõhutab, et vanimate teadaolevate allikate (esimene kord sõna μοναχός (kr. k. 'üksiklane' või 'see, kes keskendub ühele asjale'¹¹⁰) kasutamine kirjalikes allikates¹¹¹, Athanasiose „Vita Antonii“, „Historia monachorum in Aegypto“, „HL“, „Apophthegmata patrum“) Egiptusest pärinemine ei ütle midagi teiste kristliku monastika sünnikohtade vanuse kohta.¹¹²

Kristliku monastika juuri on pakutud asuvat Egiptuse religioonis, judaismis, kreeka filosoofias, maniluses, gnostikas, hilisantiigi sotsiaalses ja poliitilises olukorras (maksud, protest, allasurumine), kiriklikes arengutes sekulaarsuse poole ja nii edasi¹¹³, kuid kuigi kõigis neis traditsioonides ja nähtustes on askeetilisi jooni pole ükski neist seletustest ammendav. Seletatav on vaid 4. sajandil aset leidnud kristliku monastika populaarsuse kiire kasv¹¹⁴. Samas on Egiptuse kristlike askeetide vaimsuse mõistmiseks mingisuguse teadmise kristliku monastika juurtest omamine hädatarvilik, sest see võimaldab uurida Egiptuse kristliku kõrbemonastika traditsiooni vaimsuse mõjutajaid.

Stefanus, Tallinna ja kogu Eesti metropoliit, toob välja, et enne 4. sajandit ei tuntud kristluses monastilist eluviisi. Küll aga leidis tsölibaadis elavaid ja teistest rohkem palveelule keskendunud askeetlikke kristlasi. Stefanus leiab, et

---

110 Vt. lisaks: **Bauer**, Walter; **Arndt**, William F.; **Gingrich**, Wilbur F., art. *Μόναχος*, *A Greek-English lexicon of the New Testament and other early Christian literature* (Chicago/London: University of Chicago Press, 1979, 2nd edition), 527–528.

111 **Judge**, Edwin, A., The earliest use of Monachos for „Monk“ (P. Coll. Youtie 77) and the origins of monasticism. – *Jahrbuch für Antike und Christentum* 20 (1977), 72–89.

112 **Harmless**, William, *Desert Christians*, 118, 122, 424–425, 434–435.

113 **Rubenson**, Samuel, *Christian asceticism*, 50.

114 **Markus**, Robert A., Social and historical setting, *The Cambridge history of early Christian literature*, ed. Frances Young, Lewis Ayres, Andrew Louth (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 408: Markus seletab seda kristluse leviku ja sallitavaks usuks saamisega Rooma impeeriumis 324. aastal, mille tulemusena kerkis esile küsimus, mida tähendab olla kristlane olukorras, kus kristlus on kiiresti sulandumas ümbritsevaühiskonnaga.

monastilise traditsiooni alged peituvadki just vallaspõlve pidavate kristlaste, neitside ja leskede juures. 3. sajandi lõpust kuni 4. sajandi keskpaigani läheb hulgaliselt neitsisid ja kasinuse harrastajaid Egiptuse kõrbesse elama, kuid juba enne kõrbesse asumist elasid kasinat eluviisi harrastavad kristlased üksi või mitmekesi omaette.¹¹⁵

Ka Louthi arvates tuleks kristlikku monastilist liikumist vaadelda kui juba eksisteeriva askeetliku traditsiooni reformliikumist, mida muutused kiriku sees ja kiriku suhetes ühiskonnaga vaid edasi inspireerisid¹¹⁶. Ka Samuel Rubenson peab kristliku monastika juuri peituvat varem eksisteerivas askeetilises traditsioonis¹¹⁷. Eric R. Doddsi alusel tuleb siinkohal rõhutada, et vanema askeetliku traditsiooni mõju avaldus pigem samades psühholoogilistes impulssides kui praktikas, sest tõendid „paganlike eremiitide“ olemasolust on kaheldava väärtusega¹¹⁸.

Seega peab Egiptuse kristliku monastika vaimsuse mõistmiseks uurima selle taga olevat antiigi askeetilist vaimsust. Kuivõrd sellest saaks kirjutada pikalt ja sellekohane tervikkäsitus hetkel teadaolevalt puudub¹¹⁹; ning kuna see pole otseselt uurimistöö küsimus, üritatakse järgnevalt anda nähtusest pinnapealne ülevaade.

Mario Vegettile tuginedes sai selgesti piiritletav askeetlik vaimsus, mis polnud seotud kultuslike puhtusreeglitega, alguse orfikutega, kes järgisid paljusid askeetlikke reegleid, saavutamaks ja säilitamaks enda puhtust ja erinevust muust ühiskonnast, eesmärgiga vabastada surematu hing rüveda keha ahelatest, milles see läbi titaanide, kelle kehadest maailm loodi, kuid kes kandsid Orpheuse tapmise eest veresüüd, lõksus oli, sest inimesed omakorda olid sündinud titaanide tuhasta. Alles sellest veresüüst täielikult puhastunud inimese hing saab orfikute õpetuse alusel tagasi pöörduda taevasesse õndsusesse, kuna veresüü, mis kehaga kaasneb, rüvetab iga inimtegevust kannatuse, rõhumise, hingevaeva ja

115 Tallinna ja kogu Eesti metropoliit **Stefanus**, *Kõrbeisade vaimsus: katsumus kogu eluks*. Ajalugu ja Teoloogia 2 (Tallinn: Tallinna Püha Platoni Õigeusu Teoloogia Seminar, 2008), 15–16.

116 **Louth**, Andrew, *The literature of the monastic movement*, 373.

117 **Rubenson**, Samuel, *Christian Asceticism*, 49.

118 **Dodds**, Eric, *Paganad ja kristlased ängistuse ajastul*, inglise keelest tõlk., järelsõna Marju Lepajõe (Tallinn: Varrak, 2003), 33.

119 Hiljuti on olulise panuse selle poole andnud **Finn**, Richard, *Asceticism in the Graeco-Roman world* (New York: Cambridge University Press, 2009).

surmaootusega. Vegetti järgi sai liikumine alguse poliseväliste gruppide rõhumise ja allasurumise tundest polise poolt. Polise korraldus õhutas sõjale erinevate sotsiaalsete gruppide vahel ja verevalamisele, mis viis orfikud vastanduma ametlikule religioonile, mille keskmes oli verine ohver, tapmine ja veresüü jätkamine. Orfikute õpetuse näol oli tegemist õpetusega individuaalsest pääsemisest, mis polnud sõltuvuses ühiskondlike kohustuste täitmisest jumaluse heameele pälvimiseks, mida traditsiooniline kreeka religioon nõudis.¹²⁰ Pütagoorlased arendasid orfikute õpetuse edasi õpetuseks hinge taassündide ahelast, milles askeesile lisandus pühendumine teoreetilistele teadmistele¹²¹; kuid mis tugines orfikute õpetusest tugevamalt Vana-Kreeka traditsioonilisele vaimsusele, kus inimese ja jumaluste vahel puudus katkestatus, mistõttu maailma mõtestamine ja jumaluse otsingud polnud järsult teineteisest eristatavad või teineteist välistavad hoiakud, vaid võisid isegi kokku langeda ja segi minna¹²²; õpetades, et vabastav on hoopis nähtavast maailmast teadmiste saamine¹²³.

André J. Festugière'i järgi sai Platonist alguse õpetus haaramatust jumalast, kelleni võib jõuda mõtluses, kuid seda alles siis kui kõik meeled, kired ja mõtted on vaigistatud, tuginedes eeldusele, et Absoluut/Ilu-idee on täiesti mittemateriaalne, defineerimatu, mistõttu on kõik, mis inimesel Temast on, samuti mittemateriaalne. Nii on jumalikuga ühinemine sisemine fenomen, milles inimese mittemateriaalne osa sulatatakse jumalikuga.¹²⁴ Platoni õpetuses toimub jumaliku liikumine jumaliku poole, sest hing ise on jumalik ning seeläbi suuteline osa võtma jumalikust surematusest ja tarkusest¹²⁵. Ilu avaldub maailmas järk-järgult või erinevates intensiivsuse astmetes, olles siiski alati sama¹²⁶. Lõpuks jõuab

120 **Vernant**, Jean-Pierre, Vana-Kreeka inimene, *Vana-Kreeka inimene*, koost. Jean-Pierre Vernant (Tallinn: Avita, 2001), 12–13.

Vegetti, Mario, Inimene ja jumalad, *Vana-Kreeka inimene*, koost. Jean-Pierre Vernant (Tallinn: Avita, 2001), 278–280.

121 **Vegetti**, Mario, *Inimene ja jumalad*, 282.

122 **Vernant**, Jean-Pierre, *Vana-Kreeka inimene*, 10.

123 **Smart**, Ninian, *The Religious Experience*, 321.

124 **Festugière**, André. J., *Personal religion among the Greeks* (Berkeley: University of California Press, 1960, 1954), 2, 44.

125 **Carabine**, Deirdre, *The unknown God: negative theology in the Platonic tradition: Plato to Eriugena*. Louvain theological and pastoral monographs 19 (Louvain: Peeters Press/William B. Eerdmans, 1995), 20.

126 **Platon**, *Pidusöök* 210:b, rmt.: **Platon**, *Teosed I: Sokratese apoloogia: Phaidon: Kriton: Pidusöök: Charmides: Phaidros: Euthyphron*, koost. Marju Lepajõe, tõlk., komment. Astrid

inimene Ilule mõtlemise teel äkilisele taipamisele, et ta on ise samuti Ilu¹²⁷, avaldades puhtas vaimus puhta valgusena¹²⁸. Platoni õpetuses on võimalik alus gnostilisele õpetusele¹²⁹, viidates vihale keha vastu ja vajadusele keha puhta teadmiseni jõudmiseks hüljata¹³⁰, ja sealt edasi teistesse dualistlikesse liikumistesse nagu manilus. Festugière'i arvates on Platoni Ilu vaid Absoluudi üks nimesid. Platon soovis sisuliselt jõuda jumalani ning tema järgijad taotlesid teha tema poolt seatud viisil sama.¹³¹ Festugière'i arvamust kinnitab Werner Beierwaltes, kelle järgi võrdub Platoni ilu-armastus Jumala-armastusega¹³². Samas tuleb siinkohal rõhutada, et Platon ei pea silmas isikulist jumalat, vaid kõrgeimat printsiipi või ideed.

Festugière toob välja erinevuse Platoni arusaama ideedest, ja neoplatonistliku koolkonna arusaama vahel. Nimelt arvab Platon, et ka Absoluut mõtiskleb ideede üle, aga paremini. Ideed ise ei pärine Absoluudist. Platonistliku koolkonna järgi aga on ideed Absoluudi mõtted, mis läbi on maailm täidetud Absoluudi osadega.¹³³

Vincent L. Wimbush rõhutab, et igasugune filosoofiline, vooruslik elu antiik-Kreekas tähendas mingis vormis askeetlust. Epikuurlased, küünikud ja radikaalsed stoikud tõmbusid eemale ühiskonnast ja rakendasid oma elule piiranguid väliselt. Aristokraatidest stoikud, peripateetikud ja neoplatonistid tõmbusid eemale iseendasse.¹³⁴

Üks olulisemaid platoniste Egiptuse kristliku kõrbemonastika jaoks oli Origenes, kellest selle vaimsus tugevasti läbi imbunud oli¹³⁵. Origenes õpetas,

---

Kurismaa, Marju Lepajõe, Sven-Erik Soosaar, Jaan Unt. Avatud Eesti Raamat (Tartu: I Imamaa, 2003), 223.

127 **Platon**, *Pidusöök* 210:e, rmt.: **Platon**, *Teosed I*, 224.

128 **Platon**, *Phaidros* 250:b–c, rmt.: **Platon**, *Teosed I: Sokratese apoloogia: Phaidon: Kriton: Pidusöök: Charmides: Phaidros: Euthyphron*, koost. Marju Lepajõe, tõlk., komment. Astrid Kurismaa, Marju Lepajõe, Sven-Erik Soosaar, Jaan Unt. Avatud Eesti Raamat (Tartu: I Imamaa, 2003), 317.

129 **Hall**, Stuart G., *Doctrine and Practice in the early church* (London:SPCK, 1991), 40–45: Hall toob kuues punktis gnostika üldised tunnusjooned. Gnostikast lisaks **Rudolph**, Kurt, Gnoosise olemus ja struktuur, tõlk. Marju Lepajõe. – Akadeemia 151/10 (2001), 2125–2104.

130 **Platon**, *Pidusöök* 210:b, rmt.: **Platon**, *Teosed I*, 223.

131 **Festugière**, André. J., *Personal religion among the Greeks*, 2.

132 **Beierwaltes**, Werner, *Ilu-armastus ja Jumala-armastus*, tõlk. Marju Lepajõe. – Akadeemia 51/6 (1993), 1190–1209.

133 **Festugière**, André. J., *Personal religion among the Greeks*, 126.

134 *Ascetic behavior in Graeco-Roman antiquity: a sourcebook*, ed., introd. Vincent L. Wimbush. Studies in antiquity and Christianity (Minneapolis: Fortress Press, 1990), 3.

135 **Harmless**, William, *Desert Christians*, 13–14.

kuidas kreeka filosoofiast pärit enesetundmise idee alusel südant, ja sellest alguse saavaid sõnu, mõtteid ja tegusid kristliku askeesi kaudu puhastada¹³⁶. Origenese järgi on Jumal puhas vaim ja täiesti trantsendentne¹³⁷. Teda saab tunda vaid läbi Poja, kelle kaudu Ta looduga suhtleb¹³⁸. Inimese eesmärk on kehast vabaneda ja ülistada Jumalat puhtalt vaimsel tasandil¹³⁹. Andrew Louth kirjeldab, et Origenese järgi saab hing alles pärast vooruse õppimist ja õige suhtumise materiaalsesse asjadesse omandamist, vabaneda kehast ning alustada mõtisklevat elu, mõtiskledes Jumalat ennast. Samas on täiuslik mõtisklemine Jumala üle võimalik alles pärast surma.¹⁴⁰

Eelnev tõestab, et kui mitte kristlikku kõrbemonastikat tervenisti, siis vähemasti Egiptuse kõrbemonastika vaimsust on sobiv, ning isegi vajalik, vaadata kui varasema askeetliku vaimsuse kristlikku reformeerimist ja edasiarendamist. See on osa Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide mõtlemise taustast.

4.2. 4. sajandi Egiptuse kristliku kõrbemonastika praktikad

Egiptuse kristliku kõrbemonastika tippajaks peetakse 4. sajandi teist poolt, mil elasid ja tegutsesid enamik selle kõige kuulsamaid esindajaid (Antonios, Amoun, Ammonas, Makarios Egiptlane, Sisoos, Pontose Euagrios jt.). Peale „HL'i“ kirjeldavad 4. sajandi Egiptuse kristlikku kõrbemonastikat veel Athanasiose umbes 357. aastal ilmunud „Vita Antonii“; umbes 400. aastal koostatud „Historia monachorum in Aegypto“, mis kirjeldab seitsme munga, sealhulgas teose tundmatu autori reisi läbi Egiptuse aastatel 394–395; 4. sajandi lõpus kirjutatud Pachomiose eluloo erinevad kopti- ja kreekakeelsed versioonid; 5. sajandi lõpus koostatud antoloogia kristlike kõrbeaskeetide *rhēma*'dest¹⁴¹ (kr. k. ῥῆμα – 'sõna')

136 Finn, Richard, *Asceticism*, 101.

137 Origenes, *De principiis* I:1–2, rmt.: Origenes, *Opera omnia*, t. 1, ed. Jacques-Paul Migne. Patrologiae cursus completus: Series Graeca 11 (Paris: J.- P. Migne, 1857), 121–122.

138 Origenes, *De principiis* II:6, rmt.: Origenes, *Opera omnia*, 134–135.

139 Origenes, *De principiis* VIII:4, rmt.: Origenes, *Opera omnia*, 179–180.

140 Louth, Andrew, *The origins of the Christian mystical tradition: from Plato to Denys* (Oxford: Clarendon Press, 1981), 53, 58–60.

141 Harmless, William, *Desert Christians*, 171–172: *rhēma* – tihti vanemalt kõrbeaskeedilt nooremale antud õpetussõna, mis on mõeldud kindlale askeedile tema spetsiifilises olukorras.

„Apophthegmata patrum“ (kr. k. 'Isade ütlused'; tuntud ka kui „Gerontikon“ – 'Vanade meeste raamat' või „Paterikon“ – 'Isade raamat'), mis tugineb peamiselt 4.–5. sajandi Alam-Egiptusest pärit kristlike kõrbeaskeetide koptikeelsele suulisele traditsioonile; kõrbeaskeetide kirjavahetus ja Johannes Cassianuse 5. sajandi alguses kirjutatud „Regula“, „De institutis coenobiorum“ ja „Collationes patrum in Scetica eremo“, kuigi viimased on juba Egiptuse kristliku kõrbemonastika edasiarendused, mistõttu selle peamiseks allikateks neid lugeda ei saa¹⁴².

Hieronymusel¹⁴³ ja Johannes Cassianusel¹⁴⁴ pärineb Egiptuse kristlike askeetide jaotamine kolme rühma: anahoreedid, koinobiidid, *remnuoth* (Hieronymus)/*sarabaites* (Johannes Cassianus).

Anahoreedid (kr. k. ἀναχωρέω – 'tagasi tõmbuma') elasid erakutena, ühiskonnast täiesti tagasi tõmbunudena¹⁴⁵. Anahoreedi arhetüübiks peetakse Antoniost. Koinobiidid (kr. k. κοινοῦ βίος – 'ühine elu') olid kloostrites elavad ühiselulised kristlikud askeedid.

E. A. Judge samastab *remnoth/sarabaites apotaktikos*'idega (kr. k. ἀποτακτικός – 'lahti ütleja' või 'korrast eemal olija'¹⁴⁶) – linnas elavate kristlike askeetidega, kes üritasid kas üksinda või kiriku teenistuses kristlikule täiusele jõuda. Tihti olid nendeks neitsid ja lesed. *Apotaktikos*'id katkestasid sidemed kodustega aga säilitasid sotsiaalsed. Kristliku kõrbekirjanduse ideoloogias, mis hindas vaid kristlikku kõrbemonastikat, läks *apotaktikos*'ide liikumine kaduma.¹⁴⁷

Mitmetel *rhēmadel* paistab olevat ka laiem kasutatavus. Võõrsõna „reema“ on olemas ka eesti keeles ning tähistab lingvistiliselt väljendatu sisu, kattudes seega vaid häguselt Egiptuse kristlikus kõrbemonastika traditsioonis kasutatava tähendusega: Reema, *Võõrsõnade leksikon*, peatoim. Tiina Paet, (Tallinn: Eesti Keele Instituut/Kirjastus Valgus 2012, 8. põhjalikult ümber töötatud trükk), 902.

142 **Harmless**, William, *Desert Christians*: terve raamat käsitleb antud teoseid.

143 **Hieronymus**, *Epistulae* 22:34, rmt.: **St. Jerome**, *The letters of St. Jerome 1–22*, transl. Charles C. Mierow. Ancient Christian writers 33 (Mahwah: Paulist Press, 1963), 170.

144 **Johannes Cassianus**, *Collationes patrum in Scetica eremo* XVIII 4:2, rmt.: **Jean Cassien**, *Conférences: XVIII-XXIV*, 14.

145 **Harmless**, William, *Desert Christians*, 64.

146 Vt. lisaks: **Liddell**, Henry George, **Scott**, Robert, art. Ἀπό; Τακτικός, *A Greek-English lexicon*, rev., aug. Sir Henry Stuart Jones, assisted Roderick McKenzie (Oxford: Clarendon Press, 1940), [http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.005%3Aentry%3Da\)po%2F](http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.005%3Aentry%3Da)po%2F), <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aentry%3Dtaktiko%2Fs>, (25.04.14).

147 **Judge**, Edwin, A., *The earliest use of Monachos*, 80–83, 85–86, 88.

Kahjuks on võimatu öelda, kas ka *apotaktikos*'ide vaimsuses ja sellest tulenevalt nende religioossetes kogemustes oli erinevusi, sest kirjalikke allikaid neist säilinud pole.

Rubensoni arvates on võimalik Rooma impeeriumi idaaladel eristada vähemalt kuute kristlike askeetide tüüpi: kiriku või pühamuga ühenduses olevad, askeetliku majapidamise liikmed (perepea hakkas kodust lahkumata kristlikuks askeediks ja muutis oma kodu kloostriks, mille liikmeskonna moodustasid enamasti perekonna liikmed ja teenijad), rändmungad, erakud eraldatud kongides kloostris või sellest eraldi, anahoreedid kas üksinda või juhendaja koos jüngritega suuremates rühmades, koinobiidid kloostrites. Kõik kristlikud askeedid nende tüüpide alla ei sobitunud. Rubenson rõhutab, et välja toodud tüüpidel oli hulgaliselt vahevorme.¹⁴⁸ Eelnevast järeldub, et Egiptuse kristlik monastiline maastik oli äärmiselt mitmekesine. Puudus üks „õige“ viis olla kristlik askeet või isegi kristlik kõrbeaskeet.

Need Egiptuse kristlikud kõrbeaskeedid, kes ei kuulunud kloostrisse, elasid Benedicta Wardi andmetel mudast valmistatud ja päikese käes kuivatatud telliskividest iseehitatud ühe- või kahetoalistes kongides, kus esimene tuba oli mõeldud töö tegemiseks, teine magamiseks, kuid esines ka erandeid, kus askeedil oli külaliste vastuvõtmiseks rohkem ruume või konge. Kongid ehitati tihti ümbritseva kristlike kõrbeaskeetide kogukonna abiga. Ward rõhutab, et need võisid isegi ühe päevaga valmida.¹⁴⁹ Kuid Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide elupaigaks võisid olla ka koopad või vastu kaljut ehitatud kongid¹⁵⁰.

Pachomiose kloostrid asusid Niiluse ülemjooksul. Kuulsaimad Egiptuse kristlike askeetide kogukonnad Nitria, Kellia ja Sketis, paiknesid Alam-Egiptuses.¹⁵¹ Nitria meenutas oma vaimuliku juhtkonna ning selgete ühendustega

148 **Rubenson**, Samuel, Asceticism and monasticism: I: Eastern, *The Cambridge history of Christianity, Constantine to c. 600*, vol. 2, ed. Augustine Casiday, Frederick W. Norris. Cambridge history of Christianity 2 (New York: Cambridge University Press, 2007), 644–647.

149 **Ward**, Benedicta, Introduction, *The lives of the Desert Fathers: the Historia monachorum in Aegypto*, introd. Benedicta Ward, transl. Norman Russell. Cistercian studies series 34 (Oxford/Kalamazoo: Mowbray/Cistercian, 1981), 21.

150 **Harmless**, William, *Desert Christians*, 175.

151 Egiptuse kristlike monastiliste kogukondade kaardid: **Harmless**, William, *Desert Christians*, 123; **Chitty**, Derwas J., *The desert a city: an introduction to the study of Egyptian and Palestinian monasticism under the Christian Empire* (Oxford: Blackwell, 1966), 97, 100.

välismaailmaga pigem kõrbelinna¹⁵². Askeetlikes kõrbekülades harrastati n.–ö. poolanahoreetlikku eluviisi, kus kongid paiknesid teineteisest kuulumise kaugusel¹⁵³, aga erinevalt kloostritest, puudus askeetlikes külades ühtne reegel, mida kõik pidid järgima ning igaüks korraldas oma päevakava ise¹⁵⁴. Samas oli sealgi mingisugune traditsiooniline rütm välja kujunenud¹⁵⁵.

Egiptuse kristlik monastika polnud piiratud otseselt kõrbega¹⁵⁶. Hoidmaks järjepidevust Egiptuse kristlikust monastilisest traditsioonist rääkimiseks välja kujunenud terminoloogiaga, ning kuna antiigis peeti kõrbe maailmast (täpsemini tsivilisatsioonist) eemale tõmbumise sümboliks, tühjaks paigaks¹⁵⁷, mille tulemusena võis see hõlmata kõiki ühiskonnast eraldi seisvaid paiku, jätkab siinne uurimistöö ebatäpsusele vaatamata mõiste „Egiptuse kristlik kõrbemonastika“ kasutamist.

Täpseid arvandmeid pole Egiptuse kristlike askeetide hulga kohta võimalik esitada. „*Historia monachorum in Aegypto*“ järgi elas 4. sajandi lõpus Oxyrrhynchoses, linnas, kus „*Historia monachorum in Aegypto*“ anonüümse autori alusel moodustasid kristlikud askeedid poole elanikkonnast, ja selle ümbruses kokku 10 000 kristlikku askeeti¹⁵⁸. Hieronymuse alusel kogunes iga-aastasele Pachomiose kloostrite liikmete kokkutulekule ligi 50 000 askeeti¹⁵⁹. William Hugh Clifford Frendi andmetel oli aga ainuüksi Ülem-Egiptuses 490 kloostrit¹⁶⁰. Benedicta Ward rõhutab, et „*Historia monachorum in Aegypto*“

---

152 **Harmless**, William, *Desert Christians*, 280–281.

Chitty, Derwas J., *The Desert a City*, 11.

153 **Harmless**, William, *Desert Christians*, 175, 177.

Chitty, Derwas J., *The Desert a City*, 29.

154 **Harmless**, William, *Desert Christians*, 177.

155 **Harmless**, William, *Desert Christians*, 177.

156 Nt. *Historia monachorum in Aegypto* 3.1, 7:1, 15:1, rmt.: *The lives of the Desert Fathers: the Historia monachorum in Aegypto*, introd. Benedicta Ward, trans. Norman Russell. Cistercian studies series 34 (Oxford/Kalamazoo: Mowbray/Cistercian, 1981), 65, 69, 99; **Palladios**, *Historia Lausiaca* 35:1, 58:1, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 168, 254–256.

157 **Brown**, Peter, The challenge of the desert, *A history of private life: from pagan Rome to Byzantium*, vol. 1, ed. Paul Veyne (Cambridge: Harvard University Press, 1987), 288.

158 *Historia Monachorum in Aegypto* 5:4, rmt.: *The lives of the Desert Fathers*, 67.

159 **Hieronymus**, *Translatio latina regulae sancti Pachomii* praefatio 7, rmt.: **Hieronymus**, *Opera omnia*, t. 2 et 3, ed. Jacques-Paul Migne. Patrologiae cursus completus: Series Latina 23 (Paris: J.-P. Migne, 1845), 68.

160 **Frend**, William Hugh Clifford, *The early church*, (Philadelphia: J. B. Lippincott, 1965), viidatud läbi: **Griggs**, C. Wilfred, *Early Egyptian Christianity: from its origins to 451 CE*. Brill's Scholars' list 3 (Leiden/Boston/Köln: Brill, 2000, ¹1990), 154.

arvandmeid ei saa õigetenä võtta, sest kui liita kokku kõik teoses esitatud numbrid kristlike askeetide hulga kohta paikades, mida rändurid külastasid või millest kuulsid, ületaks askeetide koguarv inimeste hulga, kes 4. sajandi lõpus üldse Egiptuses elasid. Wardi arvates on ainus, mis „*Historia monachorum in Aegypto*“ toodud arvandmetest tuletada saab, see et kristlikke kõrbeaskeete oli 4. sajandi lõpus Egiptuses palju.¹⁶¹ Ilmselt kehtib sama Hieronymuse toodud arvandmete kohta. Nii on võimatu öelda, kui palju kristlikke askeete või täpsemini kõrbeaskeete Egiptuses elas, sh. rändurite poolt mitte-külastatavates paikades ja linnades.

Askeetid piirasid oma magamist ja söömist. Benedicta Ward toob välja, et Egiptuse kristlikud kõrbeaskeetid võisid olla pikka aega nii magamata kui söömata, millest viimase ainsaks erandiks oli pühapäevane armulaud. Enamik 4. sajandi teise poole Egiptuse kristlikke kõrbeaskeete pikki paaste siiski ette ei võtnud, kuna see võis viia uhkuse patuni. Kristlus Egiptuse kõrbes ei tähendanud surma, vaid uut elu. Pigemini piirati oluliselt toidu kogust, ning mida ja kuidas söödi. Ward märgib, et kristliku kõrbeaskeedi toitumine ei erinenud palju tavapärase Egiptuse talupoja toidulauast. Vahel ehk isegi oli sellest parem. Tüüpiliselt söödi linnast toodud kuivatatud leiba, mida sai lõpmatuseni säilitada. Enne sööma asumist kasteti see selle söödavaks muutmiseks lihtsalt vette. Vahepeal võidi sellele lisada soola. Kõrvale joodi vett. Kloostrites ja Nitrias, kus olid oma pagarikojad, võis saada värsket leiba.¹⁶² Harmlessi järgi lisandusid kloostrites leivale juurviljad¹⁶³. Paremat toitu – puuvilju, liha, kala, anahoretide puhul ka (eriti keedetud) juurvilju – pakuti ainult külalistele ja haigetele¹⁶⁴.

Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide riietus oli lihtne, ning erines algusest peale tavainimeste omast¹⁶⁵. Benedicta Wardi järgi näitavad varajased andmed Egiptuse kristlikke askeete kandmas kehakattena kaltse või lihtsaid tuunikaid. Enamasti oli

---

161 **Ward**, Benedicta, Introduction, *The lives of the Desert Fathers*, 20.

162 **Ward**, Benedicta, Introduction, *The lives of the Desert Fathers*, 22–24.

Ward, Benedicta, Introduction, *The Desert Fathers: sayings of the early Christian monks*, transl., introd. Benedicta Ward. Penguin Classics (London: Penguin Books, 2003), xi.

163 **Harmless**, William, *Desert Christians*, 128.

164 **Ward**, Benedicta, Introduction, *The lives of the Desert Fathers*, 24.

165 **Harmless**, William, *Desert Christians*, 127.

neil vaid üks riiete komplekt. Kloostrites kandsid kõik ühesuguseid riideid.¹⁶⁶

Harmless ja Ward toovad välja, et iga laupäev ja pühapäev, või siis ainult pühapäev, käisid kõrbeaskeedid armulaul. See oli pidutsemise aeg, mil isegi muidu hajali elavad kristlikud askeedid kirikus kokku said.¹⁶⁷

4.3. 4. sajandi Egiptuse kristliku kõrbemonastika vaimsuse põhijooned

Keskset kohta Egiptuse kristliku kõrbemonastika vaimsuses omab õpetus ἡσυχία'st¹⁶⁸ (kr. k. 'rahu' kristliku kõrbemonastika kontekstis täpsemini 'liikumatus' või 'häirimatus'), mis tähendas täielikku häirimatust välistest asjaoludest, sisemist tasakaalu ja oma mõtete jälgimist¹⁶⁹. Viimase juurde kuulus lahutamatu oma kongi jäämine – geograafiline liikumatus ja üksindus –, sest kõrbeaskeetide järgi õpetas kong askeedile kõike, mida tal oli vaja teada¹⁷⁰. Kogu Egiptuse kristliku kõrbemonastika askeetliku praktika sisuks oli oma mõtete häirimatuse saavutamine ja säilitamine¹⁷¹. Mõtelda ainult Jumalast.

Douglas Burton-Christie järgi tähendas Egiptuse kristlik kõrbeaskeet olemine enda paljastamist Jumala ees. Kõrbeaskeedid taotlesid äärmuslikku lihtsust, Jumala nimel kõigest loobumist (Mt. 19:21), sealhulgas iseendast, ja astusid Jumala ette üksinda ja hüljatuna.¹⁷² Kogu Egiptuse kõrbeaskeetide vaimsus seisis selle tähe all. Nad surid maailmale, selleks et sündida uuesti Jumalas.

Kristluse legaliseerimisele eelnenud perioodi kristlaste tagakiusamised tootsid

166 **Ward**, Benedicta, Introduction, *The lives of the Desert Fathers*, 25.

167 **Harmless**, William, *Desert Christians*, 129, 280

168 *Apophthegmata Patrum* Rufus 1, tähestikuline versioon, rmt.: **Proclus**, *Opera omnia*, t. 1, ed. Jacques-Paul Migne. *Patrologiae cursus completus: Series Graeca* 65 (Paris: J.-P. Migne, 1864), 389: võtab Egiptuse kõrbemonastika õpetuse ἡσυχία'st kõige paremini kokku.

169 **Sinkewicz**, Robert E., Introduction, **Evagrius of Pontus**, *The Greek ascetic corpus*, transl., introd., comment. Robert E. Sinkewicz. *Oxford early Christian studies* (New York: Oxford University Press, 2003), xxi–xxii.

170 *Apophthegmata Patrum* 2:9, süstemaatiline versioon, rmt.: *Les Apophthegmes des Pères: collection systématique: chapitres I-IX*, vol.1, introd., texte critique, trad., notes Jean-Claude Guy. *Sources chrétiennes* 387 (Paris: Les Édition du Cerf, 1993), 128.

171 **Sinkewicz**, Robert E., Introduction, xxii.

172 **Burton-Christie**, Douglas, *Simplicity, or the terror of belief: the making and unmaking of the self in early Monasticism*. – *Cistercian studies quarterly* 40/4 (2005), 354, 358.

kirikule suurel hulgal märtreid, kes said nii tavakristlaste kui kristliku monastika vaimsuse lahutamatuks osaks. Andrew Louthi sõnul kujunes märterlus pühaduse ideaaliks. Märtreid peeti atleetideks, kes olid võitnud raske võitluse kurjuse jõududega.¹⁷³ Kristlikud askeedid pidasid ennast märtrite järeltulijateks ning monastilist elu igapäevaseks märterluseks¹⁷⁴. Loobumine füüsilistest mõnudest, rahast, sotsiaalsetest sidemetest ja staatusest võrdus märtrite tunnistusega oma usust¹⁷⁵. Egiptuse kristlikud kõrbeaskeedid sooritasid igapäevast veretut martüüriumi¹⁷⁶.

Egiptuse kõrbekristliku askeetliku elu eesmärk oli ihust tulenevate kirgede maha surumine ühinemiseks Jumalaga¹⁷⁷. Erinevalt Süüria kristlikest askeetidest, kes rakendasid selleks ekstreemseid mortifikatsioone¹⁷⁸, ei avaldunud Egiptuse kõrbemonastika aga kehavaenulikkuses. Mitte ükski eelpool nimetatud Egiptuse kristliku kõrbemonastika allikatest ei kirjelda Egiptuse kristlike askeetide eluviisi kui äärmuslikku keha suretamist. Pigem suhtuti äärmuslikkusesse isegi halvasti¹⁷⁹. Kus äärmuslus avalduski¹⁸⁰, oli tegemist keha distsiplineerimisega vaimu distsiplineerimise eesmärgil¹⁸¹.

Ward rõhutab, et kehast tulenevate kirgede maha surumine oli vaid esimene osa kõrbeaskeedi teel Jumala poole. Palju olulisem oli võitlus sisemise patuse vastu.¹⁸²

Egiptuse kõrbeaskeetide suhtumine maailma oli soosiv. Benedicta Wardi järgi oli maailm Egiptuse kristlikele kõrbeaskeetidele paik, kus läbi nende täielikult Jumalale suunatud elu sai nähtavaks Jumala kohalolu. Osavõtmise kaudu

---

173 **Louth**, Andrew, *The origins of the Christian mystical tradition*, 99.

174 **Harmless**, William, *Desert Christians*, 65–66.

175 **Markus**, Robert A., Social and historical setting, 408.

176 **Athanasios**, *Vita Antonii* 47, rmt.: **Athanasius**, *Opera omnia*, 912

177 **Dunn**, Marilyn, *The emergence of monasticism: from the Desert Fathers to the early Middle Ages* (Malden: Blackwell, 2000), 16.

178 **Võõbus**, Arthur, Süüria munkluse vaimumaaailmast, *Kummargil käsikirjade kohal*, koost. Amar Annus. Eesti mõttelugu 86 (Tartu: Ilmamaa, 2009), 115–242.

179 Nt. *Apophthegmata Patrum* 8:24, süstemaatiline versioon, rmt.: *Les Apophtegmes des Pères*, 416.

180 **Palladios**, *Historia Lausiaca* 18:4, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 80.

181 **Harmless**, William, *Desert Christians*, 287.

Vrd. **Pontose Euagrius**, *Praktikos* 78, rmt.: **Evagrius of Pontus**, *The Greek ascetic corpus*, transl., introd., comment. Robert E. Sinkewicz. Oxford early Christian studies (New York: Oxford University Press, 2003), 110.

182 **Ward**, Benedicta, Introduction, *The lives of the Desert Fathers*, 33.

Jeesusest Kristusest taasloodi inimese pattulangemise-eelne seisund, milles inimene oli looduse valitseja ega pidanud seda kartma.¹⁸³ Siit tuleneb alus lugudele, mis kirjeldavad kõrbeaskeetide head läbisaamist loomadega¹⁸⁴.

Egiptuse kristliku kõrbemonastika vaimsus kinnitus, nii nagu kogu varajases kristlikus monastikas, tugevas patuteadvuses¹⁸⁵, mis kajastub eriti selgelt „Apothegmata patrum'is“¹⁸⁶, ja nutmises oma pattude üle¹⁸⁷. Andreas Merkt lisab, et pattudest ei saadud kunagi lahti. See oli elukestev võitlus. Teisalt ei avaldu ühestki allikast pattude hierarhia olemasolu. See sõltus konkreetsest inimesest.¹⁸⁸

Corinna Dahlgrüni järgi nähti Egiptuse kristlikus kõrbemonastikas Jumalat võitmatult suure ja suursugusena, ennast vastupidi vääritu ja mittekellegina. Patuse inimese enesetunnetus võrdluses majesteetliku ja mõõtmalt erineva Jumalaga väljendus sõnatult, muutuste kaudu inimese elus, valiku kaudu elu kasuks, mis sellest väiksusest räägib.¹⁸⁹

Belden C. Lane kirjeldab Egiptuse kõrbet, kuhu Egiptuse kristlikud askeetid tõmbusid, kui ilusat, kuid halastamatut paika. Kõrbes võib kõike juhtuda. Lane leiab, et sellest tulenevalt mitte üllatavalt polnud kristlike kõrbeaskeetide Jumal sugugi erinev. Ta jäi müsteeriumiks: kardetuks ja armastatuks, aga mitte kunagi mõistetuks.¹⁹⁰ Dahlgrüni järgi järgnesid patutundele ja askeesile õnnetundmused lähedalolust Jumalale, ning omakorda sellele ja sellest tulenevalt järgnesid Jumalaga ühinemise kogemused, Temaga aina sarnasemaks saamine¹⁹¹.

John Wortley paljastab „Apothegmata patrum'i“ alusel, et Egiptuse kristlikud kõrbeaskeetid polnud kindlad, et nende usk ja eluviis tagavad neile pääsu

---

183 **Ward**, Benedicta, Introduction, *The Desert Fathers*, xii.

184 Nt. *Historia monachorum in Aegypto* 4:3, 21:15, rmt.: *The lives of the Desert Fathers*, 110, 66.

185 **Merkt**, Andreas, *Das frühe christliche Mönchtum*, 290.

186 Vt. lisaks: **Wortley**, John, What the Desert Fathers meant by being saved? – *Journal of ancient Christianity* 12/2 (2008), 286–307.

187 Nt. *Apothegmata Patrum* 3:24, süstemaatiline versioon, rmt.: *Les Apophtegmes des Pères*, 162–164; **Pontose Euagrius**, *De oratione* 5, rmt.: **Evagrius of Pontus**, *The Greek ascetic corpus*, transl., introd., comment. Robert E. Sinkewicz. Oxford early Christian studies (New York: Oxford University Press, 2003), 193.

188 **Merkt**, Andreas, *Das frühe christliche Mönchtum*, 290–291.

189 **Dahlgrün**, Corinna, *Christliche Spiritualität*, 14–15.

190 **Lane**, Belden C., Desert attentiveness, desert indifference: countercultural spirituality in the Desert Fathers and Mothers. – *Cross currents* 44/2 (1994), 193–206.

191 **Dahlgrün**, Corinna, *Christliche Spiritualität*, 37–38.

Taevasse. Ta toob välja, et küsimus „kuidas saada päästetud“ esitatakse teoses rohkem kui sajal korral, kusjuures askeetide poolt, kes olid monastilisel teel juba veidi edenenuid.¹⁹² Seega oli probleemil Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide vaimsuses oluline koht. Wortley tuletab, et pigem peavad Egiptuse kristlikud askeetid pääste all silmas *ἀπάθεια* (kr. k. 'kannatusetus'¹⁹³) – häirimatuse segavatest mõtetest ja tunnetest – saavutamist¹⁹⁴ (*ἀπάθεια* on Egiptuse kõrbemonastilises vaimsuses ilmselt sünonüümne *ἡσυχία*¹⁹⁵).

Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide vaimsus oli sügavalt piibellik. Nad olid tõestuseks, et Piibli käske on võimalik täita¹⁹⁶. Harmless rõhutab, et kuigi kõrbeaskeetid tsiteerisid pidevalt Pühakirja, oli Pühakiri neile midagi, mida teha, mitte millest rääkida. Tõeline Pühakirja teadmine oli elatud teadmine – selles seatud väärtuste ja elustiili omaks võtmine.¹⁹⁷ Douglas Burton-Christie uurimuse järgi polnud need kaks aga mitte lihtsalt põhjuse-tagajärje suhtes, vaid tingisid teineteise. Kristlikud askeetid tundsid, et kuna Piibel on püha, võisid seda ainult samuti pühad, need kellel on kogemused, õigesti tõlgendada. Teiselt poolt võis pühaks saada vaid Piiblit ellu viies. See pani aluse elukestvatele Piibli tõlgendamise-rakendamise-tõlgendamise-jne. protsessile.¹⁹⁸

Burton-Christie uurimuse tulemused ühilduvad Marju Lepajõe andmetega¹⁹⁹. Seega ei saa kristlik-askeetliku kõrbeelu praktikat kõrbevaimisusest ja Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioossetest kogemustest lahutada.

Harmless toob välja, et Mt 25:40, 45 alusel oli Egiptuse kristlikus kõrbemonastikas olulisel kohal külalislahkus. Askeetide kuulsuse kasvades sattus komme aga üha suureneva palverändurite hulga tõttu surve alla, sest askeetid katkestasid külaliste jaoks oma tavapärased piirangud ja tegemised.²⁰⁰ Pealegi tõid külalised ja nende tunnustus kaasa ohu muutuda uhkeks, mida Egiptuse kristlikud

192 **Wortley**, John, *What the Desert Fathers meant by being saved?*, 288, 290–291, 294.

193 Vt. lisaks: **Bauer**, Walter; **Arndt**, William F.; **Gingrich**, Wilbur F., art. *Ἀπαθής*, *A Greek-English lexicon*, 79.

194 **Wortley**, John, *What the Desert Fathers meant by being saved?*, 306.

195 Vrd. lk 45.

196 **Goehring**, James E., *The dark side of landscape: ideology and power in the Christian myth of the desert*. – *Journal of medieval and early modern studies* 33/3 (2003), 438–439.

197 **Harmless**, William, *Desert Christians*, 244–246.

198 **Burton-Christie**, Douglas, *The Word in the Desert*, 23.

199 Vt. lk. 10 viidet nr. 13.

200 **Harmless**, William, *Desert Christians*, 275.

kõrbeaskeedid pidasid üheks ohtlikumatest mõtetest, kuna see õõnestas lihtsust²⁰¹ ja pani askeedi Jumalat unustama²⁰².

1Ts. 5:17-es esitatud kohustust palvetada lakkamatult võeti sõna-sõnalt. Palve ei katkenud isegi töötamise ajal, mil retsiteeriti kas piiblivärsse, psalme²⁰³ või uuriti oma mõtteid²⁰⁴. Samas ei võinud Egiptuse kristlik kõrbeaskeet ainult palvetamisele keskenduda, vaid pidi ennast oma käte tööst elatama (2Ts. 3:10)²⁰⁵ ja leidma nende vahel tasakaalu²⁰⁶. Benedicta Ward teeb tähelepaneku, et lisaks oli töö hädavajalik lihtsalt kõrbes elus püsimiseks²⁰⁷.

Teel täiuslikkusele oli tarvilik vaimse juhi ἄββᾶ (aramea k. 'isa'²⁰⁸) olemasolu, kes näitaks askeedile, kus ta oma arengus parasjagu seisab,²⁰⁹ ja aitaks tal edasi areneda²¹⁰. Egiptuse kristlikul kõrbeaskeedil oli kohustus Jeesuse Kristuse eeskujul, kes täitis alati Jumal-Isa tahet, alluda täielikult oma valitud juhendajale²¹¹. Harmless toob välja, et ἄββᾶ'de kõrval tegutsesid ka vanemad, kes õpetasid algajale kõrbeaskeedile kõrbemonastilise elu põhitõdesid, kuid ἄββᾶ'le tunnistati kõik oma λογισμός'id (kr. k. 'mõtted'), kongis viibimise jooksul pähe kerkinud igatsused, emotsioonid, probleemid, ja oodati juhendust. Ἀββᾶ käsk tuli kõhklematult täita, kui tahes pöörane ja imelik see ka ei tundunud.²¹²

Ward mõönab, et peamine õpetamise meetod polnud aga juhendamine, vaid hoopis eeskuju. Algaja kõrbeaskeet elas vanema läheduses, jälgides tema käitumist ja õppides sellest.²¹³

Ellen Muehlbergeri järgi oli antiikmaailmas Lk. 20:27–40-e alusel levinud

---

201 **Ward**, Benedicta, Introduction, *The Desert Fathers*, xvi.

202 **Pontose Euagrius**, *Praktikos* 14, rmt.: **Evagrius of Pontus**, *The Greek ascetic corpus*, 100.

203 **Dysinger**, Luke, *Psalmody and prayer in the writings of Evagrius Ponticus* (Oxford/New York: Oxford University Press, 2005), 48–198.

204 **Sinkewicz**, Robert E., Introduction, xxxiii–xxxiv.

205 **Athanasios**, *Vita Antonii* 3, rmt.: **Athanasius**, *Opera omnia*, 844.

206 **Palladios**, *Historia Lausiaca* 20, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 102–104.

207 **Ward**, Benedicta, Introduction, *The lives of the Desert Fathers*, 22.

208 **Kittel**, Gerhard, art. Ἀββᾶ, *Theological dictionary of the New Testament: A-I*, vol. 1, ed. Gerhard Kittel, transl. Geoffrey W. Bromiley (Grand Rapids: William B. Eerdmans, 1993, ¹1964), 5–6.

209 **Merkt**, Andreas, *Das frühe christliche Mönchtum*, 290–291.

210 **Harmless**, William, *Desert Christians*, 229–232.

211 **Leclercq**, Jean, The role of monastic spirituality critically discussed. – *Worship* 39/10 (1965), 586.

212 **Harmless**, William, *Desert Christians*, 173, 177–178.

213 **Ward**, Benedicta, Introduction, *The Desert Fathers*, xxx.

karskuse ja neitsiliku elu võrdsustamine ingelliku eluga. Kristlikke askeete kujutleti olevat saavutanud ingellik staatus juba selles elus. Muehlbergeri järgi on Egiptuse kristliku kõrbemonastika allikatest selge, et askeedid teadsid, et nende kaaskristlased vaatlesid neid elavat inglite moodi. Veelgi enam, nad seadsid isegi endale eesmärgi elada nagu inglid, kujutades ingleid oma elu pidevate pealtvaatajatena ja abistajatena, ning vormides kogukonna elukorraldust sellele vastavalt. Egiptuse kristlike askeetide kogukondi hakati kujutlema kohtadena, kus võivad iga hetk ilmuda inglid.²¹⁴

Samas, märgib Muehlberger, tõi kujutus ingellikust staatusest kaasa ka probleeme, sest ingellikud ilmumised seadsid autoriteedi küsimuse alla. Seetõttu vaadeldakse ingelliku elu elamist Egiptuse kristlikus monastilises kirjanduses nii poolehoiu kui pahameelega.²¹⁵

Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide elu saatsid imed²¹⁶, ettenägemisvõimed²¹⁷ ja nägemused²¹⁸, kuigi viimastesse suhtuti ettevaatlikult, sest nad võisid pärineda deemonitelt²¹⁹. Ward rõhutab, et sellele vaatamata ei olnud religioosete kogemuste omandamine Egiptuse kõrbeaskeetide peaesmärk. Jumala nägemine viibides Jumala kaaskonnas oli täielikult võimalik alles pärast surma.²²⁰ Viimselt oli kogu Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide vaimsus suunatud sellele.

4.4. Egiptuse kristliku kõrbemonastika lõpp

407. aastal tungisid Egiptusesse Sketise orgu barbarid ja laastasid selle²²¹. Kõrbeaskeedid, keda ei tapetud, põgenesid. Paari aasta pärast pöörduti sinna

---

214 **Muehlberger**, Ellen, Ambivalence about the angelic life, 450, 252, 460–463, 466–468.

215 **Muehlberger**, Ellen, Ambivalence about the angelic life, 450, 474–475.

216 Nt. **Athanasios**, *Vita Antonii* 15, rmt.: **Athanasius**, *Opera omnia*, 865; *Historia monachorum in Aegypto* 10:20, 20:12, 21:5, rmt.: *The lives of the Desert Fathers*, 85, 106, 108.

217 Nt. **Athanasios**, *Vita Antonii* 62, rmt.: **Athanasius**, *Opera omnia*, 931; *Historia Monachorum in Aegypto* 6:1, rmt.: *The lives of the Desert Fathers*, 68.

218 *Apophthegmata Patrum* Silvanus 3, tähestikuline versioon, rmt.: **Proclus**, *Opera omnia*, 409.

219 **Harmless**, William, *Desert Christians*, 241.

220 **Ward**, Benedicta, Introduction, *The Desert Fathers*, xvii.

221 **Harmless**, William, Remembering Poemen remembering: The Desert Fathers and the spirituality of memory. – Church history 69/3 (2000), 483.

tagasi, kuid mitmed Sketise juhtivad askeedid ei teinud seda kunagi²²². Pealegi tabasid Sketist 434., 444. ja 570. aastal uued barbarite rünnakud²²³. Nitria juhtivad askeedid lahkusid Egiptusest origenistliku tüli²²⁴ tulemusel²²⁵. Kumbki kogukond ei suutnud oma liidrite kaotusest täielikult taastuda. Kuna Egiptuse kristliku kõrbemonastika liidrid elasid enamuses just kas Sketises või Nitrias, tähistas 5. sajandi algus selle lõpu algust.

---

222 **Guy**, Jean-Claude, Introduction, 73.

Harmless, William, Remembering Poemen remembering, 483.

Chitty, Derwas J., *The Desert a City*, 68.

223 **Harmless**, William, Remembering Poemen Remembering, 483–484.

224 **Harmless**, William, *Desert Christians*, 359–363.

225 **Chitty**, Derwas J., *The Desert a City*, 59.

5. Pontose Euagrios (u. 345–399)

Euagrios, olles ise samuti kõrbeaskeet, kogus ja süstematiseeris²²⁶ uute kõrbeaskeetide õpetamiseks kristliku kõrbeamonastika traditsiooni, kirjeldades hinge teekonda Jumala juurde²²⁷. Ta oli esimese suur monastilise vaimse elu teoreetik, mõjutades peale Süüria ja Bütsantsi ka Lääne askeetilist ja müstilist õpetust²²⁸. Euagriose õpetajateks olid tema aja suurimad teoloogid Basileios Suur ja Nazianzose Gregorios, kellelt ta omandas ka oma origeneslikud vaated, mida hiljem julgustasid edasi ja kinnitasid tema sõbrad ja Origenese andunud lugejad Melania Vanem ja Aquileia Rufinus²²⁹.

Robert E. Sinkewiczi järgi on Euagriose õpetus kristlikust askeetlikust elust astmeline, kusjuures igale astmele vastab kohane õpetus. Askees taastab inimese tema loomulikku olekusse. Läbi askeetliku elu vabaneb inimene kirgedest ja õpib voorusi. Viimaseks vooruseks, mille kõrbeaskeet saavutab, on alandlikkus. Alandlikkuse saavutamine on märk *ἀπάθεια*'ni jõudmisest. *Ἀπάθεια* omakorda loob armastuse ja aitab puhastada mõistuse kirgedest, avades tee *γνώσις*'ele, mis koosneb esmalt mõtisklemisest materiaalsete asjade olemusest, ja seejärel nähtamatute. Mõtisklemine nähtamatute asjade olemusest võib viia *γνώσις*'ele Kolmainsusest haruldastel ja erilistele „puhta palve“ momentidel, kus *γνώσις* Kolmainsusest avaldub nägemusena Jumalast Tema enda loomata valgusena. Oluline on see, et isegi pärast seda kui Egiptuse kristlik askeet on saavutanud *γνώσις*'e ja praktiseerib n.-õ. gnostilist elu, ei tohi ta praktilist askeesi hüljata, vaid jätkama oma mõtete vaatlemist ja vooruste õppimist.²³⁰ Siin kajastub taas Egiptuse

226 Sinkewicz, Robert E., Introduction, xxiv.

227 Harmless, William, *Desert Christians*, 329.

228 Harmless, William, *Desert Christians*, 312.

229 Stewart, Columba, Imageless prayer and the theological vision of Evagrius Ponticus. – *Journal of early Christian studies* 9/2 (2001), 174.

230 Sinkewicz, Robert E., Introduction, xxi–xxiv, xxxiv–xxxvii.

Pontose Euagrios, *Praktikos* 1, 35, 57, 60–61, 64, 66, 81–82, 84, rmt.: Evagrius of Pontus, *The Greek ascetic corpus*, 97, 104, 107–109, 110–111.

kristliku kõrbemonastika hoiak täieliku jumalakogemuse saavutamise maies elus haruldane, lühike, ja mitte esmatahtis olemisest. Mõtisklemisele Kolmainsusest ja Jumala nägemine Tema loomata valgusena saab osaks vaid üksikutele kristlikele kõrbeaskeetidele ega tohiks seetõttu saada inimese kõrbemonastilise elu põhieesmärgiks. Viimselt on selleks siiski vaid surmajärgne Jumalaga kohtumine ja Tema varjamata pale nägemine.

Columba Stewart toob välja, et Euagrios polnud ainus, kes kirjeldas valguse nägemist palve ajal²³¹. Lykopolise Johannes ja Anuph kogesid seda samuti²³². Järelikult kuulus õpetus religioossest kogemusest Jumala nägemisest valgusena vaieldamatult üldise Egiptuse kõrbemonastika traditsiooni juurde.

Euagrioslik palve on piltideta. Euagrios hoiatab üritamast näha ingleid, kuid vägesid või Jeesust Kristust, et inimene ei läheks hulluks ja kummardaks Jeesuse asemel deemonide, kes kõrbeaskeedi hukutamiseks jumalike olendite või vägede kujusid võivad võtta²³³.

Piltideta palve on Euagriose õpetuse järgi eelaste harvadele „puhta palve“ momentidele, kus miski askeeti ei sega²³⁴. Täiuslikus palves täidab kõrbeaskeedi mõtteid radikaalselt ainult Jumal. Luke Dysinger nimetab euagrioslikku „puhast palvest“ sisemiseks maailmalõpu-ootuseks, kus kõik erisused leiavad tee ühtsusesse ja ühesse, kelleks on Jumal²³⁵. „Puhast palve“ ja Jumala nägemine kuuluvad lahutamatu kokku.

Euagrios on kõige paremini tuntud oma õpetuse kaheksast kurjast mõttest järgi, milleks olid õgardlus, hoorus, omandiha, kurbus, raev, *akeedia*²³⁶, edevus ja

---

Pontose Euagrios, *De oratione* 113, rmt.: **Evagrius of Pontus**, *The Greek ascetic corpus*, 205.

231 **Stewart**, Columba, *Imageless Prayer*, 194.

Pontose Euagrios, *Praktikos* 64, rmt.: **Evagrius of Pontus**, *The Greek ascetic corpus*, 109.

232 **Pontose Euagrios**, *Antirrhētikos* 6:16 (Lykopolise Johannes), rmt.: **Evagrius of Pontus**, *Talking back: Antirrhētikos: a monastic handbook for combating demons*, transl., introd., David Brakke. Cistercian studies series 229 (Collegeville:Liturgical Press, 2009), 88. *Historia monachorum in Aegypto* 11:6 (Anuph), rmt.: *The lives of the Desert Fathers*, 137.

233 **Pontose Euagrios**, *De oratione* 4, 46, 66, 114–115, 117–118, rmt.: **Evagrius of Pontus**, *The Greek ascetic corpus*, 193, 197, 199, 205–206.

234 **Pontose Euagrios**, *De oratione* 61, rmt.: **Evagrius of Pontus**, *The Greek ascetic corpus*, 199.

235 **Dysinger**, Luke, *Psalmody and prayer*, 5.

236 **Pontose Euagrios**, *Praktikos* 12, rmt.: **Evagrius of Pontus**, *The Greek ascetic corpus*, 99.

Euagriosliku akeedia tõlkimiseks puudub termini sisu väljendamiseks piisavalt täpne vaste, mistõttu on kõige sobivam ta tõlkimata jätta. **Bauer**, Walter, art. Ἀκηδία, *Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen*

uhkus (kr. k. γαστριμαργία, πορνεία, φιλαργυρία, λύπη, ὀργή, ἀκηδία, κενοδοξία, ὑπερηφανία²³⁷), mis kandusid Johannes Cassianuse²³⁸ kaudu edasi ladinakeelsesse Lääne traditsiooni, kus neist kasvas välja õpetus seitsmest surmapatust²³⁹. Euagrios õpetas, et demonid on inimese liigutusi ja mõtteid lugevad oma ala spetsialistid, ning toovad nendes väljenduva alusel patu esile²⁴⁰. Inimene ei saa hoida ära kurjade mõtete pealetungi²⁴¹, aga jälgides oma mõtteid ja tuvastades kurjade mõtete esile kerkimise juba eos, saab nende vastu võidelda²⁴². Selleks saab kristlik askeet abi palvest ja Jeesuselt Kristuselt, kelle sõnade ja tegude üle mõtisklemine aitab tal mõista kurjade mõtete sisemisi tähendusi²⁴³.

553. aasta Konstantinoopoli kirikukogul mõisteti Euagrios süüdi origenismis²⁴⁴. Dysinger toob välja, et samas ei Palladios, Sokrates Scholastikos ega Sozomenos seostanud Euagriost origenesliku õpetusega. Eriti üllatav on see Palladiose puhul, kes paistab olevat hinnanud Origenese tundmist²⁴⁵ kõrgelt. Dysinger arvab selle põhjal, et Euagriose origenism kas paistis vähem välja või oli tema kaasaegsetele võrreldes tema teoste hilisemate lugejatega väiksem probleem.²⁴⁶ Võimalik, et

---

Literatur (Berlin/New York: Walter de Gruyter, 1988, 6. völlig neu bearbeitete Auflage), 58 – järgi on *akeedia* kurvameelsus või melanhoolsus. **Bauer**, Walter; **Arndt**, William F.; **Gingrich**, Wilbur F., art. Ἀκηδία, *A Greek-English lexicon*, 30 – järgi apaatsus. Kurvameelsus paistab küll olevat osa euagrioslikust *akeedia*'st, aga mitte selle põhiväljendus ja probleem. Kindlasti pole see ka apaatsus, hoolimatus. Pigemini võiks *akeedia* all pidada silmas omamoodi rahutut tüdimust.

Pikemalt *akeedia*'st: **Lepajõe**, Marju, Tüdimusest ehk akeediast varajases munkluses. – Kirik ja Teoloogia (sept. 2012), <http://kjt.ee/2012/09/tudimusest-ehk-akeediast-varases-munkluses/>, (25.04.14); Tallinna ja kogu Eesti metropoliit **Stefanus**, *Kõrbeisade vaimsus: katsumus kogu eluks*. Ajalugu ja Teoloogia 2 (Tallinn: Tallinna Püha Platoni Õigeusu Teoloogia Seminar, 2008), 66–69.

237 **Pontose Euagrios**, *Praktikos* 6, rmt.: **Evagrius of Pontus**, *The Greek ascetic corpus*, 97–98.

238 **Johannes Cassianus**, *Collationes patrum in Scetica eremo* V, eriti V 2, rmt.: **Jean Cassien**, *Conférences: I–V*, vol.1, texte latin Michael Petschenig, introd., trad., notes Dom Eugène Pichery. Sources chrétiennes 42 (Paris: Les Éditions du Cerf, 2008, 11955), 308–366, eriti 312.

239 **O'Neil**, Arthur Charles, art., Sin, *Catholic encyclopedia*, vol. 14 (New York: Robert Appleton Company, 1912), <http://www.newadvent.org/cathen/14004b.htm>, (25.04.14).

240 **Pontose Euagrios**, *Praktikos* 47, rmt.: **Evagrius of Pontus**, *The Greek ascetic corpus*, 97.

241 **Pontose Euagrios**, *Praktikos* 35–38, rmt.: **Evagrius of Pontus**, *The Greek ascetic corpus*, 104.

242 **Brakke**, David, Introduction, **Evagrius of Pontus**, *Talking Back: Antirrhētikos: A Monastic Handbook for Combating Demons*, transl., introd., David Brakke. Cistercian Studies Series 229 (Collegeville: Liturgical Press, 2009), 26.

243 **Dysinger**, Luke, *Psalmody and prayer*, 37.

244 **Sinkewicz**, Robert E., Introduction, xl.

245 **Palladios**, *Historia Lausiaca* 55:3, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 252.

246 **Dysinger**, Luke, *Psalmody and prayer*, 17.

Palladios vältis Pontose Euagriose origenismi väljendamist tahtlikult. Olles omandanud hea hariduse ja olles ise samuti andunud Origenese järgijate Aquileia Rufinuse ja Melania Vanemaga kohtunud, tundis Palladios kahtlemata Origenese õpetust hästi. Euagriose origenismi mitteväljendamine võis olla Palladiose hea hariduse tulemus. Kogemustest Johannes Chrysostomosele juhtunust teadis ta, et tegemist oli õrna teemaga, ning tundes Origenese õpetust, teadis ta täpselt, mida ja kuidas euagrioslikku õpetust „HL'is“ väljendades vältida, et oma õpetaja ega enda nime mitte kahjustada. Johannes Chrysostomosele juhtunu oli muutnud Palladiose ettevaatlikuks. Teadaolevad säilinud Pontose Euagriose teosed²⁴⁷ – välja arvatud „Kephalaia gnostika“, mis sisaldas kirikukogul taunitud õpetusi ja seetõttu kasutusest kadus, kuid säilis siiski süüria ja armeenia keeles – säilisid kas tema enda või Ankyra Neilose nime all²⁴⁸.

---

247 Nimekiri teadaolevatest säilinud Euagriose teostest ja nende avaldatud versioonidest: Writings of Evagrius Ponticus, *Guide to Evagrius Ponticus*, ed. Joel Kalvesmaki, <http://evagriusponticus.net/corpus.htm>, (25.04.14).

248 **Sinkewicz**, Robert E., Introduction, xl.

6. Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide kirjaoskus

Traditsiooniliselt arvatakse, et Egiptuse kõrbeaskeetid olid valdavalt kirjaoskamatud ning Pontose Euagrios ja teised kõrgematest ühiskonnaklassidest pärit askeetid moodustasid erandi üldises olukorras, mis läbi ei saanud platonistliku filosoofia ja Origenese õpetuste mõju Egiptuse kõrbemonastikale – ning seeläbi spetsiifilisele arusaamisele religioossetest kogemustest – olla nii suur, kui kõrbekirjandus, mille tegelased või autorid olid haritlased, seda paista laseb. Uuem uurimistöö lubab aga selles kahelda.

Samuel Rubenson tõestab suhteliselt kõrget harituse taset Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide seas. Esiteks ei pea tema andmetel paika levinud hoiak, et Egiptuses oli vähem kirjaoskajad kui mujal Rooma impeeriumis 4. sajandil, sest papüürid näitavad tihedaid kontakte Egiptuse maapiirkondade ja Aleksandria vahel ja tõestavad suure hulga haritlaste elamist Egiptuse hüljatumatel aladel ning raamatute levitamist külates.²⁴⁹ Lisaks on papüüridest ja teistest allikatest teada, et enamiku kiriku liikmeskonnast moodustas linnade keskklass, kuhu kuulus ka kõrgema klassi esindajaid. Selle alusel on võimatu absoluutse kindlusega öelda, et kõik esimesed²⁵⁰ Egiptuse kristlikud kõrbeaskeetid olid harimata.²⁵¹

Teisalt tuleb siinkohas arvesse võtta Douglas Burton-Christie tähelepanekut, et õpetatus (ing. k. *learning*) pole sama mis kirjaoskus (ing. k. *literacy*). Kirjaoskamatud inimesed osalesid kirjakuultuuris kuulmise kaudu. Pealegi

---

249 **Rubenson**, Samuel, *The Letters of St. Antony*, 96–97.

250 Traditsiooniliselt tuuakse erilisel välja Antoniose väidetav kirjaoskamatus, mis tugineb Athanasiose poolt oma „Vita Antonii’s“ Antoniosest esitatud pildile. Samuel Rubensoni töö valguses satub see arvamus aga kahtluse alla. **Rubenson**, Samuel, *The Letters of St. Antony*: Rubenson tõendab veenvalt seitsme säilinud Antoniose kirja autentsust. Samas ei tähenda see automaatselt, et Antonios ise need kirjad kirjutas. Ta võis need mõnele kaasaskeedile ka dikteerida. Ometigi, kui Antonios oma kirjad ise kirjutas, oli üks arvatavasti esimesi ja järgneva kõrbemonastilise traditsiooni jaoks olulisemaid Egiptuse kõrbesse elama asunud kristlikest askeetidest vastupidiselt „Vita Antonii“ andmetele kahtlemata kirjaoskaja.

251 **Rubenson**, Samuel, *Christian Asceticism*, 52.

varieerus lugemisoskus ja suutlikkus teksti mõista suuresti.²⁵²

Igal juhul võib öelda, et läbi kuulmise kaudu kirjakultuuris osalemise, olid isegi kirjaoskamatud 4. sajandi Egiptuse kristlikud kõrbeaskeedid antiikaja filosoofilise pärandiga tuttavad ning 4. sajandi Egiptuse kristliku kõrbemonastika vaimsus tõepoolest antiikaja levinud filosoofilistest ideedest nii läbi imbunud²⁵³ kui Egiptuse kõrbemonastiline kirjandus seda paista laseb. Nii ei saa Palladiose „HL'is“ välja toodud Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosete kogemuste kirjeldusi analüüsides Euagriose õpetust, millega vaid haritud kõrbeaskeedid kirjaoskajatena tuttavad saanuks olla, ning mis omakorda välistaks Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosete kogemuste kohta üldistuse tegemise, kõrvale jätta.

---

252 **Burton-Christie**, Douglas, Listening, reading, praying: orality, literacy and early Christian monastic spirituality. – *Anglican theological review* 83/2 (2001), 205.

253 Rubenson käsitleb antiikaja ühiskonna ja kultuuri ning kristliku monastika vahel olevat tugevat sidet, eriti intellektuaalset: **Rubenson**, Samuel, Monasticism and the Philosophical Heritage, *The Oxford handbook of late antiquity*, ed. Scott Fitzgerald Johnson (Oxford/New York: Oxford University Press, 2012), 487–512.

7. Religioosete kogemuste kirjeldamine Palladiose „Historia Lausiaca's“

Palladiose „HL'i“ küsimuse alusel, kas selles kirjeldatud 4. sajandi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosse elu kogemustes leidub kirjeldusi Jumala või jumaliku avaldumisest kui „see-ja-see“ või „nii-ja-nii“ lugemisel tulid ilmsiks järgnevad religioosete kogemuste vormid: ilmumised, auditsioonid, „puhas palve“. Ilmumised jagunevad omakorda alakategooriateks, kus Jumal või jumalik avaldub inglina, surnud märtri kujus või „tavalises“ ilmumises. Saadud kategooriad moodustavad antud peatüki alapeatükid ja nende alapeatükid.

Antud peatükis esitatakse, lähtudes sissejuhatuses seatud seitsmest küsimusepunktist leitud kategooriatest, Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosete kogemuste analüüs. Arutlused ei järgi alati küsimusepunktide järjekorda. Teemasid käsitletakse probleemide esilekerkimise järjekorras.

Kuna Palladios kujutab „HL'is“ askeete pühadena, kajab sellest läbi idee religioosse kogemuse saamisest nähes teist kristlikku askeeti. Palladiose alusel vaatlesid ka kristlikud kõrbeaskeetid ise teineteist pühadena. Antud uurimistöös kasutatud religioosse kogemuse definitsiooni alusel kerkib idee, et Palladiose järgi sai kõrbeaskeetide traditsioonis puhas inimeses (kristlikus askeedis) Jumal nähtavaks kui püha („see-ja-see“).

Samas on selline käsitus problemaatiline, sest tekib küsimus, kas teises kristlikus askeedis avalduva Jumala (nt. läbi andide, pühaduse, imede) saab lugeda teda vaatleva kristliku askeedi religioosseks kogemuseks, kuivõrd Jumal avaldub vaadeldavas askeedis kui „see-ja-see“ või „nii-ja-nii“ (pühana) ka mitte-kristlikele askeetidele või mitte-kristlastele. Teine probleem on, kuidas vaadelda sel juhul Palladiose positsiooni seoses tema kirjeldatud askeetidega. Kui Palladios vaatles enda poolt „HL'is“ kirjeldatud askeete kui Jumala avaldumisvormi, siis võib

õigustatult oletada, et terve „HL“ väljendab Palladiose isiklikku religioosset kogemust. Et nende kahe probleemi võimalikud lahendused ja nende kokkumäng lähevad väga keeruliseks, ning ületaks antud uurimistöö mahtu, siis Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosset kogemust teise Egiptuse kristliku kõrbeaskeedi kaudu antud töös ei käsitleta.

7.1. Ilmumised

Palladios kirjeldab „HL'is“ 4. sajandi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosset kogemust Jumala või jumaliku avaldumisest kui „see-ja-see“ või „nii-ja-nii“ kolmes kategoorias: inglina, surnud märtri kujul ja „tavalisel“ viisil.

7.1.1. Ilmumised inglina

„HL'i“ kirjakohtades 8:6, 18:25, 29:3–4; 32:1, 7; 34:3–4²⁵⁴ kirjeldab Palladios inglite ilmumist enda käsitletud Egiptuse kristlikele kõrbeaskeetidele. Kõikides kirjakohtades kasutab Palladios kreekakeelset sõna ἄγγελος.

Walter Grundmanni järgi oli idee ἄγγελος'itest kui jumalikest sõnumitoojatest antiikses kreeka mõtteruumis hästi tuntud. Kuid seal olid nad pelgalt sõnumitoojad, nii ilmalikud kui sakraalsed. Alles Vanast Testamendist kerkis selle kõrvale arusaam ἄγγελος'itest kui inglitest.²⁵⁵

Gerhard Kittel lisab, et Uus Testament võttis judaistliku vanatestamentliku vaate ἄγγελος'itele üle. Inglid esindavad jumalikku maailma (Hb. 12:22, 1Tm. 5:21). Olla nende moodi tähendab peegeldada jumalikku maailma (Ap. 6:15).

---

254 **Palladios**, *Historia Lausiaca* 8:6, 18:25, 29:3–4, 32:1, 7, 34:3–4, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 44, 92, 144–146, 150–152, 156, 164.

255 **Grundmann**, Walter, art. ἄγγελος: A: ἄγγελος in the Greek and Hellenistic world, *Theological dictionary of the New Testament: A-I*, vol. 1, ed. Gerhard Kittel, transl. Geoffrey W. Bromiley, (Grand Rapids: William B. Eerdmans, 1993, ¹1964), 74–76.

Langenud inglitest said demonid.²⁵⁶ Walter Baueri, William F. Arndti ja Wilbur F. Gingrichi andmetel on ingel Jumala saadik, kelle elupaik asub taevas, kuhu nad pärast oma maise ülesande lõpule viimist tagasi pöörduvad. Nad ilmuvad inimestele maa peal ümbritsetuna kirkast valgusest, särava näoga ja kandes valgeid riideid. Peale sõnumite võivad inglid inimesele tuua seadusi. Lisaks kutsuvad nad inimesi üles tegema head ning rõõmustavad, kui patune inimene kahetseb oma tegusid. Pärast surma ühinevad inimesed inglitega taevas, kuhu inglid surnud ise kannavad^{257 258}.

Gerhard von Rad toob välja, et inglid võisid Vanas Testamendis esineda mitte ainult sõnumitoojatena vaid ka Jumala ja Iisraeli erilise suhte sümbolitena, Jumala abi personifikatsioonidena²⁵⁹.

Järelikult avaldub Jumal „HL'is“ Egiptuse kristlikele kõrbeaskeetidele ingli, (st. jumaliku) vahendusel. Öelda, et Jumal ilmus inglina, oleks vale, sest inglid on ainult saadikud ning samamoodi Jumala loodud nagu kõik muu.

Palladios ei kirjelda inglite ilmumise viisi täpsemalt. „HL“ 29:3-s, 32:1-s ja 34:3-s²⁶⁰ inglid tulid või ilmusid. „HL“ 8:6-s ja 18:25-s pole inglite nähtavaks saamise viisi üldse kirjeldatud. Sellel võib olla mitmeid põhjuseid. (1) ilmselt ei olnud inglite ilmumise viis ja välimus olulised või erilised, sest Egiptuse kristlikus kõrbemonastika traditsioonis oli nende ausalt ingliks olemine – mitte inglitena esinevad demonid, et askeete lõksu püüda – juba kinnistunud. (2) võib olla, et Palladios eeldas oma lugejatelt teadmist, kuidas inglid tavaliselt ilmuvad, ning

256 **Kittel**, Gerhard, art. ἄγγελος: D: ἄγγελος in the NT, *Theological dictionary of the New Testament: A-I*, vol. 1, ed. Gerhard Kittel, transl. Geoffrey W. Bromiley, (Grand Rapids: William B. Eerdmans, 1993, ¹1964) 83, 86.

257 Palladios annab edasi sama ideed nt. **Palladios**, *Historia Lausiaca* 21:14, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 144.

258 **Bauer**, Walter; **Arndt**, William F.; **Gingrich**, Wilbur F., art. ἄγγελος, *A Greek-English lexicon*, 7–8.

259 Von **Rad**, Gerhard, art. ἄγγελος: B: מַלְאָכִים in the OT, *Theological dictionary of the New Testament: A-I*, vol. 1, ed. Gerhard Kittel, transl. Geoffrey W. Bromiley, (Grand Rapids: William B. Eerdmans, 1993, ¹1964), 77.

260 **Palladios**, *Historia Lausiaca* 29:3 rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 144–146: ἐλθόντες πρὸς αὐτὸν ἄγγελοι τρεῖς.

Palladios, *Historia Lausiaca* 34:3 rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 164: παρέστη οὖν ἄγγελος.

Palladios, *Historia Lausiaca* 32:1 rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 150: ὄφθη ἄγγελος.

seetõttu ei pidanud detailsemat kirjeldust vajalikuks. Viimast kinnitaks mittemainimine, et inglite saatjaks oli Jumal. (3) kuna inglite ilmumine oli kõrbemonastika traditsioonis tavaline, ei pälvinud see suurt tähelepanu. Kui viimast, siis kajastuks selles Palladiose truuks jäämine üldisele Egiptuse kõrbemonastilisele vaimsusele. Seda võimalust relativiseerib aga inglite ilmumine sarnasel lihtsal moel ka väljaspool 4. sajandi kõrbemonastikat (nt. Piiblis, kreeka romaanikirjanduses ja rahvausundis²⁶¹). (4) see lihtsus võib olla pelgalt suulise pärimuse mõju. (5) antiigi kirjutamistraditsioon ongi enamasti napisõnaline. (6) ohust, et ilmunu võib olla demon, välditi Egiptuse kõrbemonastilises traditsioonis Jumala või jumaliku ilmumise rõhutamist. Pealegi kujutas inglite nägemine kõrbeaskeetidele ohtu muutuda uhkeks. Palladiose tugevalt Pontose Euagriose õpetusest, kes pidas uhkust üheks kaheksast kurjast mõttest mõjutatud olemisest, võib oletada et Palladiose lihtsate ja väheste inglite ilmumise kirjelduste juures mängis rolli soov näidata oma lugejatele, et inglite nägemine pole kristlasele kohustuslik või eriline ja põhjus enda saavutuste üle uhkusemiseks. Peale selle polnud Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide elu eesmärk mitte inglite nägemine, vaid surmajärgne elu Taevas Jumala lähedalolus. Palladiose väike arv lugusid inglite ilmumisest (võrreldes askeetide andide kirjeldustega, mis esinevad peaaegu iga „HL'is“ kirjeldatud askeedi portrees) paistab tõestavat inglite nägemise ületähtsustamise vältimist 4. sajandi Egiptuse kristlikus kõrbemonastika traditsioonis.

Nii ei saa kindlat seisukohta Palladiose inglite ilmumiste kirjelduste lihtsuse põhjus(t)e osas võtta – kuigi Egiptuse kristlik kõrbemonastiline traditsioon paistab olevat avaldanud teistest tugevamat mõju.

„HL'i“ eesmärgist lähtuvalt, milleks oli üldjoontes selle lugejate pühendunud kristlikule elule julgustamine, polegi tegelikult oluline kuidas täpselt inglid ilmusid või kui tihti. Oluline on, et nad ilmusid, sest see tõestab Egiptuse kristliku kõrbemonastika traditsiooni olemist keskkonnana, kus inglid saavad ilmuda.

Palladiose kirjeldused Egiptuse kõrbeaskeetide religioossetest kogemustest

---

261 Lepajõe, Marju, Lepajõe, Marju, suuline teade Helena Väljanile, (25.04.14).

ingli nägemise ja temalt sõnumi saamisest paiknevad Eelija ja hullust teeskleva naisaskeedi loo („HL“ 29:3) keskel, Pachomiose loo („HL“ 32:1) puhul alguses. Kirjelduses Eelijase religioosest kogemusest eelneb ingli ilmumisele sissejuhatus tema askeetlikku ellu ja olukorra kirjeldus, mis annab konteksti probleemile seoses millega ingel askeedi juurde tuli. Pachomiose nägemusele inglise eelneb samuti kirjeldus tema elust ingli ilmumise ajal. Kuna ta ei olnud probleemolukorras, siis tema puhul konteksti kirjeldus puudub, mistõttu satubki ingli ilmumise kirjeldus loo algusesse. Ingli ilmumisele anahoreet Piterumile („HL“ 34:3–4) eelneb hullust teeskleva naisaskeedi kirjeldus, kellega seoses ingel Piterumi juurde tuli, toimides nii sissejuhatusena.

Loos Eelijast kuulub tema religioosne kogemus ingli nägemise näol loo keskmesse. Ingel on üks loo peategelasi, kuna kastreeris Eelija spirituaalselt, et Eelija oma tööd naiste kloostris jätkata saaks. Loo eesmärgiks Palladiose poolt oli ilmselt naiskloostrite töö heaks kiitmine. Sealjuures ei saanud Jumal ingli kaudu Eelijale nähtavaks mitte ainult inglina, vaid ka Jumala abi personifikatsioonina, sest ingli sekkumisest sai abi terve klooster ning legitimeeriti kogu kristlik naisaskeetlik liikumine. Pachomiose loos on kesksel kohal talle toodud kloostrireeglid. Ingli roll piirdub siin sõnumitoojaks olemisega ja oma olemusega legitimeerimisega, et Pachomiose kloostrikord, pärinedes Jumalalt, on õige ja Talle meelepärane – seeläbi ehk isegi kogu koinobiitlik kristlik monastika. Loos hullust teesklevast naisaskeedist on loo eesmärgiks näidata naisaskeedi alandlikkust, millest Piterum õppima pidi. See, et nii loo kui ingli ilmumise eesmärk on alandlikkuse näitamine, selgub peatüki viimasest lõigust, kus Palladios kirjeldab alandlikkuse nimel hullust teeselnud naisaskeedi kloostrist lahkumist pärast seda kui Piterumi külaskäigu järel kaasaskeedid teda kiitma hakkasid. Ingel tuli Piterumi juurde selleks, et saata ta temast veelgi parema kõrbeaskeedi juurde, seda enam, et naise juurde (rõhutatakse „HL'is“). Piterum oli oma tuntuse ja ringi rändamise tõttu muutumas uhkeks. Uhkus aga oli 4. sajandi Egiptuse kristlikus kõrbemonastika vaimsuses, ning Palladiosele, kui Euagriose õpilasele eriti, üks ohtlikumatest askeedi mõtteid Jumalalt eemale viivateks mõteteks. Ingel esines siin abistaja ja Jumala saadikuna. Palladios ei kirjelda

üheski nendest kolmest loost askeetide reaktsiooni inglite ilmumisele või nende tundeid sellega seoses. Võimalik, et see tuleneb vähemalt osaliselt Palladiose inglite ilmumise tähtsustamise vältimisest. Mida ja kas Eelija, Pachomios ja Piterum ise oma religioossetest kogemustest mõtlesid, saab vaid spekuloida.

See et Eelija puhul ilmus ingel öösel unenäos, Pachomiose ja Piterumi puhul aga ilmsi, pole oluline. Unenäos aset leidnud religioosset kogemust pole alust pidada vähem tõeliseks ja autoriteetseks kui ilmsi toimunud. Eric. R. Dodds rõhutab, visioonid olid antiigis levinud. Kuigi üleloomuliku ilmumisel päeval (ilmsi) või öösel (unenäos) tehti vahet, polnud see sisuline. Piibliprophetid nägid prohvetiunenägusid. Viimane andis religioossetele unenägudele algkirikus suure tähtsuse; need olid sagedased ja neid võeti väga tõsiselt.²⁶² Religioossed unenäod ei olnud teisejärgulised võrreldes päevaste üleloomulike jõudude ilmumistega.

Antud askeetide portreed paiknevad „HL'is“ lähestikku ja kuuluvad teose kolmandasse, varasemaga võrreldes kriitilisemasse ossa. Ometigi on need lood positiivse sisuga. Lugude ligistikku paiknemise tõttu ei jää fakt, et neis nähtuvad inglid, üldises kontekstis märkamata. Inglite ilmumise kirjelduste „HL'is“ lähestikku ja „HL'i“ kolmandas osas paiknemine on aga arvatavasti juhuslik, sest peale antud askeetide pühaduse näitamise, ei paista sellel seoses „HL'i“ eesmärgiga muud tähtsust olevat.

„HL“ 18:25-es, kus Palladios edastab Aleksandria Makarioselt kuulnud fakti askeet Markosest, kellele andis preestri (Aleksandria Makarios ise tegutses preestrina) asemel armulauda ingel ning Makarios nägi vaid jagaja kätt, seisab eelpool nimetatud lugudest lahus. Siingi esineb kreekakeelne sõna ἄγγελος, ning puudub pikem kirjeldus ingli ilmumise viisist, välimusest või ingliti näinud askeetide – Makariose, kes nägi ingli kätt, või Markose, kes arvatavasti nägi ingliti näost näkku – tunnetest või arvamusest antud religioosset kogemusest. Märkus paikneb teiste lugudega Makariosest või Palladiosele edasi antud Makariose poolt üksteisega mitte seostuvate lugude antoloogia keskel peatüki lõpuosas ning „HL'i“ esimeses osas. Loo selline paiknemine ei paista midagi ütlevat loo eesmärgi ja

---

262 **Dodds**, Eric, *Paganad ja kristlased ängistuse ajastul*, 37–52.

seeläbi ka religioosse kogemuse kirjelduse kohta „HL'is“. Ingli ilmumise kirjeldusest saab järeldada ainult seda, et armulaua jagamine ingli poolt viitab nähtavasti Markose pühadusele, tõestades, et see on võimalik, ning teenides nõnda teose eesmärki näidata kristlike kõrbeaskeetide pühadust. Lisaks näitab lugu Markose erilist pühadust, võrreldes teiste askeetidega, eriti veel, et ta oli noor. Saades osaks sellisest aust, oli ta selgelt Jumala poolt välja valitud. Loos ei kajastu aga mingisugust Makariose-poolset kadedust seda ime nähes, Markose-poolset uhkust või Palladiose hinnangut sellele. Kas Makarios tõesti juhtunusse nii neutraalselt suhtus või Markos ennast teistest paremaks ei pidanud, on võimatu teada. Palladios võis lugu euagriosliku õpetuse valguses siluda, kuid võis ka mitte. Igal juhul peegeldab lugu euagrioslikku uhkust põlastavat suhtumist.

„HL'i“ 18:25 kinnitab, et ei 4. sajandi Egiptuse kristlik kõrbemonastiline traditsioon ega Palladios asetanud suurt tähtsust religioossele kogemusele ingli nägemise kujul. See oli loomulik religioosne kogemus.

Eraldi seisab ka lugu Nitria Amounist („HL“ 8:6), kus Palladios kirjeldab Athanasiose „Vita Antonii'st“²⁶³ pärit loos Amuni inglite poolt Lykose jõe vastaskaldale kandmist, et viimase noor jünger Theodoros teda alasti ei näeks. Ingleid nägi ainult Amun, mistõttu puuduvad sellest sündmusest täpsemad kirjeldused peale fakti, et inglid Amuni aitasid. Lisaks keelas Amun Theodorosel seda lugu Amuni elu ajal edasi rääkimast. Athanasios kuulis sellest alles Antonioselt. Palladios, kes oli oma hea hariduse tõttu kindlasti „Vita Antonii'd“ lugenud, mitte ei kasutanud suulist traditsiooni, taandas omakorda loo ainult paarile lausele. Võimalik, et Amun ei andnudki täpsemat kirjeldust ning eeldas nii nagu Palladioski, et selle loo kuuljad teavad kellest ja millest inglite näol juttu on (tekstis kasutatakse sõna ἄγγελος mitmust). Ilmselt võib Jumala või jumaliku avaldumist Amunile inglina („see-ja-see“) käsitleda siin samamoodi kui eelnevalt vaadeldud lugudes. Inglid ilmusid Jumala saadikute ja abistajana.

Palladiose kirjelduses kannab lugu ilmselt eesmärki näidata Amuni pühadust. Seda kinnitab Palladiose viimane „Vita Antonii'st“ laenatud infokild, sellest

---

263 Athanasios, *Vita Antonii* 60, rmt.: Athanasius, *Opera omnia*, 929–931.

kuidas Antonios nägi ingleid Amuni hinge Taevasse kandmas. Kuna erinevalt Athanasiose kirjeldusest järgneb see Palladiose kirjelduses loole Amuni inglite abil üle jõe pääsemisest, võib järeldada, et Palladiose loos tõestab just ingli ilmumine Amuni pühadust, mitte tema hinge surmajärgne inglite poolt Taevasse kandmine. Igal juhul teenib lugu „HL'i“ eesmärki.

Taaskord ei anna Palladios ingli ilmumisele ühtegi hinnangut. Amuni enese suhtumine juhtunusse, mis tuleb välja „Vita Antonii'st“ (keelamine Theodorosel sellest kellegile tema eluajal rääkida), paistab kattuvat Palladiose hoiakuga. Nii järgib Palladios antud loos arvatavasti üldist Egiptuse kristlikku kõrbemonastilist tagasihoidlikkust rõhutavat vaimsust, mitte spetsiifiliselt euagrioslikku. Amuni keelu juhtunust edasi rääkida „HL'is“ mitteedastamine annab alust uskuda, et Palladios eeldas oma lugejatelt selle loo suulisest traditsioonist või „Vita Antonii'st“ teadmist, ja seeläbi Amuni tagasihoidlikkuse tundmist.

Lugu paikneb Amuni käsitleva peatüki lõpus, võttes kinnitusega viimase pühadusest, tema surmast ja tema hinge inglite poolt üles (st. Taevasse) kandmisest peatüki kokku. Loo paiknemisel teose esimeses, Nitria ja Sketise askeete käsitlevas osas arvatavasti mingit tähtsust pole.

Tuleb rõhutada, et Palladios kirjeldab ingli(te) ilmumist kolme erineva kristliku kõrbemonastilise eluviisi esindajatele: koinobiitidele (Eelija ja Pachomios), anahoreedile (Piterum), ja pool-anahoreetidele (Markos, Amun), kusjuures Pachomios oli ingli ilmumise hetkel veel anahoreet ning Eelija tegeles naisaskeetidega. Eelija elas Athribes, tänapäeva Atripes; Pachomios Tabennesis; ja Piterum mäel nimega Porphyrite – mis kõik asuvad Ülem-Egiptuses –; Antonios Pispiris²⁶⁴ n.-ö. Kesk-Egiptuses ning Markos arvatavasti kas Kellias või Nitrias Alam-Egiptuses. Oletatavasti näitab Palladios sellega, et Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosse kogemuse saamise ingli ilmumise näol ei sõltu valitud kristlik-monastilisest eluviisist või -kohast.

---

264 **Timbie**, Janet A.; **Kazhdan**, Alexander, art. Antony the Great, *The Oxford dictionary of Byzantium*, ed. Alexander P. Kazhdan (New York/Oxford: Oxford University Press, 1991), <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780195046526.001.0001/acref-9780195046526-e-0346?rskey=DPednS&result=346>, (25.04.14).

Egiptuse kristliku kõrbemonastika praktika ei paista olevat religioossele kogemusele ingli nägemise vormis otseselt kaasa aidanud.

7.1.2. Ilmumised surnud märtri kujul

„HL'i“ 60:1-es²⁶⁵ saab Jumal või jumalik 4. sajandi Egiptuse kristliku askeedi religioosses kogemuses nähtavaks surnud märtri kujul („see-ja-see“). Märtri ilmumist kõrbeaskeedile võib käsitleda samamoodi, kui Jumala ilmumist inglina. Ta ilmub Jumala saadikuna. Sellele, et märtri vaimu ilmumist tõesti nii vaadelda saab, annab aluse antud lugu „HL'is“ ise. Kollothos, märter, kes selles loos Palladiose poolt kirjeldatud nimetule neitsile ilmus, kutsub loo peategelaseks olevat neitsit liituma kõigi pühade ja isandaga (algtekstis kasutatakse sõna δεσπότης, millega peetakse ilmselt silmas Jumalat), et koos nendega, sealhulgas Kollothosega, süüa (kr. k. ἀρίστησον μεθ' ἡμῶν ἐν τῷ μαρτυρίῳ²⁶⁶). Koos söömine tähendab ühe toidu ja ühe laua jagamist ehk osadust. Antud loos on selleks osadus Jumala ja kõikide pühadega, kes Jumala juures viibivad.

Märter Kollothose ilmumise kirjeldus asetseb loo alguses. Sellele eelneb sissejuhatus religioosse kogemuse saanud neitsi elupaigast, eluloost ja sellest kuidas Palladios temast teadis. Kollothose ilmumine ja sõnum naise peatsest surmast toimivad sissejuhatusena tõelisele loole, mida Palladios antud naist

---

265 **Palladios**, *Historia Lausiaca* 60:1, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 262.

266 Huvitavalt nimetatakse söömispaigaks μαρτύριον'i. **Bauer**, Walter; **Arndt**, William F.; **Gingrich**, Wilbur F., art. *Μαρτύριον*, *A Greek-English lexicon*, 494 – järgi on μαρτύριον tunnistus, märterlus või Septuagintas tähenduses kogudusetelk. Robert T. Meyer on **Palladius**, *The Lausiaca History*, 141 – tõlkinud selle kabeliks/palvemajaks (ing. k. *chapel*). Kuigi kabel on antud kohas sobiv tõlge, sest kõrbeaskeedid kasutasid kahtlemata oma Piibliga Septuaginta versiooni, ei anna see edasi sõna kahetähenduslikkust, mis on „HL“ 60:1 Egiptuse kristlikku kõrbemonastilist traditsiooni arvesse võttes oluline. Nagu varemalt tutvustatud, vaadeldi hilisantiigis Egiptuse kristlikku kõrbeaskeetilist elu igapäevase veretu martüüriumi. Selles valguses sobib antud kohta tõlkida ka „tunnistuse“ või „martüüriumi“, millele surmajärne tasu osaduse näol inglite ja Jumalaga oli loomulik. Kuidas Palladios ise seda lauset mõistis, on võimatu öelda, kuid arvestades, et ta isegi oli pikalt Egiptuse kõrbeaskeet ja sealse vaimuse ja keelekasutusega kursis, arvatavasti pigem „martüüriumi“. Kindlama vastuse saamiseks peaks kristlike kõrbeaskeetide sõna μαρτύριον kasutamist laiemalt uurima.

käsitlevas peatükis edasi anda soovib.

„HL'i“ 60. peatükk on Palladiose Antinoë-lugude seerias viimane, kuuludes „HL'i“ viimasesse (v.a 71. peatükk) ja kõige segasemasse ja kriitilisemasse ossa. Antinoë-osale eelnevad ja järgnevad vahetult lood kristlikest askeetidest väljaspool Egiptust. Otseselt järgneb antud loole Melania Nooremat käsitlev peatükk ja eelneb Antinoë naiskloostri käsitlev. Antinoë-lugude kompleks algab lugudega meessoost askeetidest ja lõpeb lugudega naistest, kuid antud loo puhul on arvatavasti tähtsam loo sisu, kui peategelase sugu.

4. sajandi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosete kogemuste kirjeldamisel „HL'is“ on tähtis see, et kuigi lugusid kristlikest naisaskeetidest on teoses tunduvat vähem kui meesaskeetidest, toob Palladios siiski ka kirjelduse Egiptuse kristliku nais-kõrbeaskeedi religioosset kogemusest Jumala või jumaliku ilmumisest talle, mis näitab, et Palladiose järgi said religioosseid kogemusi nii nais- kui meeskõrbeaskeetid. Lugude proportsionaalse tasakaalutuse tõttu rohkemat siit kahjuks tuletada ei saa.

Nagu käesoleva uurimistöös Palladiose elulugu käsitlevast peatükist selgus, viibis Palladios Johannes Chrysostomose pooldamise eest Antinoës pagenduses. Sellest ka antud „HL'i“ osa kurvem laad, lood, mis kirjeldavad oma elukohas püsimist, kriitilisus, pöörlemine küsimuse ümber, mida tähendab Jumalale truuks jäämine. Palladios mainib isegi oma pagendatu-olukorda naisega sündinud loo ajal, viidates „pagendatud piiskopile“, kelleks Robert T. Meyeri²⁶⁷ arvates oli Palladios ise. Käsitledes surmaga leppimist toimib 60. peatükk Antinoë-luguse seeria vaimsus kokku võtvana. Nii nagu vaadeldav neitsi leppis rahulikult oma surmaga, pidi oma saatusega leppima ka Palladios. See peatükk on justkui Palladiose sisemiste heitluste tulemuste summa.

Ei see, et teate peatsest surmast tõi religioosse kogemusena märtrina ilmunud Jumal, ega religioosne kogemus ise mängi selles kontekstis rolli. Samas saab siit järeldada, et samamoodi kui inglite ilmumine oli 4. sajandi Egiptuse kristlikus

---

267 **Palladius**, *The Lausiaca History*, 214, viide nr. 522 (Viite nr. viitab Robert T. Meyeri kommentaarile).

kõrbemonastika traditsioonis loomulik, oli seda ka teiste Taevaelanike (pühade) ilmumine. Märter on vaid sõnumitooja ja askeedi religioosne kogemus vahend. Ning samamoodi kui inglite nägemist ei paista kõrbemonastika praktika olevat otseselt esile kutsunud, ei ole see ilmselt otseselt kaasa aidanud ka teiste Taevaelanike ilmumisele religioosnes kogemuses.

Palladios kirjeldab neitsit kõhklematult märter Kollothose sõnumi-kohaselt tegutemas ning sellest mitte kellegile rääkimas, sellega kinnitades väidet, et kõigi Taevast pärit isikute nägemine oli Egiptuse kristlikus kõrbemonastika traditsioonis tavaline ja Egiptuse kristlikud kõrbeaskeedid vältisid nende kõigi nägemise ületähtsustamist ja nende nägemisest rääkimist.

Võimalus, et lugu oli algselt pikem ja detailsem, ning andis Jumala avaldumisest surnud märtri kujus rohkem informatsiooni, aga Palladiose isiklik tragöödia on selle varjutanud, on vähetõenäoline, sest teised „HL'is“ sisalduvad religioossete kogemuste kirjeldused on sama detailidevaesed.

7.1.3. „Tavalised“ ilmumised

„Tavalisteks“ Jumala või jumaliku ilmumisteks nimetatakse käesolevas uurimistöös ilmumisi, kus Jumal ei tee ennast avalikuks selgelt üleloomuliku olendi kujus, vaid võtab maise kuju, mida esmapilgul Jumala enese Egiptuse kristliku kõrbeaskeedi religioosnes kogemuses nähtavaks tegemiseks ei peaks.

Sellisel viisil saab „HL'i“ 18:8–9-es²⁶⁸ Jumal 4. sajandi Egiptuse kristliku kõrbeaskeedi religioosnes kogemuses antud uurimistöös kasutatava religioosne kogemuse järgi ilmsiks kui veekannu hoidev neidis (kr. k. κόρη) ja kui kari antiloope (kr. k. πλῆθος βουβάλων), kellest ühel oli vasikas ning kelle ema piima Aleksandria Makarios rännaku ajal kõrbest tagasi oma kongi juurde juua sai.

Jumal ilmub siin samal ajal kui „see-ja-see“ ja „nii-ja-nii“. Kui „see-ja-see“

---

268 **Palladios**, *Historia Lausiaca* 18:8–9, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, 74.

nähtudes (kr. k. ὄφθη αὐτῷ κόρη; βλέπων μὲν αὐτήν; μεθ' ἧν ἐφάνη πλήθος βουβάλων) Makariosele tüdruku ja antiloobina. Tüdruku ja antiloopide nägemise kirjeldamiseks kasutatud kreekakeelsetest sõnadest²⁶⁹ ning neidise ja antiloobivasika ema käitumisest on selgesti aru saada, et see mida Makarios nägi, polnud päris, vaid ilmutused. Et tegemist oli Jumala poolt saadetud ilmutustega ja seeläbi vormidega, kuidas Jumal ilmub kui „see-ja-see“ saab selgeks viisist, kuidas Jumal ilmub Makariosele kui „nii-ja-nii“. Veekannuga neidisena silmapiiril, kes meelitas Makariost kõrbes edasi liikuma, ja viimaks antiloobikarjana, mille keskel oli imetav antiloobiema, kes andis Makariosele oma piima, kuni ta tagasi oma kongi juurde jõudis, avaldas Jumal ennast Makariose religiooses kogemuses kui See, kes oma truude järgijate eest hoolitseb („nii-ja-nii“). Tüdruku ja antiloobiema ilmumine Egiptuse kristlikule askeedile abiks, mitte kahjuks, tähendas et nad olid Jumala poolt saadetud, Tema poolt loodud ilmutused ja Tema enese avaldumisvormid kui „see-ja-see“.

Antud loo kontekstis kannab Makariose religioosne kogemus Jumala avalikuks saamises „tavalises“ ilmumises „HL'is“ ilmselt eesmärki näidata, et Jumal aitab kõrbeaskeeti igal pool ja võib ilmuda igas kujus. Nii kannab Jumala ilmumine 4. sajandi Egiptuse kristliku kõrbeaskeedi religiooses kogemuses „tavalise“ ilmumisenähtena sama eesmärki, mis ingli ilmumine vahel tähendada võis: Jumala ja Temale pühendunute erilise suhte märgina ja Jumala abi personifikatsioonina.

Lisaks ei paista sellegi ilmumise puhul, kooskõlas eelnevatega, Egiptuse kristlik kõrbemonastiline praktika olevat religioosse kogemuse saamisega otseselt seotud, sest Jumal võib aidata igäüht. Muidu poleks näiteks religioossed kogemused²⁷⁰, mis alles viisid pöördumisele, olnud võimalikud.

Kuigi ilmumised paiknevad Makariose rännakut kirjeldava loo lõpuosas, on neid täpsem käsitleda antud loo teise osana. Loo esimene pool, mis annab informatsiooni Makariose teekonnast tagasi koju pärast maagidele kuulunud koopast deemonite välja ajamist ja koopa lagunemist, näidates seega

269 Vt. lisaks: **Bauer**, Walter; **Arndt**, William F.; **Gingrich**, Wilbur F., art. βλέπω; ὄραω; Φαίνο, *A Greek-English lexicon*, 143–144, 577–578, 851–852.

270 Nt. Euagrios sai religioosse kogemuse osaliseks enne kristlikuks askeediks hakkamist. Vt. „HL“ 38:3–7.

kristluse ja kristliku askeedi võimu demonite ja ebajumalateenistuse üle, teenib võrreldes loo teise osaga, mille eesmärgiks näib olevat näidata ilmumiste kaudu Jumala abivalmidust ja Tema erinevate ilmumisvormide võimalikkust, erinevat eesmärki. Sellisel juhul katab Aleksandria Makariose religioosse kogemuse kirjeldus terve loo teise osa. Sellest tulenevalt selgub, et siinkohal vaadeldavas loos langevad Jumala avalikuks saamise viis, eesmärk ja loo eesmärk kokku.

Sellegi poolest teenivad mõlemad loo osad „HL'i“ kirjutamise eesmärki: näidata Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide pühadust.

Kuna tegemist on seda tüüpi ilmumise ainsa näitega Palladiose „HL'is“, ei saa antud lugu kirjeldava miniatuuri paiknemise kohta „HL'i“ esimeses osas ja Aleksandria Makariose pärinemise kohta Nitriast teha ühtegi järeldust. Siinkohal saab ainult märkida, et taaskord leidis ilmumine aset Nitria askeedile. Teisalt ei või seda liigselt tähtsustada, sest Palladios tundis Makariost hästi ja 18. peatükk on „HL'i“ üks pikimaid.

Nii nagu eelnevate ilmumiste puhulgi, ei kirjelda Palladios siingi Aleksandria Makariose reaktsiooni saadud religioossele kogemusele. Tema kirjeldusviis jääb sama lühidaks kui muudes lugudes ilmumistest. Ning nii nagu eelnevateski lugudes Jumala või jumaliku ilmumisest Egiptuse kristlikule kõrbeaskeedile, on võimalik, et sellise praktika üheks põhjuseks oli Palladiose ja loo peategelase Makariose, kellelt Palladios seda lugu kuulis, „tavalisi“ ilmumisi sarnaselt inglite ilmumistega 4. sajandi Egiptuse kristlikust kõrbemonastilisest vaimsusest lähtuvalt potentsiaalselt ohtlikeks ja uhkust tekitavateks pidamine, mistõttu nad arvatavasti hoidusid neid pikemalt kirjeldamast või neile suure rõhu panemisest.

7.2. Auditsioonid

Jumal avaldub Palladiose poolt kirjeldatud 4. sajandi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioossetes kogemustes häälena (kr. k. φωνή) („nii-ja-nii“)

„HL'i“ 21:17-es, 23:6-es ja 71:3-es²⁷¹, kuigi seda pole alati sõnaga „hää“ väljendatud. Kellelt või millelt hää pärineb, Palladios ei kirjelda. On ainult mingisugune eikusagilt tulev kirjeldatavaid Egiptuse kristlikke kõrbeaskeete kõnetav hää. „HL'i“ 71:3-es mainib Palladios ka inglit, kuid kuna peategelane teda otseselt ei näe, vaid tuletab, et toidu tooja oli ingel, siis piirdutakse selle loo vaatlemisel ainult Jumala avaldumisega auditsioonis.

Häält kuuleb vaid kõnealune askeet. „HL'i“ 21:17-es tuleb hää „mulle“ (kr. k. ἤλθεν οὖν μοι φωνή), loo peategelaseks olevale Antoniosele isiklikult. „HL'i“ 23:6-es kuuleb Pachon häält oma mõistuses (kr. k. δίανοια). „HL'i“ 71:3-es pole tekstist kindel, et kõnetati (Palladios ei kasutada sõna „hää“ siinkohal) spetsiifiliselt loo peategelast (kr. k. λέγοντος ἔγνων), kelleks oli varjatult Palladios ise, või et tegemist oli otsese nähtava ütlejata kõnetajaga, kuid neid tuleb just nende puudumise tõttu eeldada.

„HL'i“ 71:3-es on üleloomuliku hääle kuulmise legitiimsuse aluseks Palladios ise. Ta kasutab lauses kõrvalväljendit „sain aru“ (kr. k. ἔγνων). Selle kaudu saab ühtlasi ilmsiks, et loo peategelane on Palladios, kuna kui Palladiose poolt kirjeldatav Egiptuse kristlik kõrbeaskeet oli kõrbes üksi, siis kuidas muidu saanuks Palladios auditsiooni asetleidmises nii kindel olla ning milleks muidu pidanud vajalikuks oma kindel-olemist rõhutada. „HL'i“ 21:17-es ja 23:6-es on auditsioonide legitiimsuse tagajateks Palladiosele ilmselt Antoniose ja Pachoni tunnustatus ja saavutused nende askeetlikus Jumalale pühendatud elus.

„HL'i“ 21:17-es esitatud Antoniose religioosne kogemus Jumala ilmutamise vormis auditsioonina asub vaadeldava loo keskel ja peatüki lõpus ning selle eesmärgiks on Antoniose nägemuse selgitamine, selleks et nii Antonius ise, kui „HL'i“ lugeja tema nägemuses sisalduvast õpetusest õigesti aru saaks. Peatüki lõpus paiknemine ei paista oluline olevat. „HL'i“ eesmärgi raames on loo ülesandeks teoses ilmselt lugejate inspireerimine Jumalale pühendumaks. „HL'i“ 23:6-es asub auditsioon peatüki lõpus ning funktsioneerib Pachoni poolt räägitud loo kokkuvõtva õpetusena ning Jumala poolt antud lahendusena tema

271 **Palladios**, *Historia Lausiaca* 21:17, 23:6, 71:3, rmt.: **Palladios**, *La Storia Lausiaca*, 116, 130–132, 288–290.

hingepiiradele. Viimast ühtlasi Palladiose omadele, kes Pachoni käest nõu küsima oli tulnud. Loo üldine eesmärk „HL'is“ on arvatavasti kristlasele julguse andmine kristlikus elus ette tulevate raskuste valguses. Palladiose enese auditsioonivormis religioosset kogemust käsitlev märkus „HL'i“ 71:3-es paikneb seda käsitleva peatüki keskel ning (ala)loo alguses. Palladios on „HL'i“ 71:3-e alla paigutanud kaks lugu. Auditsiooni saamisele eelneb lugu Palladiose kõrbes viibimise ajal inglilt süüa saamisest. Peatükis eelnevad antud kohale kirjeldused Palladiose võitlustest deemonitega ning järgnevad kirjeldused tema kurbusest ja nutmisest teiste eest. Ühtlasi on 71. peatüki näol tegemist „HL'i“ viimase peatükiga. Seega teenib lugu tema enda pühana näitamise ja teda ennast „HL'is“ kirjeldatud kristlike askeetidega sama elu ja samu kannatusi talunud olevana, nii legitimeerides kõik „HL'is“ esitatud lood.

Kõigis Palladiose poolt „HL'is“ kirjeldatud 4. sajandi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioossetes kogemustes Jumala ilmumisest auditsioonis, saab Jumal ilmsiks kui abistaja, ning mitte üheski auditsioonis pole kõrbeaskeetlik elupraktika ilmselt otseselt auditsiooni saamisele kaasa aidanud. Nii Jumala ilmumises religioossetes kogemuses abistajana, kui kõrbeaskeetliku elupraktika religioosse kogemuse saamise, nagu näib, otseselt mitte esilekutsumises sarnanevad Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide auditsioonid „HL'is“ nende religioossete kogemustega ilmumiste nägemise kujul. Sellised religioossed kogemused polnud nähtavasti seotud Egiptuse kristlikuks kõrbeaskeediks olemisega, ega arvatavasti isegi mitte kristlaseks olemisega.

Auditsioone saanud askeedid olid pärit Pispirist (Antonios), Sketisest (Pachon) ja Kelliast (Palladios). Antonios elas anahoreetlikult, Pachon ja Palladios aga pool-anahoreetlikult. See tõestab taas eespool inglite ilmumise juures esitatud järeldust, et Palladiose kirjeldustes ei paista Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioossed kogemused koha või monastilise eluviisiga piiratud olevat.

Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosse kogemuse esitamisel auditsiooni vormis paistab Palladios järgivat Egiptuse kristliku kõrbemonastika traditsiooni vaimsuse kujutlust Jumala ja inimese radikaalsest erinevusest ja pildikeelust

(5Ms. 4:16–18), mis tuleb kõige selgemini esile Euagriose õpetuses „puhtast palvest“ ja Jumala nägemisest valgusena. Samas avaldub Jumal vahel ka näiteks Piiblis ainult häälena (nt. 1Ms. 3:8, Mt. 3:17, Jh. 12:28, Ap. 9:4–5), nii et kõrbemonastika traditsioon ei pruukinud olla Palladiose ainus mõjutaja. Vaadeldud Egiptuse kristlikud kõrbeaskeedid kuulsid Palladiose kirjeldustes vaid häält. Hääle pärinemine Jumalalt selgub sõnumi sisust, isiklikust suunatusest ja autoriteetsest käskivast toonist. Sellist õpetust ja käske sai anda ainult Jumal.

7.3. Religioosne kogemus „puhtas palves“

„HL'i“ 18:17–18-t²⁷² võib käsitleda kirjakohtana, kus Palladios annab edasi Egiptuse kristliku kõrbeaskeedi (antud kohas Aleksandria Makariose) religioosset kogemust „puhtast palvest“. Otseselt Jumala ilmumist kui „see-ja-see või „nii-ja-nii“ Palladios tegelikult edasi anna, kuid 4. sajandi Egiptuse kristliku kõrbemonastika traditsiooni arvesse võttes tuleb siin Jumala ilmumist kui „see-ja-see“ eeldada sellele vaatamata. Õigupoolest just see, et seda selgelt kirjeldatud ei ole, annab aluse arvamusele, et Palladios edastab loos Makariose religioosset kogemust Jumala ilmumisest „puhtas palves“.

Euagrioslikku valguse nägemist Aleksandria Makariose „puhtas palves“ viibimise ajal Palladios ei kirjelda. Ta annab edasi vaid Makariose manitsuse iseendale ja oma mõistusele mitte tulla Taevast (kr. k. οὐρανός) alla, sest seal on inglid ja peainglid ja ülemised väed (kr. k. ἄνω δυνάμεις) ja Jumal, ning selle, et Makarios suutis sellises täiesti keskendunud seisundis, kus ta mõtles ainult Taevale ja sealsetele olenditele, kaks päeva püsida, enne kui demon teda hirmutas. Euagriose järgi takistab kõik, mis kristliku askeedi ainuüksi Jumalale mõtlemisest eemale tõmbab, „puhta palve“ hoidmist. Nii oli Makariose palve lõpetamise põhjuseks mitte hirm demoni edasiste tegude ees, vaid täpsemini hirmu emotsioon ise. Fakti, et Makarios hirmu tõttu palve katkestas, Palladiose

---

272 **Palladios**, *Historia Lausiaca* 18:17–18, rmt.: **Palladios**, *La Storia Lausiaca*, 88.

poolt loosse sisse panemine, viitab ilmselt sellele, et Aleksandria Makariose antud religioosse kogemuse puhul tõesti oli tegemist „puhta palvega“, mille ajal, võimalik, et ta nägi Euagriose õpetuse sõnadega Jumala enese loomata valgust.

Miks Palladios otsustas valguse nägemist mitte kirjeldada või Makarios sellest rääkida, on raske öelda. Antud loole poleks see midagi lisanud või oleks pidanud selle kirjeldamist Egiptuse kristliku kõrbemonastika traditsiooni range pildikeelu ja Jumala ja inimese vahelise lõhe tõttu vältima, kuivõrd askeet ei näe ju Jumalat ennast. Võimalik, et Palladios eeldas oma lugejatelt euagriosliku õpetuse tundmist, mis juhul piisas tõesti ainult viitest „puhta palve“ aset leidmisest, et muu juurde mõelda. Teine võimalus on, et Palladios hoidus oma lugejatele Jumala valguse nägemist kristliku elu eesmärgiks seadmisest.

„HL'i“ 18:17–18-es edasi antud lugu paikneb Aleksandria Makariost käsitleva peatüki keskel, ümbritsetuna teistest Makariose imetegusid kirjeldavatest lugudest. „HL'i“ ülesehitust arvesse võttes paikneb lugu „HL'i“ Nitriat ja Kelliat käsitlevas osas. Loo asupaigast võib oletada, et sellel on seda ümbritsevate lugudega „HL'i“ kontekstis sama eesmärk: näidata läbi Makariose tegude ja saavutuste tema pühadust.

Nagu „tavaliste“ ilmumiste puhulgi, mille näiteks oli samuti lugu Aleksandria Makariosest, ei saa ka siin Makariose elupaiga ja loo paiknemise järgi „HL'is“ peale selle, et Jumal avaldus Nitria askeedile, midagi öelda, sest kuna Palladios tundis Makariost hästi, on lugusid temast „HL'is“ palju. Sellest ei saa järeldada midagi Palladiose poolt kirjeldatud Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosete kogemuste esinemise sageduse või eri vormide geograafia kohta.

Viimase juures on oluline, nagu kõigi eelnevalt vaadeldud Jumala avaldumise vormide puhul „HL'is“, et Palladios esitab Makariose religioosset kogemust kuivalt ja lühidalt, andmata väikseimatki kirjeldust Makariose tunnetest seoses juhtunuga, või lisades omapoolset hinnangut. Loo esitusviis on selline, nagu oleks „puhta palve“ kogemus igapäevane, kuigi loo algusest on selle kaudu, et Makarios soovis oma saavutustele lisa, aru saada, et viis päeva „puhtas palves“ viibimine oleks olnud tema saavutuste reale oluline lisand. Paistab, et isegi kolm päeva oli

seda, sest muidu poleks Palladios lugu kirjeldanud. Seda kinnitab loo viimane lause, kus Makariose sõnad annavad aimu, et hirmule vaatamata oleks ta suutnud jätkata. Taevast alla tulemise peamine põhjus oli mitte anda inimestele põhjust pidada teda ülbeks. Religioosse kogemuse „puhtas palves“ saamise kuiv esitluslaad ei paista vastavat „puhta palve“ ilmselt tegelikule olulisusele Egiptuse kõrbemonastikas. Vaid lühikese kirjelduse andmiseks oli arvatavasti muu põhjus²⁷³. Makariose tundeid või enda hinnangut antud sündmusele pole Palladios „HL'is“ edastanud arvatavasti samast Egiptuse kõrbemonastika vaimsuses oluline olevast tagasihoidlikkusest, mis sundis Makariost palvet lõpetama.

Samas pole loo viimase märkuse kohta võimalik teada, kas seda ütles tõesti Makarios ise, või on need Palladiose poolt Makariosele omistatud sõnad. Igal juhul kajab „HL'i“ 18:17–18-es esitatud loos 4. sajandi Egiptuse kristliku kõrbeaskeedi religioosse kogemuse kirjeldamises Jumala ilmumises „puhtas palves“ läbi euagrioslik vaim.

„Puhta palve“ näol kajastub Egiptuse kõrbemonastilise elupraktika vajadus religioosse kogemuseni jõudmiseks, sest Euagriose järgi pidi kristlik askeet enne kui sai alustada „puhta palveni“ viiva mõtisklemisega nähtamatute asjade olemusest, olema askeesi teel saavutanud ἀπάθεια, ja seejärel läbinud etapi, kus ta mõtles nähtavate asjade olemusest, enne kui sai „puhast palvet“ üritada.

„HL'i“ 17:5-te ei saa arvatavasti „puhta palve“ kirjeldusena vaadelda. Siin annab Palladios edasi märkuse Egiptuse Makariose katkematust ekstaasis või meeletajudest lahus olemisest (kr. k. ἀδιαλείπτως ἐξίστασθαι), kuid mida Palladios täpsemalt silmas peab, on ilmselt võimatu öelda. Kaheldav, et „puhast palvet“, sest see ei saanuks olla katkematu. „HL'i“ 38:7-e alusel, kus Euagrios näeb ekstaasis (kr. k. ἔκστασις) viibides inglit²⁷⁴ võib arvata, et Palladios peab „HL'i“ 17:5-es silmas jumalikke nägemusi. Kuna aga kirjeldused neist puuduvad, siis siinkohal „HL'i“ 17:5-e edasi ei vaadelda.

---

273 Mõningad lk. 58–59 välja toodud (inglite ilmumiste) lühikeste kirjelduste põhjused võisid ka siin rolli mängida – sh. terves „HL's“ üldiselt.

274 Terve lugu on „HL“ 38:3–7. Antud uurimistöös ingli ilmumist 4. sajandi Egiptuse kristliku kõrbeaskeedi religioosse kogemusest selles loos ei vaadelda, sest Euagrios polnud seda nägemust saades veel kristlik askeet. See nägemus sai alles tema pöördumise põhjuseks.

Kokkuvõte

Käesolevas uurimistöös analüüsiti 4. sajandi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosete kogemuste kirjeldusi Palladiose „Historia Lausiaca's“ (edaspidi lühendiga „HL“). Töö eesmärgiks oli selgitada välja kõige (ilm)selgemad kõrbeaskeetide religioosete kogemuste vormid. Kuna laiemat definitsiooni polnud antud uurimistöo mahupiirangu tõttu võimalik kasutada, lähtuti William P. Alstoni tänapäevasesest piiratud religioosse kogemuse definitsioonist Jumala või jumaliku ilmumisest kui „see-ja-see“ või „nii-ja-nii“. „HL'i“ selle definitsiooni alusel lugemisel selgusid järgnevad kolm vormi, milles Palladios Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosseid kogemusi kirjeldab: ilmumised, auditsioonid ja euagrioslik „puhas palve“. Kirjeldused ilmumistest jagunevad omakorda ilmumisteks inglina, surnud märtri kujus ja „tavalises“ vormis. Kuna „HL“ pole kirjutatud kõrbeaskeetide eneste poolt ning selle kirjutamise eesmärgiks polnud kirjeldada nende religioosseid kogemusi, vaadeldi tuvastatud religioosete kogemuste vormide kirjeldusi edasi (1) 4. sajandi Egiptuse kristliku kõrbemonastika vaimuse, (2) „HL'i“ ja (3) Palladiose võimalike mõjutuste taustal, küsides kuidas ja milles need nende punktide taustal väljendusid.

4. sajandi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosete kogemuste kirjeldustes Palladiose „HL'is“ väljenduvad järgmised aspektid: (1) Palladiose, kui Pontose Euagriose õpilase, ja terves 4. sajandi Egiptuse kristlikus kõrbemonastikas levinud euagrioslik vaimsus, kus askeedi kõige ohtlikumaks mõtteks peeti uhkust. Palladios ise, ning nii Palladiose poolt kirjeldatud Egiptuse kristlikud kõrbeaskeetid kui nende kaasaskeetid paistavad hoiduvat oma religioosseid kogemusi ületähtsustamast või väga erilisteks pidamast. Viimane võib osaliselt kajastuda ka Palladiose toodud religioosete kogemuste kirjelduste detailidevaesuses ja lühiduses. (2) kõik Palladiose poolt „HL'is“ kirjeldatud Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioossed kogemused on kas „HL'i“

koguesmärgi või antud loo sõnumi teenistuses. (3) Palladios ei anna üheski „HL'is“ edastatud religioosse kogemuse kirjelduses informatsiooni selle kohta, mida neid kogenuid või nendest kuulnud Egiptuse kristlikud kõrbeaskeetid või Palladios ise nendega seoses tundsid või mõtlesid. (4) Palladios ei kirjelda „HL'is“ mitte ühtegi korda Jumala ilmumist Tema enda kujus. Võimalik, et selle põhjuseks oli Palladiose truuksjäämine 4. sajandi Egiptuse kristlikule kõrbemonastilisele traditsioonile, milles täielikku Jumala nägemist peeti võimalikuks alles pärast surma (5) v.a. religioosne kogemus Jumala või jumaliku euagrioslikus „puhtas palves“ ilmsiks saamine, ilmub Jumal Palladiose poolt kirjeldatud lugudes Egiptuse kristlikule kõrbeaskeedile kui abistaja.

Kuigi otseselt paistab Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide antud uurimistöös tuvastatud religioossetes kogemustes kõrbemonastiline praktika vajadust kajastuvat ainult eugriosliku puhta palve juures, siis lähtuvalt 4. sajandi Egiptuse kristlikust kõrbemonastilisest vaimsusest võib pakkuda, et teiste „HL'ist“ tänapäevase religioosse kogemuse definitsiooni alusel leitud kõrbeaskeetide religioossete kogemuste vormide taustal toimus askeetide elupraktika arvatavasti paremate tingimuste loojana religioossete kogemuste saamiseks.

Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide täpne elukoht Egiptuse kõrbes või kristlik-askeetliku eluviisi tüüp (anahoretlik, pool-anahoretlik, koinobiitlik) ei paista „HL'i“ järgi religioossete kogemuste saamise või nende vormi suhtes olulised olevat.

Lisaks ei paista religioosse kogemuse kirjelduse esinemispaik „HL'i“ ülesehituses religioossete kogemuste kirjeldamises Palladiose „HL'is“ tähtsad olevat. Religioossete kogemuste kirjeldused on jaotunud üle terve teose. Teadlaste küsimus „HL'i“ objektiivsusest seoses selle eri osade suhtumisega teineteisse, ei ole seega arvatavasti Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioossete kogemuste kirjeldamist mõjutanud.

Kokku toob Palladios „HL'is“ üksteist 4. sajandi Egiptuse kristliku kõrbeaskeedi religioosse kogemuse kirjeldust tänapäevase piiratud religioosse kogemuse Jumala või jumaliku ilmumisest kui „see-ja-see“ või „nii-ja-nii“ järgi. Kümme neist on meesaskeetide religioossetest kogemustest (kusjuures Palladios

kirjeldab kahte püha Antoniose religioosset kogemust ja kolme Aleksandria Makariose oma) ja üks naisaskeedi omast. Kuna lugusid kristlikest meesaskeetidest on „HL'is“ tunduvalt rohkem kui naisaskeetidest, on ainus järeldus, mida sellest teha saab see, et ka nais-kõrbeaskeetid said Palladiose alusel religioosseid kogemusi.

Kõige rohkem kirjeldas Palladios Jumala ilmumist Egiptuse kristlikule kõrbeaskeedile inglina (viis korda) ja auditsioonis (kolm korda).

Jumala ilmumine erinevates ilmumistes, auditsioonides ja euagrioslikus „puhtas palves“, on muuhulgas võimalikud üldised 4. sajandi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioossete kogemuste viisid tänapäeva definitsiooni järgi, aga kindlaid järeldusi selle kohta kas, ja kuidas 4. sajandi Egiptuse kristlikud kõrbeaskeetid Jumalat või jumalikku ilmumist kogesid ainult „HL'i“ alusel teha ei saa. Selleks esineb selles religioossete kogemuste kirjeldusi liiga vähe.

Käesolevast uurimistööst selgub, et Palladios kirjeldas „HL'is“ 4. sajandi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioosseid kogemusi Egiptuse 4. sajandi kristliku kõrbemonastika vaimsuse, „HL'i“ ja Palladiose enese elust tulenevate mõjutuste taustal. Kindlamate väidete tegemiseks Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioossete kogemuste kohta on aga vajalik vaadelda nende religioosseid kogemusi ka laiema definitsiooni järgi, kui seda antud uurimistöös võimalik teha oli, ning lisaks uurida ka teisi allikaid Egiptuse kristliku kõrbemonastika kohta.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Allikad

Apophthegmata Patrum, tähestikuline versioon, rmt.: Proclus, *Opera omnia*, t. 1, ed. Jacques-Paul Migne. *Patrologiae cursus completus: Series Graeca* 65 (Paris: J.-P. Migne, 1864), 71–440.

Apophthegmata Patrum, süstemaatiline versioon, rmt.: *Les Apophtegmes des Pères: collection systématique: chapitres I-IX*, vol.1, introd., texte critique, trad., notes Jean-Claude Guy. *Sources chrétiennes* 387 (Paris: Les Édition du Cerf, 1993). (V.a. Jean-Claude Guy sissejuhatus, mida on antud töös eraldi kasutatud.)

Athanasios, *Vita Antonii*, rmt.: **Athanasius**, *Opera omnia quae extant*, ed. Jacques-Paul Migne, t. 2, *Patrologiae cursus completus: Series Graeca* 26, (Paris: J.-P. Migne, 1857), 835–1028.

Pontose Euagrios, *De oratione*, rmt.: **Pontose Euagrios**, *The Greek ascetic corpus*, transl., introd., comment. Robert E. Sinkewicz. *Oxford early Christian studies* (New York: Oxford University Press, 2003), 191–209.

Pontose Euagrios, *Praktikos*, rmt.: **Evagrius of Pontus**, *The Greek ascetic corpus*, transl., introd., comment. Robert E. Sinkewicz. *Oxford early Christian studies* (New York: Oxford University Press, 2003), 95–114.

Pontose Euagrios, *Antirrhētikos*, rmt.: **Evagrius of Pontus**, *Talking back: Antirrhētikos: a monastic handbook for combating demons*, transl., introd., David Brakke. *Cistercian studies series* 229 (Collegeville:Liturgical Press, 2009). (V.a. David Brakke sissejuhatus, mida on antud töös eraldi kasutatud.)

Hieronymus, *Translatio latina regulae sancti Pachomii*, rmt.: **Hieronymus**, *Opera omnia*, t. 2 et 3, ed. Jacques-Paul Migne. *Patrologiae cursus completus:*

- Series Latina 23 (Paris: J.-P. Migne, 1845), 61–86.
- Hieronymus**, *Epistulae*, rmt.: **St. Jerome**, *The letters of St. Jerome 1–22*, transl. Charles C. Mierow. Ancient Christian writers 33 (Mahwah: Paulist Press, 1963).
- Hieronymus**, *Vita Pauli monachi*, rmt.: **Hieronymus**, *Õndsä Pauluse, Teebamunga elu*, tõlk., komment. Marju Lepajõe. – *Vikerkaar* 28/1-2 (2013), 42–51.
- Historia monachorum in Aegypto*, rmt.: *The lives of the Desert Fathers: the Historia monachorum in Aegypto*, introd. Benedicta Ward, trans. Norman Russell. Cistercian studies series 34 (Oxford/Kalamazoo: Mowbray/Cistercian, 1981). (V.a. Benedicta Wardi sissejuhatus, mida on antud töös eraldi kasutatud.)
- Johannes Cassianus**, *Collationes patrum in Scetica eremo*, rmt.: **Jean Cassien**, *Conférences: XVIII–XXIV*, vol.3, texte latin Michael Petschenig, introd., trad., notes Dom Eugène Pichery. Sources chrétiennes 64 (Paris: Les Éditions du Cerf, 2006, ¹1971).
- Johannes Cassianus**, *Collationes patrum in Scetica eremo*, rmt.: **Jean Cassien**, *Conférences: XVIII–XXIV*, vol.1, texte latin Michael Petschenig, introd., trad., notes Dom Eugène Pichery. Sources chrétiennes 42 (Paris: Les Éditions du Cerf, 2008, ¹1955).
- Origenes**, *De principiis*, rmt.: **Origenes**, *Opera omnia*, t. 1, ed. Jacques-Paul Migne. Patrologiae cursus completus: Series Graeca 11 (Paris: J.- P. Migne, 1857), 115–414.
- Palladios**, *Historia Lausiaca*, rmt.: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, introd. Christine Mohrmann, testo critico, commento G. J. M. Bartelink, trad. Marino Barchiesi (Milano: Fondazione Lorenzo Valla. Arnoldo Mondadori Editore, 2001, ¹1974). (V.a. Christine Mohrmanni sissejuhatus, mida on antud töös eraldi kasutatud.)
- Palladios**, *Historia Lausiaca*, rmt.: **Palladius**, *The Lausiaca History*, transl., annot. Robert T. Meyer. Ancient Christian writers 34 (New York/Mahwah: Paulist Press, 1964). (V.a. Robert T. Meyeri sissejuhatus, mida on antud töös eraldi kasutatud.)

Piibel: Vana ja Uus Testament, (Tallinn: Eesti Piibliselts, 2009, ¹1999).

Platon, *Phaidros*, rmt.: **Platon**, *Teosed I: Sokratese apoloogia: Phaidon: Kriton: Pidusöök: Charmides: Phaidros: Euthyphron*, koost. Marju Lepajõe, tõlk., komment. Astrid Kurismaa, Marju Lepajõe, Sven-Erik Soosaar, Jaan Unt. Avatud Eesti Raamat (Tartu: Ilmamaa, 2003), 225–387.

Platon, *Pidusöök*, rmt.: **Platon**, *Teosed I: Sokratese apoloogia: Phaidon: Kriton: Pidusöök: Charmides: Phaidros: Euthyphron*, koost. Marju Lepajõe, tõlk., komment. Astrid Kurismaa, Marju Lepajõe, Sven-Erik Soosaar, Jaan Unt, Avatud Eesti Raamat, (Tartu: Ilmamaa, 2003), 171–244.

Sokrates Scholastikos, *Historia ecclesiastica*, rmt.: *Nicene and post-Nicene fathers*, second series, vol. 2, transl. Andrew C. Zenos, ed. Philip Schaff, Henry Wace (Buffalo: Christian Literature, 1890), rev., ed. for New Advent Kevin Knight, <http://www.newadvent.org/fathers/2601.htm>, (25.04.14).

Kirjandus

Alston, William P., *Perceiving God: the epistemology of religious experience* (Ithaca: Cornell University Press, 1991).

Altaner, Berthold; **Stuiber**, Alfred, *Patrologie: Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter* (Freiburg/Basel/Wien: Herder, 1978).

Bauer, Walter, *Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments und der frühchristlichen Literatur* (Berlin/New York: Walter de Gruyter, 1988, 6. völlig neu bearbeitete Auflage).

Bauer, Walter; **Arndt**, William F.; **Gingrich**, Wilbur F., *A Greek-English lexicon of the New Testament and other early Christian literature* (Chicago/London: University of Chicago Press, 1979, 2nd edition).

Beierwaltes, Werner, Ilu-armastus ja Jumala-armastus, tõlk. Marju Lepajõe. – Akadeemia 51/6 (1993), 1190–1209.

Brakke, David, Introduction, **Evagrius of Pontus**, *Talking Back: Antirrhētikos: A Monastic Handbook for Combating Demons*, transl., introd., David Brakke.

- Cistercian Studies Series 229 (Collegeville:Liturgical Press, 2009), 1–40.
- Brown**, Peter, *The challenge of the Desert, A history of private life: from pagan Rome to Byzantium*, vol. 1, ed. Paul Veyne (Cambridge: Harvard University Press, 1987), 287–295.
- Burton-Christie**, Douglas, *The Word in the desert: scripture and the quest for holiness in early Christian monasticism* (New York: Oxford University Press, 1993).
- Burton-Christie**, Douglas, Listening, reading, praying: orality, literacy and early Christian monastic spirituality. – *Anglican theological review* 83/2 (2001), 297–221.
- Carabine**, Deirdre, *The unknown God: negative theology in the Platonic tradition: Plato to Eriugena*. Louvain theological and pastoral monographs 19 (Louvain: Peeters Press/William B. Eerdmans, 1995).
- Chitty**, Derwas J., *The desert a city: an introduction to the study of Egyptian and Palestinian monasticism under the Christian empire* (Oxford: Blackwell, 1966).
- Coleman-Norton**, Paul R., The authorship of the epistola de Indicis gentibus et de bragmanibus. – *Classical philology* 21/2 (1926), 154–160.
- Dahlgrün**, Corinna, *Christliche Spiritualität: Formen und Traditionen der Suche nach Gott*. De Gruyter Studienbuch (Berlin/New York: Walter de Gruyter, 2009).
- Dodds**, Eric, *Paganad ja kristlased ängistuse ajastul*, inglise keelest tõlk., järelsõna Marju Lepajõe (Tallinn: Varrak, 2003).
- Draguet**, René, L'Histoire Lausiaque: une oeuvre écrite dans l'esprit d'Evagre. – *Revue d'histoire ecclésiastique* 41 (1946), 321–364, viidatud läbi: **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, introd. Christine Mohrmann, testo critico, commento G. J. M. Bartelink, trad. Marino Barchiesi (Milano: Fondazione Lorenzo Valla. Arnoldo Mondadori Editore, 2001, ¹1974), xxii.
- Dunn**, James D. G., *Jesus and the Spirit: a study of the religious and charismatic experience of Jesus and the first Christians as reflected in the New Testament* (Philadelphia: Westminster Press, 1975).

- Dunn**, Marilyn, *The emergence of monasticism: from the Desert Fathers to the early Middle Ages* (Malden: Blackwell, 2000).
- Dysinger**, Luke, *Psalms and prayer in the writings of Evagrius Ponticus* (Oxford/New York: Oxford University Press, 2005).
- Elm**, Susanna, In the desert and in the countryside, in towns or villages: the Historia Lausiaca and the Historia Monachorum, *Virgins of God: the making of asceticism in late antiquity*. Oxford classical monographs (Oxford/New York: Oxford University Press, 1994), 311–330.
- Festugière**, André. J., *Personal religion among the Greeks* (Berkeley: University of California Press, 1960, ¹1954).
- Finn**, Richard, *Asceticism in the Graeco-Roman world* (New York: Cambridge University Press, 2009).
- Frank**, Georgia, *Memory of the eyes: pilgrims to living saints in Christian late antiquity* (Berkeley: University of California Press, 2000).
- Frend**, William Hugh Clifford, *The early church* (Philadelphia: J. B. Lippincott, 1965), viidatud läbi: **Griggs**, C. Wilfred, *Early Egyptian Christianity: from its origins to 451 CE*. Brill's Scholars' list 3 (Leiden/Boston/Köln: Brill, 2000, ¹1990), 154.
- Goehring**, James E., Monastic diversity and ideological boundaries in fourth century Christian Egypt. – *Journal of early Christian studies* 5/1 (1997), 61–84.
- Goehring**, James E., The dark side of landscape: ideology and power in the Christian myth of the desert. – *Journal of medieval and early modern studies* 33/3 (2003), 437–451.
- Grundmann**, Walter, art. Ἄγγελος: A: ἄγγελος in the Greek and Hellenistic world *Theological dictionary of the New Testament: A-I*, vol. 1, ed. Gerhard Kittel, transl. Geoffrey W. Bromiley, (Grand Rapids: William B. Eerdmans, 1993, ¹1964), 74–76.
- Guy**, Jean-Claude, Introduction, *Les Apophtegmes des Pères: collection systématique: chapitres I-IX*, vol.1, introd., texte critique, trad., notes Jean-Claude Guy. Sources chrétiennes 387 (Paris: Les Édition du Cerf, 2007, ¹1993), 13–87.

- Görgemanns**, Herwig, art. Biography, *Brill's New Pauly: encyclopaedia of the ancient world: Antiquity: ARK-CAS*, vol. 2, ed. Hubert Cancik, Helmuth Schneider (Leiden/Boston: Brill, 2004), 647–655.
- Hall**, Stuart G., *Doctrine and Practice in the early church* (London:SPCK, 1991).
- Harmless**, William, Remembering Poemen remembering: the Desert Fathers and the spirituality of memory. – *Church history*, 69/3 (2000), 483–518.
- Harmless**, William, *Desert Christians: an introduction to the literature of early monasticism* (New York: Oxford University Press, 2004).
- Hinterberger**, Martin, Autobiography and hagiography in Byzantium. – *Symbolae Osloenses: Norwegian journal of Greek and Latin studies* 75/1 (2000), 139–164.
- James**, William, *Usulise kogemuse mitmekesisus: uurimus inimloomusest*, tõlk. Indrek Meos. Avatud Eesti Raamat (Tartu: Ilmamaa, 2013).
- Judge**, Edwin, A., The earliest use of Monachos for „Monk” (P. Coll. Youtie 77) and the origins of monasticism. – *Jahrbuch für Antike und Christentum* 20 (1977), 72–89.
- King**, Winston L., art. Religion, *The encyclopedia of religion: PROC-SAIC*, vol. 12, ed. in chief Mircea Eliade (New York/London: Macmillan/Collier Macmillan, 1987), 282–293.
- Kittel**, Gerhard, art. Ἀββᾶ, *Theological dictionary of the New Testament: A-I*, vol. 1, ed. Gerhard Kittel, transl. Geoffrey W. Bromiley (Grand Rapids: William B. Eerdmans, 1993, ¹1964), 5–6.
- Kittel**, Gerhard, art. Ἄγγελος: D: ἄγγελος in the NT, *Theological dictionary of the New Testament: A-I*, vol. 1, ed. Gerhard Kittel, transl. Geoffrey W. Bromiley, (Grand Rapids: William B. Eerdmans, 1993, ¹1964), 83–87.
- Krueger**, Derek, Hagiography as an ascetic practice in the early Christian East. – *The journal of religion* 79/2 (1999), 216–232.
- Lane**, Belden C., Desert attentiveness, desert indifference: countercultural spirituality in the Desert Fathers and Mothers. – *Cross Currents* 44/2 (1994), 193–206.
- Leclercq**, Jean, The role of monastic spirituality critically discussed. – *Worship*

- 39/10 (1965), 583–596.
- Louth**, Andrew, *The origins of the Christian mystical tradition: from Plato to Denys* (Oxford: Clarendon Press, 1981).
- Louth**, Andrew, The literature of the monastic movement, *The Cambridge history of early Christian literature*, ed. Frances Young, Lewis Ayres, Andrew Louth (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 373–381.
- Markus**, Robert A., Social and historical setting, *The Cambridge history of early Christian literature*, ed. Frances Young, Lewis Ayres, Andrew Louth (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 399–413.
- Merkt**, Andreas, *Das frühe christliche Mönchtum: Quellen und Dokumente von den Anfängen bis Benedikt*, (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2008).
- Meyer**, Robert T., Introduction, **Palladius**, *The Lausiaca History*, transl., annot. Robert T. Meyer. Ancient Christian writers 34 (New York/Mahwah: Paulist Press, 1964), 3–15.
- Mohrmann**, Christine, Introduzione, **Palladio**, *La Storia Lausiaca*, introd. Christine Mohrmann, testo critico, commento G. J. M. Bartelink, trad. Marino Barchiesi (Milano: Fondazione Lorenzo Valla. Arnoldo Mondadori Editore, 2001, ¹1974), ix–xxiii.
- Muehlberger**, Ellen, Ambivalence about the angelic life: the promise and perils of an early Christian discourse of asceticism. – *Journal of early Christian studies* 16/4 (2008), 447–478.
- Palladio**, *La Storia Lausiaca*, introd. Christine Mohrmann, testo critico, commento G. J. M. Bartelink, trad. Marino Barchiesi (Milano: Fondazione Lorenzo Valla. Arnoldo Mondadori Editore, 2001, ¹1974), 403–405.
- Von **Rad**, Gerhard, art. Ἄγγελος: B: ܐܢܓܠܐ in the OT, *Theological Dictionary of the New Testament: A–Γ*, vol. 1, ed. Gerhard Kittel, transl. Geoffrey W. Bromiley (Grand Rapids: William B. Eerdmans, 1993, ¹1964), 76–80.
- Rapp**, Claudia, Palladius, Lausus and the Historia Lausiaca, *Novum millenium: studies on Byzantine history and culture: dedicated to Paul Speck*, ed. Claudia Sode, Sarolta A. Takács (Aldershot/Burlington/Singapore/Sydney:

- Ashgate, 1999), 279–289.
- Rubenson**, Samuel, *The Letters of St. Antony: monasticism and the making of a saint*, Studies in antiquity and Christianity, (Minneapolis: Fortress Press, 1995).
- Rubenson**, Samuel, Christian asceticism and the emergence of the monastic tradition, *Asceticism*, ed. Vincent L. Wimbush, Richard Valantasis (New York: Oxford University Press, 1998), 59–57.
- Rubenson**, Samuel, Asceticism and monasticism: I: Eastern, *The Cambridge history of Christianity, Constantine to c. 600*, vol. 2, ed. Augustine Casiday, Frederick W. Norris, Cambridge history of Christianity 2, (New York: Cambridge University Press, 2007), 637–668.
- Rubenson**, Samuel, Monasticism and the philosophical heritage, *The Oxford handbook of late antiquity*, ed. Scott Fitzgerald Johnson (Oxford/New York: Oxford University Press, 2012), 487–512.
- Rudolph**, Kurt, Gnoosise olemus ja struktuur, tõlk. Marju Lepajõe. – Akadeemia 151/10 (2001), 2125–2104.
- Silvet**, Johannes, *Inglise-eesti sõnaraamat=English-Estonian Dictionary*, (Tallinn: TEA Kirjastus, 2002, neljas täiendatud ja ümbertöötatud trükk).
- Smart**, Ninian, *The religious experience of mankind*, Fount paperbacks (Glasgow: Collins, 1981, ¹1969).
- Tallinna ja kogu Eesti metropoliit **Stefanus**, *Kõrbeisade vaimsus: katsumus kogu eluks*. Ajalugu ja Teoloogia 2 (Tallinn: Tallinna Püha Platoni Õigeusu Teoloogia Seminar, 2008).
- Sinkewicz**, Robert E., Introduction, **Evagrius of Pontus**, *The Greek ascetic corpus*, transl., introd., comment. Robert E. Sinkewicz. Oxford early Christian studies (New York: Oxford University Press, 2003), xvii–xl.
- Stewart**, Columba, Imageless prayer and the theological vision of Evagrius Ponticus. – Journal of early Christian studies 9/2 (2001), 173–204.
- Vegetti**, Mario, Inimene ja jumalad, *Vana-Kreeka inimene*, koost. Jean-Pierre Vernant (Tallinn: Avita, 2001), 258–289.
- Vernant**, Jean-Pierre, Vana-Kreeka inimene, *Vana-Kreeka inimene*, koost.

- Jean-Pierre Vernant (Tallinn: Avita, 2001), 5–26.
- Võõbus**, Arthur, Süüria munkluse vaimumaailmast, *Kummargil käsikirjade kohal*, koostanud Amar Annus. Eesti mõttelugu 86 (Tartu: Ilmamaa, 2009), 115–242.
- Võõrsõnade leksikon*, peatoim. Tiina Paet (Tallinn: Eesti Keele Instituut/Kirjastus Valgus 2012, 8. põhjalikult ümber töötatud trükk).
- Ward**, Benedicta, Introduction, *The lives of the Desert Fathers: the Historia monachorum in Aegypto*, introd. Benedicta Ward, transl. Norman Russell. Cistercian studies series 34 (Oxford/Kalamazoo: Mowbray/Cistercian, 1981), 1–46.
- Ward**, Benedicta, Introduction, *The Desert Fathers: sayings of the early Christian monks*, transl., introd. Benedicta Ward. Penguin Classics (London: Penguin Books, 2003), vii–xxv.
- Weeber**, Karl-Wilhelm, art. Travels, *Brill's New Pauly: encyclopaedia of the ancient world: Antiquity: SYM-TUB*, vol. 14, ed. Hubert Cancik Helmuth Schneider, (Leiden/Boston: Brill, 2009), 869–879.
- Wildmann**, Wesley J., *Religious and spiritual experiences*, (Cambridge/New York: Cambridge University Press, 2011).
- Wimbush**, Vincent L., Introduction, *Ascetic behavior in Greco-Roman antiquity: a sourcebook*, ed., introd. Vincent L. Wimbush. Studies in antiquity and Christianity (Minneapolis: Fortress Press, 1990), 1–11.
- Wortley**, John, What the Desert Fathers meant by being saved? – *Journal of ancient Christianity* 12/2, (2008), 286–307.
- Wyrwa**, Dietmar, art. Hagiography, *Brill's New Pauly: encyclopaedia of the ancient world: Antiquity: EQU-HAS*, vol. 5, ed. Hubert Cancik, Helmuth Schneider (Leiden/Boston: Brill, 2004), 1095.
- Young**, Frances M., *From Nicaea to Chalcedon: a guide to the literature and its background* (Philadelphia: Fortress Press, 1983), 40–41, viidatud läbi: **Griggs**, C. Wilfred, *Early Egyptian Christianity: from its origins to 451 CE*. Brill's Scholars' List 3 (Leiden/Boston/Köln: Brill, 2000, ¹1990), 149.
- Young**, Frances M., Classical genres in Christian guise, Christian genres in classical guise, *The Cambridge history of early Christian literature*, ed.

Frances Young, Lewis Ayres, Andrew Louth, (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 251–258.

Elektroonilised teavikud

Baldwin, Barry, art. Palladios, *The Oxford dictionary of Byzantium*, ed. Alexander P. Kazhdan (New York/Oxford: Oxford University Press, 1991), www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780195046526.001.0001/acref-9780195046526-e-4038?rskey=eIW8Jw&result=4039, (25.04.14).

Lepajõe, Marju, Tüdimusest ehk akeediast varajases munkluses. – Kirik ja Teoloogia (sept. 2012), <http://kjt.ee/2012/09/tudimusest-ehk-akeediast-varases-munkluses/>, (25.04.14).

Liddell, Henry George, **Scott**, Robert, art. Από; Τακτικός, *A Greek-English lexicon*, rev., aug. Sir Henry Stuart Jones, assisted Roderick McKenzie (Oxford: Clarendon Press, 1940), [http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aentry%3Da\)po%2F](http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aentry%3Da)po%2F), <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aentry%3Dtaktiko%2Fs>, (25.04.14).

O'Neil, Arthur Charles, art. Sin, *Catholic Encyclopedia*, vol. 14 (New York: Robert Appleton Company, 1912), <http://www.newadvent.org/cathen/14004b.htm>, (25.04.14).

Selected Bibliography from the Research Group Early Monasticism and Classical Paideia, <http://www.monasticpaideia.org/selected-bibliography-from-the-research-group>, (25.04.14).

Timbie, Janet A.; **Kazhdan**, Alexander, art. Antony the Great, *The Oxford dictionary of Byzantium*, ed. Alexander P. Kazhdan (New York/Oxford: Oxford University Press, 1991), <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780195046526.001.0001/acref-9780195046526-e-0346?rskey=DPednS&result=346>, (25.04.14).

Writings of Evagrius Ponticus, *Guide to Evagrius Ponticus*, ed. Joel Kalvesmaki,

<http://evagriusponticus.net/corpus.htm>, (25.04.14).

Suulised teated

Lepajõe, Marju, suuline teade Helena Väljanile, (25.04.14).

Summary: Of the types of religious experiences of the 4th-century Egyptian Christian desert ascetics in Palladius' „Historia Lausiaca“

In this research, the religious experiences of 4th-century Egyptian Christian desert ascetics in Palladius' „Historia Lausiaca“ were analysed, enquiring what were the forms and content of the religious experiences of the 4th-century Egyptian Christian desert ascetics based on William P. Alston's modern limited definition of the religious experience of God or god-like appearing as „so-and-so“. The range limit of this work did not allow the usage of a wider definition. Hence, the descriptions of religious experiences that were found from the text of „Historia Lausiaca“ based on this definition, do not cover the full meaning of religious experience for the desert ascetics.

The found descriptions were studied based on (1) possible influences from Palladius, (2) „Historia Lausiaca“, and (3) the spirituality and practice of the 4th-century Egyptian Christian desert monasticism.

Thus, before the actual analysis could be carried through, Palladius' life, the characteristics and the basic problems of „Historia Lausiaca“, the tradition of the Egyptian desert monasticism, the core teachings of Evagrius of Pontus, who was Palladius' teacher during his life as a Egyptian desert ascetic, and whose views seem to have been known and supported in the whole of Egyptian Christian desert monasticism, and the question about the literacy of the Egyptian desert ascetics were studied, because if they were illiterate, they could have not shared the overall spirituality of the Egyptian desert monasticism.

Altogether eleven descriptions of the religious experiences of 4th-century Egyptian Christian desert ascetics were found from Palladius' „Historia Lausiaca“: seven appearances (five as an angel, one in the form of a dead martyr, one

„normal“ appearance), three hearings, one of Evagrian (spiritual) prayer.

The descriptions expressed the following aspects: (1) in the descriptions the religious experiences are visible the Evagrian spirit of both Palladius and the desert ascetics. The ascetics who received the religious experiences remained humble about them, and neither they themselves, Palladius, or the other ascetics seemed to put great importance on them. (2) the descriptions of the religious experiences serve the purpose of the writing of „Historia Lausiaca“ or the story, where they appeared. (3) none of the descriptions give information on what the desert ascetics or Palladius thought about these religious experiences. (4) none of the descriptions describe God appearing in His own form, which corresponds to the 4th-century Egyptian Christian desert monasticism's spirituality. (5) with the exception of the Evagrian prayer, God or god-like appear as the helper of the ascetics in the descriptions of the religious experiences of the desert ascetics.

The practice of the Egyptian Christian desert monasticism seems to reflect expressly only in bringing about the Evagrian prayer. Concerning the other religious experiences of the desert ascetics described in the „Historia Lausiaca“, the Christian ascetic practice of desert monasticism probably helped in creating more favorable preconditions for achieving them .

The place of residence of the Egyptian Christian desert ascetics in the desert of Egypt, the type of their asceticism (anachoretic, semi-anachoretic, cenobitic) or the location of the description of the religious experience in the „Historia Lausiaca“ seem to be irrelevant as to the describing of the religious experiences or, according to Palladius, to the Egyptian Christian desert ascetics' receiving of religious experiences or determine their type.

The religious experiences of the Egyptian Christian desert ascetics found from the „Historia Lausiaca“ may be the general types of religious experiences of the desert ascetics, based on a modern definition of religious experiences, but since these are the results from only one source about the Egyptian Christian desert monasticism, one cannot make any strong conclusions about that at this point. Further research on other sources about the Egyptian Christian desert monasticism and basing on a wider definition of religious experience is needed.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Helena Väljan,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
4. sajandi Egiptuse kristlike kõrbeaskeetide religioossete kogemuste vormidest Palladiose „Historia Lausiaca's“,

mille juhendaja on Marju Lepajõe

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **25.04.2014**